דאס יודישע ווארט

DAS JÜDISCHE WORT.

צייטשריפט פיר ליטעראטור, וויססענשאפט, קריטיק און געזעללשאפטליכען לעבען.

ערשיינט וואכענטליך אין קראקוי. הערויסגעבער: **אברהם רייזען.**

Krakau, 3 Januar 1905. ~~ ערשטער יאהרגאנג. ~~ קראקוי, כ״ו טבת תרס״ה.

נומער 1-2.

אינהאלט:

א) עפּיס הער איך (געדיכט). אברהם רייזען.
ב) פונ׳ם רייזע ביכעל (אויפצייכנונגען). מ. י. ב.
ג) אָהן איין גאם (עסקיז). אברהם רייזען.
ד) פליענעלמאן׳ (ערצעהלונג). ה. ד. נאמבערג.
ה) אַ שמיעס. שלום אש.
ו) די יודישע פרוי א קאָראלניק.
ז) דער יודישער מזל יעקב וואססערמאן.
ח) די יודען-פראגע אין גאליציען. מ. ר.
ט) קריטיק: הערמאַן הייערמאנס „געטא״. א. שוסהיים.
י) די יודען ביי סטעפאַן זשעראָמסקי. ש. אַש.
יא) פּאָרטרעט: חייל וויינינגער. מ. אחר.
יב) יודישע אַבענדע (אַ בריעף פון וויען). א. וויענער.
יג) ביבליאָגראַפיע (די יודישע צוקונפט) בן-קלמן.
יד) ליטעראַרישע נייעס.
טו) פעליעטאָן: די נייע צייט. מ. רובינשטיין.
דער סאמאָוואַר. אברהם רייזען.

קאטאלאג פון ביכער, וועלכע זענען ערשינען אין פערלאג פון י. לידסקי,ווארשא, נאלעווקי 32.

פרצ׳ס בלעטליך. א זאמלונג פון פאפולערע וויסענשאפט־ליכע ארטיקלען, ערצעלונגען, געדיכטע, פעליטאָנען, וויצען א. ז. וו. פון די בעסטע שרייבער. 2 בענדער. פרייז 1 רובל.

דאס צוואנציגסטע יאהר־הונדערט. א זאמעל־בוך פיר ליטעראטור, וויסענשאפט און קריטיק. רעדאגירט דורך אברהם רייזען. פרייז 50 קאפ׳.

די געהיימניסע פון דער וועלט אדער א סוף פון דער וועלט. פאפולערע אסטראנאמיע מיט 32 פיגורען אינ׳ם טעקסט. פון מיכל וועבער. פרייז 50 קאפ׳.

רב שלמה. ערצעהלונג פון דוד פינסקי
פרייז 15 קאפ׳.

די אומבעקאנטע פערליעבטע. א ראמאן פון י. לעווינסקי (יהל) פרייז 40 קאפ׳.

די ערשטע ליעבע. א ראמאן פון יודישען לעבען פון . לעווינסקי. פרייז 40 קאפ׳.

צו אונזערע שוועסטער אין ציון. עטליכע ווערטער פאר יודישע טעכטער. פון שלום־עליכם. פרייז 8 קאפ׳.

אויף וואס דארפען יודען א לאנד ? ערנסטע ווער־טער פאר׳ן פאלק. פון שלום־עליכם. פרייז 8 קאפ׳.

נס חנוכה. א וויכטיג בלעטעל פון דער יודישער היסטאריע. פון ד״ר יצחק שמוקלער. פרייז 8 קאפ׳.

אבן נגף אדער א שטיין אין וועג. א ראמאן אין 4 טהייל. פון יעקב דינעזאהן פרייז 1 רובל.

הערשעלע. א ראמאן פון יעקב דינעזאהן.
פרייז 50 קאפ׳.

יאסעלע. ערצעהלונג פון יודישען לעבען פון יעקב דינע־זאהן. דאס יודעלע. ליעדער. פון א. גאלדפאדען.
פרייז 30 קאפ׳.

זשידאווקא. א טראגעדיע אין 5 אקטען פון י. י. לערנער.
פרייז 25 קאפ׳.

אוריאל אקאסטא. א טראגעדיע אין 5 אקטען. פון י. י. לערנער. פרייז 25 קאפ׳.

שולמית, א מעלאדראמא אין 4 אקטען פון א. גאלדפאדען. פרייז 25 קאפ׳.

כישופמאכערן, א אפערעטא אין 5 אקטען פון א. גאלדפאדען. פרייז 25 קאפ׳.

באבע מיט דעם אייניקיל. מעלאדראמא אין 3 אקטען. פון א. גאלדפאדען פרייז 20 קאפ׳.

דאקטאר אלמאסאדא. אפערעטא אין 5 אקטען פון א. גאלדפאדען פרייז 20 קאפ׳.

קני לעמיל. אפערעטא אין 4 אקטין פון א. גאלדפאדען.
פרייז 20 קאפ׳.

קאבצנזאהן און הונגערמאן. אפערעטא אין 4 אקטען. פון א. גאלדפאדען פרייז 20 קאפ׳.

אדרעסע :

J. Lidski Warschau Nalewka 32.

קאטאלאג

פון פאסט קארטען פערלאג „יודישע קונסט“

פרייז פיר 100 שטיק 50—1 איינצעלנע קארטען א 3 קאפ׳.

ביבלישע מענער

101 אברהם אבינו
102 לוט ובנותיו
103 יצחק מברך את יעקב
104 יעקב אצל לבן
105 יהודה ותמר
106 משה על הר סיני
107 אהרן הכהן
108 משה אהרן וחור
109 שמשון הגבור
110 שמשון וד־ילה
111 עלי הכהן מברך את הנער שמואל
112 שאול המלך הטיל החנית על דוד
113 שמואל הנביא
114 ד־ד המלך על השמינית
115 שלמה המלך
116 ישעית הנביא
117 ירמיה הנביא, כותב מגילת איכה
118 ויכתב ברוך את אשר דבר ד׳ אל ירמיה הנביא
119 נביאות יחזקאל
120 יונה הנביא תחת קיקיון
ב
122 דניאל בגוב אריות
123 מתתיהו כהן גדול
124 מתתיהו דוקר את עובד הבעל
125 אליהו הנביא.

ביבלישע פרויען

201 שרה
202 הגר
203 רבקה
204 רחל
205 יוכבד ומשה
206 מרים
207 דבורה
208 בת יפתח
209 יהודית מתפללת
210 יהודית לפני הוליפרנוס
211 יהודית עם ראש הוליפרנוס
212 בת שבע
213 רות
214 שולמית
215 אסתר.

עיר הקודש ופאליסטינים

301 רחוב יפו
302 ירושלים
303 קבר רחל אמנו
304 בותל מ רבי
305 מקום המקדש
306 הברון ומערת המכפלה
307 הר ציון וקברי מלכי בית דוד
308 הר הכרמל
309 קאלאניע עקרון
310 „ שילה
311 „ גן שמואל
312 ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים.

ציונים

401 ד״ר הערצל
402 נארדא און מאנדעלשטאם בעגריסען הערצלען
403 הערצל, נארדוי, מאנדעלשטאם לאזאר, גאסטער
404 הלוית הארון של ד״ר ט. הערצל.

ליטעראַרישער אלבאם

501 שירת בת ציון
502 והיה באחרית הימים
503 זשידאָווקא (סדר)
504 מוקדי עולם
505 אורי־אל אקאסטא לעזט די תשובה
506 אוריאל אקאסטא לערענט מיט ברוך שפינאזי
507 התועה בדרכי החיים
508 אהבת ציון
509 סאלדאטען פיינגער.

תפלות, ימים טובים ומנהגים

601 הנחת תפילין (בר מצוה)
602 הדלקת נר שבת
603 קידוש ליל שבת
604 הרב מברך את התלמיד
605 שמע ישראל ד׳ אלהינו ד׳ אחד
606 תפלת שבת בבית הכנסת
607 יהודים ספרדים
608 חג חשמנאים (חנוכה)
609 סדר של פסח
610 פסח. ליליען
611 תקיעת שופר
612 תקיעת שופר פאָרמאט קטן
613 ותשובה, ותפלה, וצדקה, מעבירין את רוע הגזירה
614 כפרות שלאָגען בגאליציע
615 „ „ בליטא
616 „ „ פיר קינדער
617 ברכות הורים בערב יום הכפורים
618 „ „ „ פארמאט קט
619 מאן און פרוי ווינשען זיך ערב יום כפור ביים שול אַיינגאנג
620 קאמעראדען ווינשען זיך גליק ערב יום כפור
621 ישימך אלהים כאפרים וכמנשה
622 יום תרועה יהיה לכם
623 בראש השנה יכתבון
624 תקעו בחדש שופר
625 ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים
626 יברכך ה׳ וישמרך
627 ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון
628 ברכת אתרוג

סופרים עברים ומשוררים

700 אבראמאָוויטש (מענדעלע מוכר ספרים)
771 פרץ סמאָלענסקי
702 נ. סאָקאָלאָוו
703 י. ל. פרץ
704 ש. פרוג
705 שלום עליכם
706 יעקב דינעזאהן
707 מ. ספעקטאָר
708 אברהם רייזען
709 מאררים ראָזענפעלד
710 דוד פינסקי
711 שלום אש.

אדרעססע : J. Lidski Warschau, Nalewki 32.

1 Jahrgang. **DAS JÜDISCHE WORT.** Nr. 1-2.

דאס
יודישע וואָרט

צייטשריפט פיר ליטעראטור, וויססענשאפט,
קריטיק און געזעללשאפטליכען לעבען.

ערשיינט וואכענטליך אין קראקוי.

הערויסגעבער: אברהם רייזען.

אַבאָנאָמענטס פרייז יאֶהרליך:

אֶסטרייך-אונגאַרן — .8 קראָנען
האַלביאֶהרליך — .4 „
פירטעליאֶהרליך — .2 „
דייטשלאַנד — .8 מאַרק.
ארץ ישראל — .10 פראנק.
אַנדערע לענדער — .15 „
אַמעריקא ענגלאַנד — .10 שילינג.

פרייז פון אַנאָנסען:
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט 20 העללער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

די אַדרעסע פיר עסטר.-אונגאַרן און אַנדערע לענדער:
Red. und Adm. „Das Jüdische Wort", Krakau, Alte Weichselgasse 27.

דער פרייז פיר רוסלאַנד:

גאַנץ יאֶהרליך 3,50 רובל.
האַלב יאֶהרליך 1,75 „
פיערטעל יאֶהרליך 90 קאפ.
מאָנאַטליך 30 „

איינצעלנע נומערן 8 קאפ. — 25 העללער.

ענדערן די אַדרעס קאָסט 20 קאפ'

די אַדרעסע פיר רוסלאנד:
Издательство „ПРОГРЕССЪ" Варшава, Налевки 32.

קראקוי, כ"ו טבת תרס"ה. נומר 2-1. Krakau, 3 Januar 1905.

עֶפּיס הֶער אִיךְ...

עֶפּיס הֶער אִיךְ שְׁטִימֶען בְּרוּמֶען
אִין דָאס וַוייטֶע — נָאהֶנְ'טֶע לַאנְד;
רוּפְט מֶען מִיךְ אַהִין צוּ קוּמֶען? —
סְ'אִיז בֶּעקַאנְט און אוּנְבֶּעקַאנְט...

עֶפּיס הֶער אִיךְ ווִינְדֶען בְּלָאזֶען —
גְלֶעטֶען זֵיי, צִי טְרַייבֶּען זֵיי?
זָאל אִיךְ צוּ מַיין לַאנְד זִיךְ לָאזֶען?
עֶפּיס גְלוֹיבְּט זִיךְ און סְ'טְהוּט וֶועה...

עֶפּיס הֶער אִיךְ פֵייגֶעל זִינְגֶען,
אַז דֶער ווִינְטֶער הָאט גֶעעֶנְדְעט;
זָאל מַיין לִיעד אִין הָאר אוֹיךְ קְלִינְגֶען?
עֶפּיס צִיהְט און עֶפּיס שְׁרֶעקְט!...

אברהם רייזען.

פונם רייזע-ביכעל.

אויפצייכנונגען פון מ. י. ב.

I.

„נאמעס". — זי האָט זיך פאר מיר פאנאנדער געוויינט, אז ס'האָט געריסען דאָס האַרץ. „גאָטוניו", פאר וואָס האָסט דו מיך אזוי גע-שטראָפט? אַודאי איז מען א בשר-ודם, זינדיגען זינדיגט דער מענש, אָבער האָב רחמנות אויף אַ נפש, פאַרוואָס ווילסט דו אויסגיסען אויף מיר דיין גאַנצען צאָרען! נעם די מ'טער און לאָז דאָס קינד, נאַ דיר א'יעק דאָס לעבען מיינס, אָבער לאָז איהם זיין אַ יוד. ניין! היינטיגע יאָהרען איז נישטאָ קיין רבונו של עולם מעהר, די מענשען זענען לויטער רשע'ים און האָבען א האַרץ, ווי אַשטיין, האָטש רעד צו זיי און וויין, האָטש לעג דיך אַנידער און פאַל צו די פיס. גאָר נישט, ווילען זיי אויך נ'ט הערען... יענעם גיעסט זיך דאָס בלוט און ער זיצט זיך קאַלט און עסט אָנבייסען. אין בית-המדרש איז מען א שיינער יוד און מע'שאָקעלט זיך בײם דאַווענען, יום כפור טוהט מען תשובה און מען בעט גאָט, קומט אין דרויסען — איז מען אַ ריינער גזלן... איך זאָג אייך, איך האָב שוין קיין כח ניט צו וויינען. וואו איהר ווילט, בין איך אויסגעוועין! מיך אַליין וואָלט איך מפקיר געוועין, וואָס איז דאָס גאַנצע לעבען, משטיינס נע'אָנט! אָבער איהם, מיין בלוט און פלייש, דאָס איינציגע, וואָס איך האָב. וויפ'על טרערען האָב איך אויף איהם פערגאָסען, איידער איך האָב איהם אויפגעצויגען, און איידער איך האָב דע-לעבט איהם צו מאַכען צו אַ שטיקעל מענשען, זענען מיר צעהן מאָל די אויגען אַרויס געקראָכען פונם קאָפּ, אַ סדרה פון צוואַנציג יאָהר, דאָס איז גלאַט געזאָגט, אָבער גע'ה צייל טאָג פאַר טאָג, וואָך פאַר וואָך, חדש פאַר חדש, יאָהר פאַר יאָהר און אַזוי כסדר".

„די הויט האָב איך פון מיר געצויגען און איהם מנדל געוועין. איהר ווייסט היינטיגע יאהרען, מען מוטשעט זיך גענוג אויפ'ן שטיקעל ברויט און ווי עס קומט אָן שווער. נעהאָ-אָ'ועט האָב איך ווי איין עזיל ביי טאָג און ביי נאַכט, פליקען פעדערן איז פליקען פעדערן, נייען איז נייען, געלאַטעט זעק, געמאַכט ביי יענע אַבדירנגעס, אַ ניאַנקע געוועין ביי פרעמדע קינדער, אפילו דעם ציבער ביי יענעם אַ-רויסגיסען, אַבי איך זאָל האָבען פאַר איהם. איך אַליין וועל מיך בענעהן די גאַנצע וואָך מ'ט טרוקען ברויט און וועל מיך קיינמאָל ניט קלאָגען. אַ אָרים-מענש, ווי איך בין. טאָמיר האָב איך ניט פאַרדיענט קיין בעסערס ביי גאָט; אָבער פאַר איהם מוז זיין דאָס ביסעל ווארימס און דאָס שטיקעל פוטער און קוילי'טש. מיין זון איז מיר טייערער ווי חצקיל זיינער און ווי דאָס גרעסטע נגידיש-קינד. און אַז איינער וועט זאָגען, ער דאַרף עס ניט צו האָבען, וועל איך איהם די אויגען אויסקראַטצען".

„אַקליינינקייט אמאַמע! בין איך דען געזעסען איין מינוט ליידיג און האָב מיר פערגינען אָב צו רוהען. אָבער האָב איך דען געוואָלט מען זאָל איהם איימיצער עפּעס שענקען, גאָר פ'עמדע זאָלען מיר געבען? אַ וויאָ-סט האָב איך געקענט געהן צו פיס, אַבי אַליין צו פע-דיענען דעם גראָשען אין גרעסטען רעגען, ווינטער האָב איך מיר אַב געפרוירען די נעגעל אויפ'ן מאַרק".

„אַז מען האָט קיינעם ניט, עלענד ווי אַשטיין, ער, דער מאַן מיינער האָט מיך פאַרלאָזען. מיין הירשל איז נאָך דעמאָלט געוועין אַ קינד ביי דער ברוסט — גאָט, דו ביסט איין עדות, דו קענסט מיינע שבתים און מיינע ימים טובים. ניינצעהן יאָהר זיין אַ עגונה, אויסגעוויינט האָב איך די נעכט. אַז ס'ניט דאָ, ווען די ערד נעמט צו, איז עפּעס אַנ-דערש, אָן אמת פערגעסט מען, אָבער אַן אַ לעבעדיגען אַז מען זיצט ביי דער נאַכט ביי דער אַרבייט און מען הייבט זיך אָן צו דערמאָנען. איז אַ וועהטיג... אודאי האָב איך געפּרובט איהם אויסצורייסען פונם האַרצען

און האָב מיר געזאָגט: לעב פאַר איהם, פאַר דאָס קינד, ער איז אייער ביידע ניט ווערט. גאָר ניט: האָט ער מיר געלאָזען און ער איז אַוועק, אפילו דאָס בעטגעוואַנד האָט ער מיך געדרינגען צו פערזעטצען... זאָל איך אויף איהם ריידען שלעכטס? ער איז פאָרט דער פאָטער פון מיין קינד און איז מיין מאַן, ווער ווייס וואו ער קען אַצונד זיין, צו ער לעבט. געזוכט האָב איך איהם גענוג און ס'מיר נמאָס געוואָרען זוכענדיג. אַנדערטהאַלב יאָהר זענען מיר געזעסען אין איינעם".

מילא מען איז גענוג געשטראָפט אויף דער וועלט. וואָסשזע טוט גאָט? טאָמער האָב איך געהאַט אַמאָל אַ גוטע מינוט, לאָזט דער קהל מיר צו שרייבען נאָך אַ זוהן. עפּעס אַ טעות איז אַריינגעקומען אין דער מעטריקע. אַ פגירה אין זייערע ביינער מיט זייערע מעטריקעס. דערוויל מוז מיין קינד נאָך חס ושלום פערליערען די ליגאָטע, איין אויג אין קאָפּ און אליץ, וואָס איך האָב אויף דער וועלט. דאָס האַרץ צוגעהט מיר שיער פאַר ווייהטיג און פאַר כעס. האט איהר שוין אַזוינס געהערט, מען זאָל נעמען אַ מוטער און איהר צונעמען איהר קינד. מילא דעמאָלט צו ניקאָלייס צייטען זענען געוועזן פּראָסטע ראַזבאָניקעס און אַ מען וויל זענען דאָס געוועזן גזרות קשות אויף יודען און מען האָט אויך גוזר תענית געוועזן און די מוטערס האָבען זייערע קינדער געקענט באַהאַלטען; היינט איז אבער אַליץ פּאַפּירען, פּאַפּירען אַהין, פּאַפּירען אַהער. קום איך צום סטאַנאָוואַי, הייסט ער מיר ברענגען פּאַפּירען, וויל איך געהן אין די דומע, טרעבעוועט מען פּאַפּירען און דאָס קאָסט געגוג. אויף מאַרקעס אליין האָב איך שוין אויס געגעבען אַ עשירות, אָבער ווער פרעגט נאָך געלד! ביז דאָס העמד וועל איך מיך אויסטון, אַבי מיין זון צו בעפרייען, איך וויל מיך פאַרקויפען אויף דריי יאָהר. נעמט מיך צו אַ טויטע, אַ לעבדיגע, אַבי גיט מיר, ממזרים, צוריק אָב מיין זוהן".

„אַז זיי זאָגען אָבער, זיי זענען גאָר ניט שולדיג און שווערען זיך אָב דאָס געבייך, זאָגען זאָגען זיי ס'איז עפּיס אליין אַריינגעקומען—קומען זאָל אויף זיי המן'ס מפלה, גאָט דערבאַרימדיגער און האַרציגער, ס'האָט זיך פיצרשריעבען. פערשרייבען זאָל מען זיי אין בוך, רבונו של עולם! אָבער עס שטעהט דאָ־ט אַזוי און דאָ רופט מען מיין זוהן. האָט מען מיר געזאָגט, אַז צעהן יודען וועלען געהן שווערען, אַז איך האָב נור איין זוהן, אפשר וועט עס האָבען אַפּעולה. איך טראַכט אַצונד אַריבערפאָהרען אין אויעזד' אַריין צום מאַרשאַל, אפילו צום קייסער אליין וואָלט איך גערנאַנגען, וואָס הייסט? עפּיס איז שוין גאָ־ ניט דאָ קיין רחמנות אויף דער וועלט, עפּיס וועט מען מיר אַוועק נעמען דאָס לעבען מיינס און גאָר יט". (זי וויינט).

„אַי גאָט, וואָס האָסט דו געוואָלט פון מיר האָבען? שטעהט ביי דיר דען ניט געשריבען פון צער בעלי חיים. עס לויפען אַרום אין שטאָט אַזוי פיל יונגאַטשים, מוז גראָד מיין זוהן קומען אין אונגליק אַריין? טאָמיר האָב איך מיר דערלעבט צו געבען אַטראַכט, אָט אָט וועט קומען די צייט איהם חתונה צו מאַכען, איך ווייס, מען איז דאָך אַ מענש — מוז דער רוח אָן טראָגען די אופּראַווע מיט איהרע מעטריקעס, עס זאָל זיי מעטריקען אין האַרץ און אין די אויגען און וואו זיי וועלען זיך קעהרען און ווענדען, אַז דער גהינם איז גאָר קאַרג פאַר אַזוינע. בין איך דען אַזאַ רשעת, איך זאָל רעדען אויף מענשען שלעכטס, אָבער איך זאָג אייך דער גלות און אַליץ, וואָס יודען האָבען אויסצושטעהען איז אַליץ איבער זיי, אין זייער בלוט וואָלט איך מיך ניט געקענט קיהלען, אָט די הולטייעס און ימחשמוניקעס".

„מילאָ אַז מ'נעמט איהם, נעמט מיך אויך, נעמט אַמעסער און קוילעט אונז ביידע און לאָז זיין אַ עק, איך זאָג אַייך, רב יוסיל, איך ווער שיעור משוגע, טראַכטענדיג, איך שלאָף ניט דורך די נעכט און אַז איך געה ניט אַראָב פונם זונן איז דאָס אַ נס".

„וואָשזע וואָלט איך געוואָלט פון אַייך בעטען, פאָהרט מיט מיר אַריבער קיין אוהמען; פאַר געלד וואָלט איך קיינמאָל ניט אָנגעקומען צו אַמענטשען, אָבער איהר האָט ליעב מצוות, אַזוי קענט איהר אייך צעהן מאָל קויפען עולם הבא און דערלייזען אַמוטער. איטליכעס אבר וועל איך אייך אויסקישען. איך האָב געניג קוראַזש און בין גרייט צו אַלעס, אָבער איהר זענט פאָרט אַמאַנסביל, נעהמט אייך אָן אן אַ אַלמנה חיה, רב יוסיל"!

די טרערען גיסען זיך פון איהר.

II.

די קליינע השגה. — „טויזענד יאָהר זאָלט איהר לעבען, גאָט זאָל אייך העלפען וואהין איהר וועט אייך קעהרען און ווענדען, איהר זאָלט האָבין נחת אין אַלע אייערע קינדער אין קינדס קינדער און איהר זאָלט אייך אֶלטערין אין עושר און אין כבוד און זאָלט האָבען גרויס הצלחה. איך ווייס גאָר ניט, מיט וואָס איך זאָל אַייך דאַנקען פאַר דעם, וואָס איהר האָט מיר געהאָלפען, איהר האָט גענעהמען פשוט אַמענשין אין האָט איהם דערלייזט מיט ווייב און קינדער. גאָט האָט אַייך צו געשיקט צו דער צייט און אַז ער וויל געפינט ער שוין זיינע מענשען. איך האָב געמיינט, די וועלט איז אויף מיר נעפאַלען. האָט איהר דען אַ השגה, ווי אַזוי איך האָב געבידעוועט? עפּיס אַקליינינקייט צו זיצען צוויי יאָהר אָהן פרנסה מיט פיר קינדער. אויפגעגעסען האָבען מיר זיך, איך און מיין ווייב. אַז מען וויל בין איך געוועזן גערעכט, מען קען זיך דאָך ניט נעהמען און זיך געהן צו שניידען, אַז ס'ניטדאָ

פעליטאָן.

❧❧❧❧

די נייע צייט.

אַ נייע צייט, פרישע האָפנונגען, פערצוווייפלונגען. עס איז נישט דאָ כסעט אַ מענש, וואָס זאָל נישט עטוואָס ערוואַרטען פון דעם ריז, וואָס שטעלט יעטצט דען ערשטען שפּרייז — דאָס צוואַנציגסטע יאָהר הונדערט.

אַ יוד — איך בין אַ יוד הייב איך אָן פון יודען — אַ הייסער איז זיכער. אַז אין איהם, האָטש עס איז אַ נוישע דאַטע, וועט קומען די יודישע רפואה: אַ משיח, וואָס וועט אויסטרייסלען די פאַר גראָשען ביז ער וועט בלייבען אַ „עני רוכב על החמור" דאַן וועט מען איהן שוין נישט חושד יין..., אַ בית המקדש מיט קרבנות, וואו דער ריח נחוח וועט זיין אַזוי שטאַרק, אַז אַלע וועלען קאַטאַר קריעגען. אָקסען וועט, געלויבט זיין היילינער נאָמען, קיין מאָהל נישט פעהלען...

אַ היטציגער קאַטאָליק איז זיכער, דאָס נישט נור גאַנץ איטאַליען וועט ווידער געהערען דעם פּאַפּסט נור פון לוטהער און אַנדערע אפיקורסים וועט קיין זכר נישט בלייבען, אידען מעגען בלייבען: דערצייהלען נאַטטעס וואונדער, ווי אַזוי ער האָט פאַרביטען ירושלים אויף רוים, בית המקדש אויפ'ן וואַטיקאַן, כהנים אויף פּוילישע גלחים, לוים אויף מאָנאַכטן און נאָך מיט אַ צולאָג — מאָנאַכינען.

אַ יעזואיט בענקט נאָך די גוטע און פרומע צייטען. ווען מען האָט געקאָנט דעם קאַלטען גלויבען אונטער וואַרמען...

אַ דייטשער שאָוויניסט און ברויטגעבער איז זיכער און ווינשט זיך, אַז אומעדום זאָל קלינגען די „וואַכט אַם רהיין" און די „פרייהייט" זאָל נור איהם גוטע נוצען ברענגען...

יעדער איז זיכער, האָפּט, רעדט. ווער וועט בלייבען ביים פערד קען מען נישט פאָראויס זאָגען, וואָרום עס דאַכט זיך, אַז זיי שטופען זיך אַלע אומזיסט: די סצענע איז שוין פערמאַכט: אַ משיח וואָס האָט אַסך געלד האָט נישט קיין חושק צו וואַרפען זיי, ער זאַלעוועט די פּראָצענט. סיידען פאַר'ן טוידט, מיינט ער אָבער, אַז ער וועט אייביג לעבען. עס בלייבט אַלזא אַן אָרימאַן, דערביי פאַלט ער טאַקי יעטצט, ער האָט זיינע שווערינקייטען: אין די פּאַלאַטצען האָט ער קיין צוטרעט נישט. דער פּאַספּאָרט איז אויך נישט אין אָרדנונג. עס גלויבען איהם נור די, וואָס האָבען נישט וואָס אָנצוווערען.

דאָס היילינע פייער איז לאַנג אויסגעלאָשען און די ערד איז נאָס פון בלוט, פון דעם רעגען נייע אידעען, וועלכע עס זענען געפאַלען זייט פאָריגעם יאָהר הונדערט.

פֿון וואַנען; און אַז מען וויל איז זי געווען גערעכט. מילא, איך בין אמאַנסביל און געה אַרום אין גאַס און פֿערגעס זיך, זי זיצט שטענדיג אין דער שטוב און זעהט צו דעם דלות. — און שכר למוד צאָהלען, ווי האָב איך דאָס געקאָנט, מ'זאָל ניט זינדיגען מיט די רייד, קיין גאַנץ העמד אויפֿ'ן לייב. אַז איהר וואָלט ניט דעמאָלט געווען מיר געגעבען די שטעל פֿאַר צעהן גילדען די וואָך ביי אייך אין דער טאַקסע, ווייס איך אַליין ניט ווי איך וואָלט געווען אצינד אָנגעשפּאַרט, ס'איז מיר אויסגעקומען נעהמען די טאָרבעס און געהן אין די הייזער, איך און מיין ווייב. וויל איך דען אייך זאָגען אַחניפֿה, אָבער איהר האָט מיך אויפֿגעהויבען פֿון דער ערד ביז אין הימעל אַריין, אַז איהר האָט מיך געשיקט רופֿען און האָט צו מיר געזאָגט: „בעריל, אַז דו ווילסט, ווער אַ נאָמן ביי מיר אַין דער טאַקסע, אַז איך וויל! דערקוויקט האָט איהר מיך און האָט אין מיר בשעת מעשה אַריינגעזעצט אַ נייע נשמה".

„אוודאי, עס איך מיר אָב דאָס האַרץ מיט אונזערע קצבים, און איך האָב גענוג פֿון זיי אויסצושטעהן די וואָך, אַסדרה גנבים און קעגען אַמענשען אומברענגען. דערפֿאַר אָבער אַז ס'קומט פֿרייטיג, ווייס איך, אַז איך האָב מיר מיינס און עס מיר דעם שבת במנוחה, און אַשטיקעל פֿיש אויך מיט וויין אויף קידוש און וועמען האָב איך עס צו פֿאַרדאַנקען? אייך רב שלמהן, יאָ, פֿ'יהער גאָט און נאָכדעם איהר האָט מיך ווידער אויפגעריכט. איך ווייס עס און פֿיהל עס, וואָס איהר האָט מיר געטון. דאָס וועל איך קיינמאָל ניט פֿאַרגעסען און אַז איך וועל אַפילו ליגען אויסגעשטרעקט אויף דער ערד און מ'וועט מיך בעווינען וועל איך אַלץ טראַכטען, וואָס איהר, רב שלמה, זייט מיר געווען".

„איהר ווייסט, איך שפּאָר ניט מיט'ן געזונד, שוין אַז ס'הייבט אָן טאָגען, לויף איך אין די יאַטקעס און הייב אָן צו וועגען דאָס פֿלייש און לאָז מיך מבוזה אין זיין, איידער ס'זאָל איבערגעהן אייערס. די פֿינגער וואָלט איך געקענט מיר אָב האַקען פֿאַר אַייער אַגראָשען. ביי נאַכט, אַז איך ליעג שוין אויסגעטון, טראַכט איך אַלץ, ווי היט מען אָב אַייערס, די שוחטים זענען אייך כלומפרשט גוטע פֿריינד און וואָס זיי ווינשען אַייך הינטער אַייער פלייצע, מעג זיי געשעהן. דער רב האַלט זיך ניט מיט אַייך, ווי עס בעדאַרף צו זיין, און אין דער שטאָדט זענען זיי אַייך אַלע דם שונאים פֿאַר וואָס איהר האָט נאַבאַוועט אַגראָשען אויף אַהון און אַקאָפּעקע אויף אַגאַנז צי אויף אַ פֿינט פֿלייש, אין די אָ־ימילייט, זאָגען זיי, קענען שוין גאָר קיין פֿלייש ניט עסען, ס'גאָר ניט צוצוקימען. יאָ, געה זיי יוצא פֿאַר אונזערע אָחרימיוער, אַז זיי קענען גאָר האָבען

טענות, פֿאָר וואָס איהר גיט זיי ניט אַרויס דאָס געלד פֿון דער סמעטי, אויף דער באָד צו אויפֿ'ן בית המדרש, צו נעהמען זענען זיי בעלנים און אַז עס קומט צו געבען, טראַכטען זיי אויף אייך אויס כל עונות ופשעים שבעולם. איך שווער אַייך, איך האָב אַליין געהערט, אַז איינער האָט געזאָגט, פֿרעגט מיך ניט ווער, אַז איהר האָט ליעב די שנור, אַזאַ שגעון!".

„זאָל איך מיך געהן קריעגען מיט איטליכען בעזונדער און יענעם פֿערשטאָפּען דאָס מויל! מילא אַז דו רעדסט, רעד און ווער דערוואָ־גען, אָבער האַרען האַרט'ס מיך; און אַז איך הער, אַז מ'רעדט אויף אייך גיט'ס מיר אַשטאָך אין האַרצען. אָבער טראַכטען טראַכט איך מיר: איטליכער מענש, וואָס גאָט האָט איהם געהאָלפֿען, האָט שונאים און עס מוז אַפּנים אַזוי זיין. אַפילו איך בין דאָך אוודאי ניט קיין עושר־. אָבער זייט דעם איך בין געקומען, דורך אייך, אויף אַשטיקעל לאַה, האָב איך אויך שונאים, וואָס גינען מיר ניט דעם ביסען ברויט אין מויל און אַז זיי וועלען מיט אייך רעדען, ווער ווייס וואָס זיי קענען אויף מיר אויסטראַכטען, אויף בייזע צונגען איז אַ קשיה. איך זאָג אייך, רב שלמה, איירער זיך אַלעס נעהמען צום האַ־צען אָדער גאָר ווערען אין כעס און זיך אָב עסען די לונג אויף איטליכעס, צו גאָר געהן זיך אַריינלאָזען מיט יעדעס, איז שוין בעסער, מ'לעגט אַריין די האַנד אין ביעזעס און מ'שטעלט דאָרט זיי אַלע אַפּיינ... האָב זיי אַשוואַרץ יאָהר מיט זייערע מיילער אין וואָס זיי טשעפּען זיך אָן צו איינעם און הערען גאָר ניט אויף. און אַז איך וויל, הער איך אָט די אַלע רייד, ווי דעם פֿאַ־אַ־אָהריגען שניי. דער עיקר איז, אַז דער מענש טוט זיך זיינס און האָט זיך זיינס. איך שעץ זיך גליקליך און ווייס ניט, מיט וואָס דעם רבונו של עולם אָב צו לויבען, אַז איך בין געוואָ־ען אייערס אַמענש און קען אייך פֿאַר אַבעל הבית און איך האָב מיר לעבען אייך מיין חיונה. און עס פֿאַלט אויף מיר אַיין פחד, אַז איך הער אַז אֶליקום געצילס וויל אַייך אויס דינגען די טאַקסע, בעסער זאָל ער זיך צערברעכען די הענד און די פֿיס, דער הונד עפּ'ס נעהמט ער זיך אָן דער שטאָטדס קריוודע. נעכטען זיטץ איך אין קלויז. הער איך ווי איינער זאָגט צום צווייטען, לשון הרע וויל איך, אַפילו, ניט ריידען, אַז איהר האָט אוועקגענומען אייערען יונגערען ברידער די ירושה און האָט זיך ניט געוואָלט סטאַ־ען, אַז ער זאָל ניט געהן דיענען, ווייס איך, נעכט'גער טאָג! ווי איהר זעהט אויס אין מיינע אויגען, זאָל איך האָבען אַזאַ יאָהר".

„מיינט איהר, אַז איך האָב חס ושלום עפּיס קעגען אייך, פֿאַרוואָס איהר האָט מיר ניט געוואָלט מוסיף זיין אַ האַלבען גיעלדען אַוואָך, אַז ס'איז געווען אָבגעלאָפֿען דאָס ערשטע יאָהר, אַז איך

די אַפּיקורסים וואַקסען נאָך דעם רעגען ווי שוואָמען.

ביסמארק איז געשטאָרבען צעהן יאָהר פֿאַר זיין טוידט.

נישט איינער פֿון פֿאָריגעם יאָהר הונדערט האָט אונז מקנא געוועזען. נו! אָט זענען מיר שוין. שוין מע'ה אַלם הונדערט יאָהר ווי מען קאָכט אַ ליבעראַלע קאַשע, גרייט צום טיש, מען רופֿט מענשען און—אַ בים אין מויל איז נאָך נישט דאָ. דער הונגער פֿאַרגרעסערט זיך נאָך, קוקענדיג אויפֿ'ן עסען, וואָס שטעהט אויפֿ'ן טיש. זיי פֿערגעסען אָדער מאַכען זיך פֿערגעסען, אַז נישט דאָס אָנגרייטען איז דער עיקר נאָר דאָס עסען. מען האָט זיך שוין געוואַשען, אָנפֿאַנגם מיט בלוט, נאַכהער מיט וואַסערדיגע רעדען, אָבגעווישט די הענד אין אַלערליי טהעאָריען, זמירות געזונגען, נאָך ווי געזונגען — טאַקי ווי חסידים „נאַכ'ן" עסען, און דאָס איז אַלם אויפֿ'ן ליידיגען מאָגען. וואַרט, וואַרט פֿעטערקע, נאָך אַ מינוט, נעהמט דער ווייל אַ ספר!.... און דאָס האַרץ פלאַטצט פֿון הונגער!..

אַנייעס יאָהר הונדערט איז היינט. מען מאַכט רעסענענט פֿון אַלטען. אין היסטאָריע פֿאַרנעהמט עס געוויס אַ גרויסען אָרט, אויבען אָן און עס פֿערדיענט דען כבוד. וואָס האָט איהר דאָ נישט: פֿעלקער וואַנדערונג, רעוואָלוציאָנען, ערפֿינדונגען — נייע טעאָריעס, אַלטע לאַטעס, מיט איין וואָרט עס לעבט! דאָס ערשטע פֿיערטעל יאָהר הונדערט האָט געשמעקט נאָך מיט מיטעלאַלטער, נאַפּאָלעאָן איז דאָס לעטצטע וואָרט פֿון מיטעל־אַלטער. ער האָט פֿון איהר כבוד ווענין אַפּילו אַ סעודה געמאַכט און

אָנשפּרינגדיג זיך אויף איהר האָט ער דעם קאָפּף נעבראָכען. מיט איהם איז אַלעס פֿערשוואונדען. ער איז געוועזען אַ קרעכץ, וואָס דאָס פֿעאָדאַלישע מיטעלאַלטער האָט אַרויסגעלאָזען, אַ רעאַקציאָן געגען דער פֿראַנצויזישער רעוואָלוציאָן. מיט דעם זיפֿץ האָט עס בעוויעזען, דאָס עס איז נאָך גענוג שטאַרק און חאָטש עס האָט אָבגעטראָטען פֿאַרנעהמט עס אַ שיינעם פלאַטץ.

ווי גאָר אַנדערש קוקט די צווייטע העלפֿט!

דער קאָנטראַסט איז אַזוי גרויס, אַזוי דייטליך, אַז עס גלויבט זיך נישט, די צייטען זאָלען זיין אַזוי נאָהנט, אַזוי ווי יעמאַנד זאָל נעהמען און איבערדרעהען די היסטאָריע, אָנווענדען אין אַ אַנדער זייט. איהר האָט שוין נישט מעה'ר קיין מלחמהליך.. איז אַ שלאַכט, איז זי איינע אין היסטאָריע — אַז נישט, איז דרייסיג יאָהר שטיל איינציגע פּערזאָנען פֿערשווינדען, זייער אָרט פֿאַרנעהמען פּאַרטייען, קלאַסען. עס איז שטענדיג אַזוי געוועזן, נור עס איז יעטצט צייטליכער געוואָ־ען.

און עס האָט ווירקליך יעמאַנד איבערגעמישט אַ בלאַט אין וועלט סידור. אין איין יאָהר הונדערט זאָל פֿון פאַפּסט חלומות, רעגירונג ווערען אַ שאָטען. פֿון אַ מאַכט, וואָס האָט טויזענד יאָהר ווי עס איז נעהאַט די מאַכט און רעגירונג אין האַנד, זאָל בלייבען נור אַ געדעכטנ'ס און אַ צווייטע, וואָס נישט לאַנג האָט זי פֿורכט געהאַט מען זאָל זי נישט דערשטיקען, האַלט יעצט אַלעס אין די לאַפּעס, דאָס קען זיין נור אין אַזאַ אופֿן,

זייט אַכט הונדערט יאָהר שלעפּט זיך שוין דער נייער פּראָגרעס,

בין בײַ אַיך. אַוודאי, וואָלט מיר דער האַלבער גיעלדען גוט צוניטץ געקומען, עס ווערד אַלעמאָל אַלס טייערער און טייערער, אָבער איך זאָג מיר, אַז ווען ניט איהר וואָלט איך דאָך גאָר ניט געהאַט. און שטילערהייט זאָג איך מיר: נישקשה, רב שלמה האָט אַ גוט האַרץ, און אַז ער וויל איז בײַ איהם אַהאַלבער גיעלדען אַ שפּיי און ווען איך האָב נאָך פֿאָרט ניט די הוספה, איז אוודאי נאָך ניט געקומען די צייט דערצו. איך פֿ־עג אייך וואָס בין איך און ווער בין איך, איך זאָל חס ושלום זיין אַ מהרהר אחרי מדתכם! קענט איר מיך תמיד אין זינען האָבען בײַ אייערע עסקים. קיין עין הרע? און אין פּלוג וויל איך גאָר ניט מעהר פֿון אייך, איך וויל נור, אַז איהר זאָלט אייביג לעבען און איך זאָל זיין בײַ אייך און אייך זיין געטריי. צו וואָס דען בין איך דאָ? און צו וואָס דען האָט מיך גאָט באַשאַפֿען? דער תענוג בײַ אייך צו זיטצען שבת צו נאכט און צו טרינקען אייערס אַ גלאָז טהיי פֿון סאַמיוואַר. רב שלמה, שיקט מיך אין פֿייער אַריין, וואוהין איהר ווילט, איך בין גרייט צו אַלעמען, אַבי צו טון אייער רצון.

———

III.

שדכנים. — „דער גוטער יאָהר זאָל אייך קענען! וואו האָט איהר אייך אַרומגעטריעבען ביז אַהער. אויסגעזוכט האָב איך אייך, וואו איהר ווילט אַליין, בײַ חיימין און בײַ יענקלין און בײַ ברלין און בײַ איציק׳ן. די פֿיס בין איך מיר אָבגעגאַנגען און מיין רב נחמן איז ניט דאָ. חאַטש עק זיך. איך פֿ־עג אייך, אַיוד אין אייערע יאָהרען, וואָס האַלט איהר ניט אויס דער היים. איהר ט־אַכט אַוודאי: וואָס האָב איך דען פֿאַרלאָרען, אַז איך בין ניט געוועען אין דערהיים, און איהר טראַכט גאָר ניט טאָמער זענען שוין יונה׳ס מחותנים געקומען נאָך היינט אין דער פֿריה. שטעהן שטעהען זיי איין בײַ ראובן פּעסים. וואָס קוקט איהר מיך אָן? איהר האָט היינט גענעהמען אַקאַפּיטשקעלע. צו זיך און פֿאַרבּיסען מיט אַנגלעזיל בראָנפֿען. יאָ מאַכט זיך אַ־אַ־ל, דאַכט זיך ס׳האַלט בײַ קאַנטשען און ס׳נאָך דאָ גענוג צו טון... אַ טאָג האָב איך, ניט אמאָל אָנבייסען האָב איך צייט געהאַט צו עסען. וואָס גערט מיר אין זינן? וויל איך לויפֿען צו די מחותנים און דאָרט נעבען אַ ט אַ פֿ, טראַכט איך מיר, דו קענסט זיי דאָך גאָר ניט, און טאָמיר פֿאַרפֿלאַפּעלסט דו זיך נאָך... אַוודאי שרייב איך די בריוולך, אָבער דער געדאַנק איז אייערער ווי תמיד, און דאָ קענט איהר די זאַך אַרום און אַרום פֿון אינוויינינג און פֿון אויסענווייניג און איהר ווייסט שוין ווי אָנצוהייבען און ווי אויפֿצוהערען. מאַך איך זיך מיך אַ שפּרינג צו יונה׳ן, זיץ איך דאָ אפשר אַ פֿירטעל שעה און ער זיצט אין דער הינטערשטער שטוב. איך זיטץ ווי אויף שפּילקעס און וואַרט שוין, אַז ער זאָל אַריינקומען ווי מען וואַרט אויף משיחן. מיין יונה קומט אַריין און זאָגט: אי, בן־ציון, דו ביסט עס, איך זאָג איהם, רב יונה, ווי הייסט, איהר ווייסט גאָר ניט—זיי זענען דאָך שוין דאָ, ער, געצווינגען אַזוי: — אַ כלל... דער מענש איז ווי איבער געביטען. גאָר ניט צו דערקענען, ערסט יענע וואָך איז ער אויסגעגאַנגען נאָך׳ן שידוך. אַצינד אַז די מחותנים זענען שוין דאָ, מאַכט ער מיט מיר פּאַני פּעריל און רעד געצעהלטע ווערטער. קומט אויפֿ׳ן וועג וועל איך אייך שוין אַלעס דערציילען. דאָס האַרץ האָב איך מיר מיט איהם אָבגערעדט און ער בלייבט בײַ זיינס. זאָג איך צו איהם: איהר זאָגט דאָך גאַנץ אַנדרש, ווי איהר האָט ערסט אייערנעכטען צו מיר געזאָגט, זאָגט ער צו מיר: דו ווילסט מיר אַנרעדען אַקינד אין בויך? טענה איך: סטייטש, איהר האָט מיר דאָך בפֿירוש געזאָגט, איך זאָל יענעם אַזוי און אַזוי שרייבען; זאָגט ער: נחמנ׳ן האָב איך אָבער גאָר להפך געזאָגט און איהם האָב איך געזאָגט דעם אמת. וואו איז נחמן? נחמן האָט מיך אַריינגענאַרט אין אַזאַק אַריין און אַצונד בעהאַלט ער זיך. אַז נחמן וועט קומען, וועט ער פֿון מיר שוין האָבען. איך קען נחמנ׳ן און ניט דיך. פֿערשטעהסט דו, אָבער נחמן האָט קיין העזה ניט זיך צו ווייזען. איך זעה אַז ער וויל ווערען אין כעס, וואָרום אַזוי איז איהם אויס געקומען. איך אבער ווער ניט בטל, רוק־צו דאָס ביינקעל און זאָג: יונה לעב, זאָגט אַליין, האָט איך זיך גוט אַרום און אַרום דער־פֿ־ענט און ס׳איז אייך און אַלעמען געפֿעלען. געפֿעלען אַהין, אַהער, ת״ק קערבליך גיט ער און ניט מעהר אַ גראָשען, חאַטש שטאַרב און אַז איהר ווילט מאַכט ער זיך גאָר ניט פֿון גאַנצען שידוך: מיט מיין מיידיל האָב איך קיין דאגה ניט... זאָגט ער. אָבער, גזלן אײנער שריי איך, די מהותנים זענען שוין דאָ און זיטצען אויף דער סטאַנציע און איהר מאַכט עסקים. אַזוי, זאָגט ער. מעך סטראַשיט איהר מיט דעם. אַז איך וויל, ווער האָט זיי געבעטען קומען, מיינעטוועגען קענען זיי צוריק אַהיים פֿאָהרען, זיי זאָלען מיר געזונד און שטאַרק זיין. הויב איך אָן ווידער מיט גיטען: יונה האָט דאָך שכל, ס׳דאָך דער־בעסטער שידוך פֿאַר אייך און איהר מעגט אייך שעטצען גליקליך, אַז אַזוינס האָט זיך צו אייך אָנגעשלאָגען. איוננעל אַנאַנטיק, גאָט אין לייט וועלין אייך מקנא זיין פֿאַר איהם אין די משפּחה — (איך האָב דערווייל פֿערגעסען, אַז יונה׳ס טאַטע איז אַשטאַרקער פּראָסטאַק). צו זיין אַ אייניקעל פֿון משולם זיסא ראָחמיסטראָווקער געהט אויך ניט צו פֿיס... ווערט ער אויף דער אָמת׳ן אין כעס; וואָס בין איך עפּיס פֿון הינטערען אַרויס? בײַ מיר איז אייער גאַנצער יחוס ווערט אַשמעק טאַבעק. ש׳ער איז מיר געלעגען אויף דער צינג:

פֿון די ערשטע קרייצצ־גע האָט זיך אָנגעהויבען אין איראָפּא צו רודערן. פֿון דער מכה איז אַרויס אַ רפֿואה: רוים האָט געוואָלט איינגעהמען די גאַנצע וועלט, ז׳ דאָט קיין מיליאָנען מענשען ניט געזשאַלעוועט, האָט זי אָנגעוואָרען אויך דאָס, וואָס זי האָט אויף זיכער געהאַט. איראָפּא האָט זיך דורכגעריזט נאָך אַזיען, געוועזען אויפֿ׳ן שטעלל און אָרט וואו עס פֿאַבריצירט זיך פּיעל רעליגיען, בעקאַנט זיך מיט דער צווייטער זייט און האָט, חאַטש ניט דייטליך, געזעהען, דאָס אַלע גלויבענס זיינען ענגליך אײנער צו דעם צווייטען. דאס מענשליך בענעהן זיך פֿון די טערקען, האָט נאָך מעהר געווירקט און — טויזענדער קריסטען, וואָס האָבען בלוט פֿערגאָסען פֿיר בעפֿרייאונג דער היילינע שטאָדט האָבען געטוישט דעם גלויבען. דער האַנדעל האָט אָבגעלעבט, די אַראַבער פֿון היספּאַניען און טהייל אויך די יודען, זיינען געוועזען מעקלער צום איבער ליווערן סחורה און תורה. גלייך הייבען זיך אָן הערעזיאָן, בויערן־בונטען און דער פּעאָדאַל־סיסטעם פֿאַלט אַלעס ניעדריגער און ניעדריגער. מיט איין וואָרט — ביז דער ענדע פֿון פֿאָריגעם יאָהרהונדערט, זעהט מען די שריט פֿון יעדער אידעע, די שטראַהלען פֿון יעדער נייער זונן און אַפֿילו דעם שאָטען אויך. אָט זעהט מען, ווי פֿון דער בושמענישע מאָראַל: שלעכט איז, אַז מען בענגבעט מיר, גוט, אַז איך בעגנבע יענעם, געהט איבער צו דער שלאָס, שטאָדט און פֿאָלקס מאָראַל: גוט איז, אַז מיר רויבען, שלאָגען; שלעכט, אַז מען שלאָגט אונז. נור פֿון פֿאָריגעם יאָהרהונדערט אָן איז אַלס ווי איבערגעדרעהט. דאָ שפּרייט די שטראַהלען מילד, איטש עס בלענדעט און דאָ איז קאַלט... די בושמענישע מאָראַל מיט אינטערנאַציאָנאַליע אינטרעסען. און אין דער אמת איז דען דער דייטשער שאָוויניזם אין גאַנצען אין פֿראַנצויזישער אין טהייל, ניט אַ ריכטיגע בושמענישע מאָראַל? דער אינטערשיידאיז נור, אַז דער ווילדער זאָגט: איך מעג, מיר נישט, מיינט ער ערנסט און קען זעהר ווייניג שאָדען ברענגען. אַז דער דייטשער שאָוויניסט מאַכט אַ רעדיל אַרום זיך אויף דער קאַרטע און זאָגט „מיר מאָגען, אונז ניט, איז עס פֿאַלש, דען ער מיינט נור זיך און אין דער זעלבער לעפּיל וואַסער אין וועלכער ער וויל די גאַנצע רעשטע וועלט דערטרינקען — וואָלט ער אויך די ערשטע אין דעם רעדיל אומגעבראַכט, ווען ער זאָל קענען זיך בענעהן אָהן זיי, און טהייל ווייס טהוט ער דאָס.

פֿון איין זייט — אַ אונגלויבליכער פֿאָרשריט אין נאַטורלעהרע און פֿון דער צווייטער — פֿאַרניטצען די ערפֿינדונגען אויף ניינגען ציעלען. עס קוקט אוים ווי די נאַטור זאָל אַרויס שטעלען דער מענשהייט אַ צונג: דו רייסט זיך אויפֿדעקען אַלע בעהעלטנישע, נאַ דיר! דו האָסט געוואָלט זעהען אונטער דער מאַסקע. נאַ דיר, — אַ מאָוסקייט!...

דאָס פֿאָריגע יאָהרהונדערט קוקט אויס אין היסטאָריע ווי אַ וואַסער שטראָם, וואָס ריקט שטיינער אַוועק מיט אימפּעט, וואו די וואַסער איז שוואַרץ, וואו מען קען ניט זעהן דעם דעק ניט צו ליעב דער טיעפֿקייט, נור וויל עס קאָכט, רייסט. עס איז, ווי עס וואָלט פּלאַצען אַ אָדער אין היסטאָריע.

אי, פע! ווארין אין דער אמת'ן — נעמט ער מעך אָן ביים לאַפּ און זאָגט מיר: בן ציון סרצי, ס'פּיסטע זאַכען. ת"ק קערבליך גיב איך נדן. אַז איהר ווילט קענט איהר אַריבער געהן אַהין און זיי דאָס זאָגען. זאָג איך: וואָס וועלען זיי זאָגען, אַז ער האָט גערעדט שטענדיג פֿין אַכט הונדערטער, זאָגט ער: גערעדט איז עפּיס אַנדערש און צו־זאָגען איז עפּיס אַנדערש און געבען איז ווידער עפּיס אַנדערש... זאָג איך: וואָשזע שאָט אייך, אַז איהר וועט צוזאָגען מעהר. שיסט ער אויס אַגלעכטער און לאַכט נאָך. און איך זיטץ און ס'פֿאַלט פֿין מיר שטיקער פֿלייש".

„אַקצור, די מחותנים זיצען דערווייל אויף דער סטאַנציע און וואַרטען. ס'שוין געוועזן פֿון דאָרט אַמשרת'ל זאָגען, אַז זיי ווילען זיך נאָר איבערטון און זיך אַביסעל אויסרוהען, זיי זענען געפֿאָהרען די גאַנצע נאַכט. קליינשטעדילינע! האָבען קיין שכל ניט צו דינגען אַבריטשקע און קומען צו פֿאָהרען ווי מענשען. מוזען זיי קומען אין אַפּראָסטע פֿוהר מיט גוישע פֿערד, איהר קענט יונה'ן, ביי איהם איז האַנער! אַז יענע אָבער וואָלטען געשפּיעלט דעם נגיד און געקומען מיט'ן קנאַק און גענעהמען פֿערד פֿון דער פּאָטשט און דער אָנטרייבער ניט קיין פּראָסטער גוי נאָר אין אַבאַשליק, וואָלט ער קיין צוויי ווערטער ניט גערעדט. וואָס מיך האַרט, איסט דאס דיינע עקשנות. אַז סך הכל ווערט ער אפֿשר אין אַיאָהר אַרום אייליינין ריש און אויף דאָס איבריגע אַחתימה'לע, וואָס איז ניט ווערט קיין צוויי גראָשען, גלאַט אַזוי נעהמען אַמענשען און איהם אַרויס ציהען די קישקעס. דעם טאַטענס ירושה לייגט ער צו, אַז ער זאָגט צו"...

„וואַרט, אַחוץ דעם איז נאָך דאָ אַקליינער צונאָב... אַז דאָס משרת'ל פֿון ראובנן איז אַוועקגעגאַנגען, האָט זיך יונה אויפֿגעהויבען און געטון אַזאָג: וואו איז אסתר'ל? פֿאַר וואָס טוט זיך אסתר'ל ניט אָן? פֿאַר וואָס ווייזט זי זיך ניט? שטעלט זיך אַרויס, אַז די כלה האָט זיך פֿאַרקילט. טוט איהר וועה דער קאָפּ. שיינע מעשיות! מיר קענען דאָס, וויל ניט געהן אין חדר אַריין. איי טאָמיר אויף דער אמת'ן,—וואָס האָט זי נעכטען קיין צייט ניט געהאַט דערצו. מוז איהר פּונקט היינט אויסקומען, ווי אַ אַברייִדענעש. יונה שרייט און איז גערעכט; בתיה, וואָס איז ביי דיר פֿאַר מאָדעס? בתיה קומט אַריין, דאָס טשיפּיקעל שטעהט איהר אויפֿ'ן האַלבען קאָפּ, און איז אויסער זיך: דער לעקיך איז נאָך ניט פֿאַרטיג, — אַזוי, זאָג איך מיר, מען האַלט שוין ביים לעקיך, דאָס איז גאָר אַנאַנדער לשון... בתיה אָבער טענה'ט איהרס: ד אָ ס איז נאָך ניט צונעגרייט, י ע נ ע ם איז נאָך ניט דאָ. נאַט אייך אַשטאָדט פּאַקיטיליוואַ; ניט אַמאָל פֿרישע בילקים איז ניט דאָ צו קריגען ביי דער בעקערקע, פֿאַר הינער מוז איך צאָהלען אין טאָג

אַ־יין, מיילא צאָהלען—צאָהלען, זאָל חאָטש, זיין רעכטע, און פֿיש? נאָך פֿיש האָט מען געמוזט אַוועקשיקען אַנאַ־אַטשנע קיין אָקסאַנענע. אָהן פֿיש שרייבט זי ניט קיין תנאים... יונה רופֿט זי אַוועק אויף אַ זייט און הייבט אָן צו טענה'ן ווענען אסתר'ן: וואו איז אסתר? וואָס מאַכט זי פֿאַר הויות? זי מורמאָלט עפּיס, וואָס איך פֿערשטעה ניט. איך הער איהם: זענען ביי דיר קינדער, אַז זיי האָבען זייער קאָפּ, זי געהן נאָר אין זייערע איינענע דרכים... קום איך צו און וויל מיך אָנהייבען אַריינ־צומישען, ניט יונה אַרוף: אַוואו איז נחמן! נחמנען וואָלט מען אַצינד בעדאַרפֿט צו האָבען, און זי בתיה אויך: נחמן איז אַבריה אין אַזעלכע זאַכען... דער שמש קומט, און מען הייבט אָן איהם אויסצורעכענען, אַ יונגעל קומט און שלעפּט אַלאַנגע באַנק, אַ געשריי אַ געפּילדער, אַליץ וואו איז נחמן? אין איך שטעה דאָ ווי אַליימנער גולם. עפּינט זיך אויף די טיהר און עס קומט אַריין דער פֿעטער זרח מיט דער ברייטער באָרד: „וואָס שרייעט איהר? קומט און זעצען מיר אונז צום טיש". ער הייבט אָן טרייבען לצנות: האָט דער חתן חאָטש אַנאַנצע נאָז, אויף נחמנין איז אַקשה, אַוואו איז דען דער ל י ב ע נ י ך? טאָמיר איז נאָר פֿון יענעם צד אויך אַמיידעל? ניט אַהער דערווייל צוביסעליך בראָנפֿען, וועלען מיר טרינקען לחיים. יונה חזר'ת אַליץ איבער: וואו איז נחמן. די יונה'טע נעט ווידער אַריין און זאָגט: יונה, האָסט דו געשיקט נאָך נחמנען? נחמן, נחמן, נחמן און מ'ך אמפּערט מען איבער... האָב איך מיך אַרויס געחאַפּט און בין זיך געגאַנגען לעת עתה זוכען".

„בדיעבד וואָלט איך געוואָלט וויסען רב נחמן, איז דאָרט צווישען יענע מחותנים אויך ניט דאָ אַזוי אַמין פֿויגעל, טאָמיר הייבען זיי אָן זייערס. זיי ווילען, דאַכט זיך, געבען שוין אויף הינדערטער מתנות. אַז ער אָבער ניט ווענינער, וועלען זיי אייך אַלע געבען ווייניגער. גע־שריעבען האָב איך זיי אין לעצטען בריוועל פֿון צוויי: הרבני הנגיד מו"ה יונה און הרבני הנגיד אַציקלאָץ, זאָל זיין לכל הפּחות פֿון צוויי מינים, ווילען זיי דוקא יונה'ן, מוזען זיי דאָך נאָכגעבען און זיך ניט נאַריש מאַכען. און דעם חתן קענט איהר? מען זאָגט ער איז אַתמאַוואָטער. איהר ווייסט, די כלה איז אַהיינטיגע... טראָגט ער חאָטש אַ געפּרעסטען קאָלנער? עס וואָלט דאָך געוועזן גלייכער איהר זאָלט אַריבערגעהן אַהין צו יונה'ן — איך לויף אַריבער צום רב און וויל איהם געבען אַווינק, ער זאָל דער ווייל אַריבער געהן צו די מחותנים, אַביסעל שמועסען... אַדרייערעל וועט ער סיי ווי סיי נעמען צי צוויי, קאָלי וועט ער ניט מאַכען".

„יאָ, היינטיגע יאָהרען קומטס גענוג שווער אָן, איידער מען פֿיהרט צוויי צונויף אין איינעם. דער נאָך מוז מען זיי ווידער אָנהייבען אויס־גלייכען און ווידער ריידען און מיט די מיידליך האָט מען אויך צרות

ערשט ווידער, וואו דאָס וואַסער לויפֿט רוהיגער, ווערט קלערער קאָן מען; אַריין קוקען, זעהן, בעטראַכטען. מיט איין וואָרט עס איז אַלעם אויפֿן איבערגאַנג: מען קען ניט וויסען, ווי טיעף, מענשליך, ווערט זענען די אידען.

איירופּאַ קוקט אויס ווי אַ ערשט אָבגעברענט שטעדטיל: מען וויים נאָך ניט, ווער, וואָס האָט געליטען, עס קאָן נאָך זיין, אַז ניט איינער וועט נאָך רייך ווערען פֿון דער שרפה. ווענען בויען איז נאָך קיין ריידע ניט, מע האָט נאָך ניט אָבגערוימט די שטיינער, מען קאָן נאָך אין גאַסען ניט געהען פֿון רויך. עס איז נאָך אַפּילו קיין רעכטער פּלאַן ניט דאָ. מען וויים נור, אַז נאָך אַ שרפה שניידט מען נייע גאַסען, נייע פּלאַטצער ביז — אַ צווייטער שרפה און מען קריעגט זיך שוין. מען שטעהט נאָך אויפֿן פֿעלד — אין שטאָדטעל קען מען נאָך ניט אַריין — מען רייסט זיך שוין ביי די נעזער, וואָס וועט זיין שפּעטער?

און ווי שטעהען מיר יודען?

אַ מאָהל איז ניט פֿריילין געוועזען. מיר האָבען געהאַנדעלט מיט טרייפֿענע סחורה: מיט אַריסטאָטעל, אַראַבישע חכמות, אָבער נאָר גע־האַנדעלט, פֿערשפּרייט ביי פֿרעמדע חכמה און ביי זיך געברענט דעם מורה נבוכים, פֿאַרפֿאָלגט דען אבן עזרה, נעעפֿינט אַ פֿאַבריק פֿון קבלה (ספּעציעל פֿאַר זיך) אָט, אַלע שוסטער געהן באָרפֿים. אָבער היינט, אַז אַפּילו די, וואָס זיינען זיכער, אַז אידען זיינען צושפּרייט צווישען אַלע פֿעלקער צוליעב דער הייליגע מיסיאָן: בילדען אַלע פֿעלקער — מוזען געשטעהן, אַז איירופּאַ האָט זיך שוין לאַנג בעפֿרייט פֿון די אַזיאַטישע ניאַנקעס — וואָס פֿיר אַ ראָליע שפּיעלען מיר היינט?

ווענען דעם אַ צווייטען מאָל.

מ. ר ו ב י נ ש ט י י ן.

דער גוטער פאסטוך.

פֿון ריכארד דעהמעל.

לאָזט אונז ענדליך פֿריילין וואַנדלען
אין פֿערגעסען אָן אַליץ דינג;
אונבעזאָרגט נאָר ווען מיר האַנדלען
וועט דאָס שווערסטע ווערען גרינג.
גליק מאַכט יעדע זעלע פֿרום, —
אַייל דיך רחל, לאה קום!

וועלען לעמער זיך ווען צאַנקען
וועם דער פאַסטוך מעהרער ליעבט?
טרייבט די מאוסע געדאַנקען,
זאָל דאָס גליק ניט זיין בעטריעבט.
זעהט! די לבנה געהט שוין אויף —
אייל דיך רחל, לאה לויף!

מאַך איך אייך ניט גליקליךביידען
ווען אויך מייסטענטהיילס אַליין?
ס' שמאַכטען וואַלד און פֿעלד בעשיידען:
ווער וועט היינט די איינע זיין?
אָ, ווי ליעבליך שמעקט דער היי! —
אייל דיך רחל, לאה געה!

א. ר.

און איידער מען דער דערלעבט צו זעהן דאָס מזומן צעהנדעל האָט מען געזוג שפיכת־דמים.

„מען זאָגט, אַז שדכנות איז אַזאַ מסחר, וואָס מען לעגט אין דעם גיט אַריין, אָבער דאָס געזונד לעגט מען אין דעם אַריין“.

אהן איין גאַס.

(עסקיז.)

אין דער היים, ביי איהרע אָרימע עלטערן, אינ'ם קליין שטעדטיל איזביילקען געווען ענג. ענג פֿון דער אָרימקייט און נאָך מעהר פֿון דער שווערער דיסציפּלין, וואָס האָט אין ענגען שטיביל געהערשט. דער שלימזלדיגער נידריגער, שוואַכער טאַטע, וואָס האָט אויפ'ן גאַס אַ וואָרט ניט געקענט רעדען, האָט אין שטוב געקאָמאַנדעוועט ווי אַ גענעראַל, געלערענט, ווי צו שטעהן, ווי צו זיצען און ווי צו עסען, אויב עס איז נאָר געווען וואָס צו עסען. ניט געגעבען קיין ערלויבניש ארויס צו געהען אויף דער גאַס, סיידען ער האָט געפֿינען אַז דער גאַנג איז אַ נויטיגער. די מאַמע האָט סתם געשאָלטען, אַמאָל ביילקען, אַמאָל אין דער וועלט אַריין. מיט די קלענערע ברידער און שוועסטער האָט ביילקע, כאָטש זי איז געווען זעהר אַ גוטע, זיך שטענדיג געריסען, געקריעגט, ניט וויסענדיג אַליין פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען...

דערפֿאַר אָבער, אַז זי האָט זיך צו 18 יאָהר, אויסלערענדיג זיך בגנבה פֿון טאַטען אַביסיל רוסיש און נאָך עפּיס, אַרויסגעריסען פֿון דער היים אין דער גרויסער שטאָדט אַריין, האָט זי זיך דערפֿיהלט ווי ניי געבאָרען. זי האָט געאָטהעמט פֿריי די שטויביגע לופֿט פֿון דער שטאָדט און איהר האָט זיך געדאַכט, אַז זי איז ווי אויף אַ פּוד גרינגער געוואָרען.

איין אונגליק נאָר — די אַרימקייט. די אָרימקייט, די נ ג ער האָט זי אַהער, אין דער גרויסער שטאָדט, פֿון איהר היים פֿערשלעפּט און זי קען פֿון איהר גישט פּטור ווערען.

די ערשטע צייט האָט זי אין קרעמיל, וואָס געפֿינט זיך אין דע, זעלבע גאַס פֿון איהר וואָהנונג, געהאַט אַ ביסעל קרעדיט. אויף וואָס זעהענ־דיג האָט איהר די קרעמערין געבאָרגט, ווייס זי אַליין ניט. מסתמא ווייס דאָך די קרעמערין וואָס זי טהוט! עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזען, אַז די קרעמערין האָט טאַקי ניט געוואוסט וואָס זי טהוט, ווייל ביילקע האָט אָנגעבאָרגט ביז 10 גילדען מיט ברויט, בייגעל און צוקער מיט טהיי,

און האָט אויפֿגעהערט אריין צו קומען, די פֿלעגט אפילו ווייכען שוין די קראָם. דאָס האָט שוין טאַקי דער קרעמערין פֿערדראָסען. וואָס ווייכסטו נאָך, שאַרלאַטאַנקע, דו? האָסט ניט: ווייז זיך כאָטש מיט אַ מזומנער קאָפּיקע, נישקשה! מיט אַמזומענער קאָפּיקע געהט זי צו דער צווייטער קרעמערין אויף דער אַנדער זייט טראָטואַר...

נאָר די קרעמערין האָט אייגענטליך אומזיסט חושד געווען דע־עהרליכער ביילקען. אמת, געקויפֿט האָט זי טאַקי ביי דער צווייטע־קרעמערין, אויף דעם צווייטען טראָטואַר, אָבער ניט פֿאַר מזומן. וואָ־זאָל ביילקע נעמען מזומן, אַז זי האָט ניט, אַז די נ ג ע, די אָרימקייט האָט זי פֿון דער היים נאָך פֿערשלעפּט און זי קען פֿון איהר ניט פּטור ווערען...

די צווייטע קרעמערין האָט אָבער אויך געהאַט דעם זעלבינגען פּסק. ביילקע, פֿון דער נאַטור אַ שוואַכע, האָט אָנבאָ־גענדיג נאָר ביז זיעבען גילדען, ניט געהאַט מעהר קיין העזה צו קומען נאָך צו באָרגען, איהר האָט זיך עפּיס געדאַכט, אַז די קרעמערין קרימט זיך די לעצטע צייט אויף איהר. און אפשר האָט זיך איהר ניט געדאַכט, אפֿשר האט זי זיך טאַקי געקרימט?

נאָר פֿון דעסט וועגען איז נאָר גאָט ניט געשטאָרבען, ביילקע קען זיך דערווייל בעגעהן אָהן די צוויי קראָמען. איבען אַרויף־צו זענען דאָ נאָך קראָמען. מילא געהט זי אַרויף־צו, איז אַביסעל ווייטער. וואָס, וועט זי זשאַלעווען די שיך? און אַז זי דאַרף געהן אין אַ צווייטע, צו אַ דריטער גאַס צום לעהרער, וואָס גיעבט איהר אומזיסט אַנ'אוראָק, אין פּרינאָטוועט איהר צו אַ פֿיער קלאַסינגען עגזאַמען, געהט זי אויך אַרויף־צו און פֿון דאָרטען שניידען זיך נאָך צוויי גאַסען איינע רעכטס און איינע לינקס און פֿון די צוויי גאַסען קען זי שוין אַרויס קומען וואָהין זי וויל...

אָז עס איז איבערגעגאַנגען אַ קורצע צייט, און אין קרעמעל, וואָס האָט זיך געפֿינען אויבען, אַרויף־צו, האָט זי אָנגענומען ביז פֿינף גילדען איז איהר גאַנצער מוטה פֿערשוואונדען. אין קרעמעל, וואָס געפֿינט זיך אויפ'ן צווייטען טראָטואַר, דורך וועלכען זי קען נאָך ווי עס איז דורכלויפען, אַז די קרעמערין פֿון קעגען־איבער זאָל זי ניט בעמערקע, טאָר זי ניט נעמען. דיעזער טראָטואַר איז איהר איינציגער וועג, וואָס פֿיהרט זי אַרויס צום לעהרער און צו אַ פּאָר חבר'טעס, וואָס וואָהנען אין אַנדערע גאַסען. דעם טראָטואַר מוז זי היטען ווי דאָס אויג אין קאָפּ..

און ביילקע האָט געהונגערט און זיך געהיט צו בלייבען אַ כשרה, כאָטש אויף דעם איינציגען טראָטואַר. ביילקע איז אבער צו שוואַך געווען לאַנג זיך צו ראַנגלען מיט זיך. זי איז דאָך אייגענטליך נאָר 19

דער סאַמאָוואַר.

(אויס דעם לעבען אין דער קאַזאַרמע.)

די אַריסטאָקראַטען פֿון פּאָלק רעכענען זיך די מוזיקאַנטען. און אפשר דעריבער האָט מען זיי ניט ליעב. ניט נאָר די אָפֿיציערען קוקען אויף זיי קרום אפילו די סאָלדאַטען אַליין, וואָס געפֿינען זיך אונטערן ביקס, האַלטען זיי ניט פֿאַר „ברידער“, מאַכען פֿון זיי חוזק, ווי דער שטייגער איז פֿון מעהר געפֿאַלענע צו אַ העכערען קלאַס. די אָפֿיצירען רופֿען די מוזיקאַנטען מיט דעם נאָמען „לאָדערען“, ד. ה. פֿוילע יונגען, הולטאַייעס, און די פּראָנט סאָלדאַטען האַלטען זיי ניט פֿיר קיין וואָלנע (פֿרייע) און ניט פֿיר קיין סאָלדאַטען. אַנשטאַט מוזי־קאַנטסקע קאָמאַנדע רופֿט מען זיי „צולאָזענע קאָמאַנדע“, ווייסען ניט פֿון דיסציפּלין אין פֿון „סלוזשבע“, חוץ זייער דודקע. דודקע הייסט ביי די אַנדערע סאָלדאַטען יעדער מעשענער אינסטרומענט, אפילו דער גרויסער באַס, וואָס ער וועגט פֿיעל מעהר פֿון אַ ביקס.

און געוויס זענען די מוזיקאַנטען, אין פֿערגלייך מיט די „פּראָנט־סאָלדאַטען“, אַריסטאָקראַטען. אויסער דעם, וואָס זיי טראָגען שענערע מונדירען, שלאָפֿען ניט אויף נאַרעס, נאָר יעדער האָט זיין אייגען בעטיל,— אויסער דאָס, האָבען זיי נאָך אַ סאַמאָוואַר.

דער סאַמאָוואַר איז אפילו ניט קיין אַריסטאָקראַטישער. זיין גרויס און גראָב איז מעהר עהנליך צו אַ קעסעל, אַלס צו אַ סאַמאָוואר, אָבער דאָך איז ער פֿאָרט אַ סאַמאָוואַר, האָט אַ קראַן און אַ קוימען און אַז מען שטעלט איהם אויף, געהט אַ רויך, ווי פֿון איין אמת'ן סאַמאָוואַר.

און פֿון דעם דאָזיגען גרויסען סאַמאָוואַר, וואָס ענטהאַלט פֿיער עמער וואַסער, טרינקען אַללע מוזיקאַנטען סיי אַרים, סיי רייך, יעדען נאָך מיטטאָג טיי.

טיי טרינקט אפילו דער אָרימסטער מוזיקאַנט, פּוהרמאַן, וואָס בעקומט פֿון דער היים קיינמאַל אַ קאָפּיקע ניט און האָט זיין אויסקומעניש נאָר פֿון די דריי גילדען זשאַלאָוואַניע, וואָס ער בעקומט פֿערשטעהט זיך, פּינקטליך אַללע צוויי חדשים. געוועהנליך טראָגט איהם ניט די זשאַלאָוואַניע אויף מותרות — טיי און ציקער. אָבער טיי טרינקט ער גלייך מיט אַללעמען, און ניט נאָר גלייך מיט אַללעמען, אפילו מעהר פֿאַר אַללעמען.

עס איז שווער צו גלויבען, אַז דער קליינער פּוהרמאַן גיעסט אין זיך אַריין 7 גלאָז טיי, דאָס איז זיין פּאָרציע, און אַ מאָל, אַז ער וויל זיך בריה'ן,— נאָך אַפּאָר גלעזער. ולא נודע בי בא אל קרבו, דער זעלבער קליינער, דאַרער פּוהרמאַן ווי געוועזן.

ווי געזאָגט, האָט ניט פּוהרמאַן אויף קיין טהיי און ציקקער, און דאָך האָט זיך נאָך זיין קליינער שטערן קיינמאָל ניט פֿערקנייטשט, וואו מען נעמט עס. וואָלט ער אַזוי געווען בעזאָרגט מיט קאַשע (קאַשע איז איהם שטענדיג וויינינג, ניט ווייל ער איז הונגעריג, נאָר צו קאַשע פֿיהלט ער אַ בעזונדער שוואַכקייט...) ווי ער האָט גענוג טהיי אין ציקקער. און נאָך ווי האָבען — מיט כבוד, מיט רעספּעקט!

מיטאָג עסען אָב די מוזיקאַנטען האַלב איינס. דער קאַשאָוואָר, כמעט דער איינציגער פֿון פּאָלק, וואָס בעציהט זיך גוט צו די מוזיקאַנטען, ווייל ער איז אַ גרויסער ליעבהאַבער פֿון מוזיק, שפּיעלט אַליין פֿיעדעל און לויט ווי מבינים זאָגען—גאָר ניט שלעכט, אָט דער קאַשאָוואַר, אַ קאָזאַנסקער געשטופּעלטער טאָטער, גיעט די מוזיקאַנטען אַ גרעסערן און בעסערן מיטאָג. די מוזיקאַנטען זענען מיט דעם מיטאָג שטאַרק צופֿריעדען. שיער שיער רייסט זיך ביי אַ מאַנכען מוזיקאַנט נאָך יעדען מיטאָג ניט אַרויס: בעסער ווי אין דער היים! אַ חסרון אבער האָט דער מיטאָג: עס דאָרשט נאָך איהם! וואָס איז שייך צו זאָגען — עס דאָרשט — עס ברענט! דער דנעוואַלניע, וואָס איז מחויב צוצושטעלען וואַסער, ווערט נעביך אויסגעריסען. אַ גרויסע כלי וואַסער ווערט כהרף עין ווי

יאָהר אַלט, מען קען זי דערין ניט בעשולדיגען! אין אַ פינסטערערן ווינטער אָבענד, געהענדיג פון לעהרער אַהיים אַ הונגעריגע, האָט זי זיך פערגעסען און האָט געבאָרגט אין דער קרעמיל פון איהר איינציגען איבער געבליעבענעם טראָטואַר, צוויי קוכען.

אויף מאָרגען, פערבייגעהענדיג דאָס קרעמיל, האָט זי מעהר קיין מוטה ניט געהאַט אַריין צו געהן נאָך עפּיס בארגען, כאָטש זי איז הונגעריג געוועזן, זעהר הונגעריג. און אויף איבערמאָרגען האָט זי שוין זיך אפילו געשעמט פערביי צו געהען אויך די קראָם פון איהר איינציגען איבער געבליעבענעם טראָטואַר. זי איז געבליעבען אָהן איין גאַס...

און זיצענדיג אין איהר חדר׳ל, ווי אַ הונגעריגע אַרעסטאַנטען, האָט זי געוואָרפען איהרע בליקען דורכ׳ן פענסטער און האָט ווי געזוכט אַ נייע גאַס, וואָס זאָל איהר צו דער פרייהייט הערויספיהרען. נאָר אויסער די צוויי גאַסען, וואו זי האָט איהר פרייהייט פערשפּיעלט האָט זי קיין נייע ניט געפונען. דער "הימעל נאָר, האָט זי בעמערקט איז ברייט און פריי; האָט ניט קיין גאַסען און קיין קרעמערין און קיין קראָמען...

אברהם רייזען.

פליעגעלמאַן.

ערצעהלונג.

פון ה. ד. נאמבערג.

ערשטעם קאפיטעל.

ווער און וואָס איז פליעגעלמען, און וועגען זיינע בעקאַנטע.

פליעגעלמאַן איז אַ יונגערמאַן פון עטליכע און 30 יאָהר. ער האָט אַ קליינעם, אַביסל איינגעהויקערטען גוף; אַ גרויסען, קרומען שטערן און אַקליין בלאָנד בערדיל. די אויגען זיינע זעהען אויס ווי פערלאָפען מיט פאַרע, און עס דאַכט זיך, אַז מען ברויך זיי נור מיט אַ טיכל איבער צו ווישען, כדי זיי זאָלען העל גלאַנצען.

נישט זעלטען, געהענדיג פאַמעליך איבער דער רוישענדיגער גאַס אויף אַ לעקציאָן, איינגעבויגען, האַלטענדיג די הענד אין די טאַשען, טראַכט ער, אַז אויף דער וועלט האָבען געלעבט אַסך גרויסע מענשען: בודהא, שפינאָזא, קאַנט און נאָך אַסך אַנדערע, און ער, דעם קונ יווער שמש׳ס זוהן, ווייסט זייערע פילאָזאָפישע סיסטעמען אויף קלאָר און קאָן נאָכזאָגען אַליץ, וואָס ער האט געלעזען פון זיי, ווארט ביי וואָרט.

און אַז אויף דער גאַס איז אַ שען וועטער, די דראָשקעס האַקען גראָד נישט אין די אוירען, און אויף דער לעקציאָן ברויך מען זיך נישט צו איילען, טראַכט ער נאָך מיט פערגניגען וועגען דעם, אַז אין תוך אַריין זענען אַלע פילאָזאָפען נישט איבריג קלוג געוועזן; יעדער האָט זיך פערמאַכט אין זיין ווינקעלע, געטראָפען, דאָך אַביסל נור געטראָפען; און ער, פליעגעלמאַן, ווייסט אַליץ, וואָס זיי האָבען אויפגעטהון. און נאָך ווייסט ער, אַז דער עקר, דער תוך־כל־התוכות איז דאָס לעבען, דאָס לעבען אַליין טאַקי.

און פון זיין לעבען איז פליעגעלמאַן צופריעדען. די ערשטע פינף יאָהר אין וואַרשאָ זענען אָנגעקומען אַביסל שלעכט, נאָר דעמאָלס איז ער געוועזן אַ מענש אָהן פעסטע איבערצייגונגען, אָהן אַ וועלטאנשויאונג, און פון יענעם לעבען האָט פליעגעלמאַן נישט ליעב צו טראַכטען. זייט 8 יאָהר אָבער האָט ער זיך בעסער איינגעריכט, בעקומען גוטע לעקציאָנען און האָט אָנגעהויבען לעבען רוהיג, לויט פעסטע פרינציפען, אַביסל אָבגעזינדערט פון דער וועלט, אַליין אין זיין צימער אויף דעם 4 טען שטאָק.

אין שטיבעל זיינעם איז שטענדיג אין אָרדנונג, און דאָס בעטיל איז שטענדיג אויפגעבעט אויף אַ בעזינדערן אַרט, אויף פליעגעלמאַן׳ס איינענעם אַרט. מיט דער דיענסט בעניצט ער זיך נישט, זייענדיג איבער־געצייגט קעגען יעדער קנעכטשאַפט. און אַז מען ברויך די פאָדלאָגע צו וואַשען, וואָס ער קאָן אַליין נישט טהון, האָט ער תרעומות אויף זיך זעלבסט, און וואַרפט זיך פאָר, אַז ער מאַכט קאָמפּראָמיסען, און ווערט איבערצייגט, אַז אין אַ־ענטליכען מענש איז לעת־עתה זעהר שווער צו עקזיסטירען אויף דער וועלט.

בעקאַנטע האָט ער אַסך, נאָר נאָהנטע מענשען — גאָר ווייניג. צווישע זיינע בעקאַנטע יונגעלייט האַלט מען איהם פאַר זעהר אַ געבילדעטען, פאַר אַ פילאָזאָף און אַ עסטעטיק. נאָר רעדען רעדט מען פון איהם נישט. גאַנצע חדשים פערגעסט מען אין איהם גאָר, ערשט אַז מען ברויך געלד אויף עפּיס אַציעל, דערמאַנט מען זיך אין איהם, דעמאָלס רופט זיך איינער אָן:

— אַ! אן פליעגעלמאַן׳ן האָט מען גאָר פערגעסען!

— טאַקי! זאָגט דער אַנדערער, און אַלע פערוואונדערען זיך, וואָס פליעגעלמאַן איז זיי נישט געקומען אין קאָפּ אַריין.

און אַז מען קומט צו איהם, איז פליעגעלמאַן מכבד מיט טהיי, פרעגט זיך וועגען אַלע בעקאַנטע, גיעט געלד, נאָר גלאַט אַזוי, שפּאָרען

אויסגעטריקענט. אָבער קאַלטע וואסער, לויט אַ סאָלדאַט פון טווערסקוי גוב. האָט ערקלערט, שטילט ניט דעם דאָרשט. דער עיקר איז טהיי. אַ חדוש, וואונדערט ער זיך — טהיי איז דאָך הייס און עס לעשט.

אבער אָנשטעלען דעם סאַמאָוואַר פוילט זיך יעדער. עס קען זיין פיר זיך אַליין וואָלט זיך קיינער ניט געפוילט. נאָר ביי דעם געדאַנק, אַז פון טהיי וועט נהנה זיין די גאַנצע קאָמאַנדע, פאַלט אָן אַזאַ פוילקייט, אַז עס פערווילט זיך גלייך שלאָפען.

פוהרמאַן איז אָבער ניט קיין פוילער. אַ געשעפט אָנצושטעלען דעם סאַמאָוואַר! עס איז, פערקעהרט, אַ פערגניגען, איין אונטערהאַלטונג. ער זאָגט עס אָבער ניט הערויס. אַרויסזאָגען פאַסט ניט, ער וואַרט מען זאָל איהם בעטען, און קיין סך דאַרף ער ניט וואַרטען. אַז איין כלי וואַסער ווערט אויס־געליידיגט, הערט ער, מען רופט:

— פוהרמאַן!

פוהרמאַן ווייס שוין אויף וואָס מען ראַרף איהם, ער מאַכט זיך אָבער כלא ידע, ווי געפגרט:

— שטאָ טאקאיע? פרעגט ער ניט אָהן שטאָלץ, עס מעג איהם דאַן אפילו רופען איין אונטער אָפיציער.

— נאַסטאַוו סאַמאָוואַרטשיק, גאַלובטשיק. פוהרמאַן גיט אַ קוק אויפ׳ן רויסען סאַמאָוואַר, וואָס מען רופט איהם בלשון סגיא נהור „סאַמאָוואַרטשיק״ און קווינקעלט זיך:

— אַללע טאָג — איך!

— נו, בראַטעץ, דער פאַר קריעגסטו טיי אין ציקער!

— אַללע טאָג, אַללע טאג איך! קלאָגט ער זיך כלומרשט. און דער קליינער פוהרמאַן, גיעט אַ חאַפּ דעם גרויסען סאַמאָוואַר צום ברינעם, וואָס געפינט זיך אויפ׳ן הויף אין הויבט איהם אָן אָנגיעסען.

אַז ער גיעסט אַריין פיער עמער, איז נאָך דער „סאַמאָוואַרטשיק״ ניט גאָר פול. פוהרמאַן קוקט אין איהם אַריין, און איהם דוכט זיך, אַז דער סאַמאָוואַר

וואַרט מען זאָל איהם אָנגיעסען ביז די ברעגען. פוהרמאַן ציהט אויס נאָך איין עמער וואַסער, דערגיעסט נאָך בערך אַ פאר קוואָרט, און וויל מאַכען אויך אַ תכלית מיט דעם ביסעל וואַסער, וואָס איז געבליעבען אין עמער:

— דנעוואַלנע! שרייט ער הויך, געה, נעם צו איין אויסגעשעפּטען עמער וואַסער — אַ שאָד!....

דער דנעוואַלנע, וואָס איז פויל צו שעפען אַליין, דערהערענדיג פון אזא מציאה, לויפט אַרויס מיט אַ צוויי באָטשאָקליך, ערשט אויסגעוואשען פון דעם באָרשץ, גיעסט זיי אָן, און טראגט זיי אריין אין קאָמאַנדע, צו דערקוויקען די דאָרשטיגע מוזיקאַנטען. אַז דער דנעוואַלנע געהט אַוועק, נעמט פוהרמאַן, גאַרטעלט זיך אונטער די לענדען און וויל אָבשלעפען דעם סאַמאָוואַר פון ברונעם און אַוועקשטעלען אין מיטען הויף, וואו ער שטעלט איהם אָן סיי זומער, סיי ווינטער. עס קימט איהם אָן שווער, זעהר שוועהר, אָבער דאס מאַכט ניט אויס, דאָס איז איהם נאָך אַנגענעהמער — וועט ער דעם טהיי און ציקער מיט מעהר שטאָלץ פאָדערן!

אַז דער סאַמאָוואַר שטעהט שוין אין מיטען גרויסען הויף, בעט ער אַ מוזיקאַנט, וועלכער עס זאָל פערביי ניט דורכגעהן, ער זאָל אַווילע אַכטונג געבען אופ׳ן סאַמאָוואַר ביז ער וועט געהן נעמען האָלץ. ווייל אין דער מוזיקאַנטסקע קאָמאַנדע איז אַ טראַדיציע צו שטעלען דעם סאַמאָוואַר נישט מיט קוילען, נאָר מיט האָלץ. פוהרמאנס בעפעהל איז הייליג. דער סאָלדאַט שטעהט שוין אויף קאַראַול און פוהרמאַן זוכט טרוקענע העלצליך, וועלכע ער צושפּאַלט מיט זיין „טשעסאַק״, וואָס יעדער מוזיקאַנט פערמעגט. שפּאַלטענדיג קלאַפּט איהם אפילו גוט דאָס הארץ פאַר שרעק ביים געדאַנק, אַז דער טשעסאַק קען אַ פגימה בעקומען און אַז עס וועט זיין אַ „סמאָטר״ קען ער האָבען דער פאַר זיין עהרליך־אויסקומעניש. אָבער זיין שטעל, אַלס „זאַוויעדוויושצי. סאַמאָוואַראָם״ ערוועקט אין איהם אַ מוטה פון אַ העלד און ער איז גובר יעדען שרעק.

(ענדע קומט).

אברהם רייזען.

האָט ער נישט ליעב און זעהט, אַז דער שמועס זאָל צו נאָהנט צו קומען, ער זאָל ניט בערירען, ווי ער דרוקט זיך אויס וועלטאַנשויאונג. דער בעקאַנטער גנעהט אַוועק צופֿריעדען, פֿערצעהלט די חברים, און אַלע ריהמען פֿליעגעלמאַזעהר, און פֿערגעסען ווידער באַלד פֿון איהם אויף עטליכע חדשים.

נעהנטער פֿאַר אַלע איז איהם לעוואַנטקאָווסקי, אַ לעהרער, אַ טאַטע פֿון זעקס קינדער און אַ גרויסער אָרימאַן, נור זעהר אַ פֿרעהליכער. בעקענט האָבען זיי זיך אין אַ בוכהאַנדלונג. לעוואַנטקאָווסקי האָט עפּיס אַ מאָדנע תאוה צו ביכער. קוים ערשיינט אַ ניי בוך, אויף העברעיש אָדער אויף יודיש, און ער קאָן עס דערווייל נישט קויפֿען, ווערט ער זעהר טרויריג און אויפֿגערעגט, און זיצענדיג ביי פֿליעגעלמאַן'ן ווייל ער נישט טרינקען קיין טהע. פֿליגעלמאַן באָרגט איהם אַסך מאָל געלד און האָט דערפֿון עגמת־נפֿש, ווייל לעוואַנטקאָווסקי'ס ווייב האַלט איהם פֿאַר, צו וואָס ער באָרגט איהם געלד.

מיט לעוואַנטקאָווסקי'ן איז פֿליעגעלמאַן אָפֿענהאַרציג און רעדט מיט איהם אַסך מאָל פֿון זיך אליין:

— די פּאָעטען מיינען, אַז נאָר זיי אַליין פֿיהלען די שענהייט פֿון דער נאַטור. ס'איז אַליגענד. דער אונטערשיעד איז נאָר דאָס, וואָס זיי קענען דאָס געפֿיהל אַרויסגעבען אין אַ פּאָעטישער פֿאָרם, און איך קאָן נישט: איך בעשעפֿטיג זיך נישט דערמיט. צום ביישפּיעל: איך צאָל אַ רובעל טהייערער פֿאַר מיין צימער, נור ווייל ביינאַכט שיינט ווין די לבנה. איך בין אַן אָפֿענער מענש, איך האָב מיך אויסגערעדט מיט דער ווירט־ין, אַז איך צאָהל אַ רובעל טהייערער נור מיט דער בעדינגונג, אַז אין צימער איז דאָ די לבנה. איהר ווייסט, לעוואַנטקאָווסקי, דער המון, דאָס פּראָסטע פֿאָלק, איז, פֿערשטעהט איהר, גראָב. שטעלט זאייך פֿאָר, מיין ווירטהין האָט געשמייכעלט, אַז איך האָב זי געפֿרעגט צו ביינאַכט שיינט די לבנה אין צימער, און, פֿערשטעהם איהר, זי איז איבערגעציינט, אַז איך בין אַ נאַר... מיט איין וואָרט, איך זאָג אייך, לעוואַנטקאָווסקי, אַז אַן אָרנטליכען, קלוגען מענש איז שווער צו לעבען אויף דער וועלט, יאָ!

פֿליגעלמאַן רעדט רוסיש, לעוואַנטקאָווסקי פֿערשטעהט נישט די שווערע ווערטער, נור מודה איז ער, און לעזט איהם פֿאָר אַ שיר וועגע דער טבע.

— אַגוטער שיר — ענטפֿערט פֿליעגעלמאַן — איהר וואָלט נור געברויכט אַ טיעפֿערען פֿילאָזאָפֿישען בליק צו האָבען. אַ שטיינער, איהר זאָגט: „מה יפה הטבע, על כל הר וגבע", אין אמת'ער פּאַעט פֿיהלט, אַז דער באַרג און דעם הימעל און די ערד און די גאַנצע נאַטור איז פּונקט דאָס איינענע, וואָס מיר אַליין...

— ווי הייסט? — פֿ־ענט לעוואַנטקאָיוסקי, און דאָס פּנים זיינס ווערט וויינענדיג־ערנסט, אין אָפֿענעם מויל זעהען זיך לאַנגע צוויי שורותן ציהן, און די האַנד אין דער לופֿט ציטערט.

— עס איז אַזוי. איך, צום ביישפּיעל, פֿיהל עס גאַנץ גוט. עס טרעפֿט אַסך מאָל, וואָס איך פֿיהל, אַז איך און דער הימעל און די לבנה איז אַליץ איינס, איין אַבסאָלוט, פֿערשטערט איהר, נאָר אין פֿערשיעדענע פֿאָ־מען...

— הערסט דו?! אין פֿערשיעדענע פֿאָרמען! דאָס האָב איך דאָך באַלד געזאָגט, היינט מילא, וואָס ווילט איהר? איז דאָך ווידער גוט!

און לעוואַנטקאָווסקי וואַרפֿט אַזוי מיט דער האַנד, אַז פֿליעגעלמאַן ווערט אָן דעם מוטה: ער האָט פֿיינד, אַז מען צוקאָכט זיך.

— יאָ, דער שיר איז גוט. — זאָגט ער — מיר וועלען נאָך רעדען דערפֿון, אַגוטע נאַכט.

טהיילמאָל, אַז ער געהט אַרויס, גנעדט איהם נאָך לעוואַנטקאָווסקי'ס ווייב, אַ יודענע מיט אַ געלבליך פּנים און מיט איינגעפֿאַלענע בריסטען, און שטעלט איהם אָב:

— פּאַני פֿליעגעלמאַן, טאָמיר קאָנט איהר באָרגען 50 קאָפּעקעס?

פֿליעגעלמאַן באָרגט און האַלט זיך אַביסל אויף אין הויז, ווייל באַלד דערהערט זיך פֿון שטוב געשרייען פֿון מאַן און ווייב, לעוואַנטקאָווסקי וויל 15 קאָפּעקעס אויף טאַבאַק, דאָס ווייב וויל נישט געבען; לעוואַנטקאָווסקי זאָגט, אַז ווען נישט ער, וואָלט פֿליגעלמאַן איהר נישט געבאָרגט, דאָס ווייב ענטפֿערט:

— דו ביזט נישט ווערט מיט איהם צו רעדען! —

לעוואַנטקאָווסקי ווערט שטיל, עס הערט זיך נאָר, ווי ער געהט אַרום אין שטוב, און אויף פֿליעגעלמאַן'ס פּנים צעלעגט אַ צורעדענער שמייכעל, וואָס ליעגט שוין אַזוי אויף'ן פּנים, ביז ער קומט אַהיים און זעצט זיך לעזען.

לעזען לעזט ער לאַנג, פּאַמעליך, שטענדיג אין דער איינענער פּאָזע זיצענדיג און מיט דעם איינענם ערנסטען, רוהיגען אויסדרוק אויפ'ן פּנים. טרעפֿט זיך אַ מערקווירדיגער אָרט, שטעלט ער זיך אָב, לעזט ער נאָך אַמאָל דורך, און קען עס פֿון אויסענווענדיג, ציהט די וואָנסע און לעזט ווייטער, אַליץ ווייטער, און עס דאַכט זיך, אַז זיין מח וואָלט נאָר קיינמאָל נישט מיעד געוואָרען צו שלינגען די זייטלעך, ווי די לונגען — לופֿט. עס געהט דורך אַצייט, ער נעמט אַרויס דאָס זייגערעל, און אויב ס'איז שוין 11, מאַכט ער צו דאָס בוך, ציהט נאָך אַמאָל די וואָנסע, און אויף זיין פּנים צוגיעסט זיך אַ מאָדנע זיסקייט.

און אַז די לבנה איז דאָ אויפ'ן שטיק הימעל, וואָס זעהט זיך דורך'ן פֿענסטער, לעשט ער אויס די לאָמפּ, רוקט צו די שטיהל צו'ן פֿענסטער און קוקט אויף דער לבנה. ער רייכערט אַ פּאַפּיראָס, ציהט זם לאַנגזאַם, אַרויך צעלעגט זיך אין דער בלאָהליכער לופֿט, און אין דעם נעפּעל שווימט די לבנה, פּאַמעליך, פֿרום און ערנסט... איין אַלטען חסיד'ישען טרויריגען נגון, די איינציגע מעלאָדיע, וואָס פֿליעגעלמאַן'ס אויערן האָבען אויפֿגעכאַפּט אין זיין לעבען — ברומט ער צו דערביי; דער נעפּעל צוטראָגט זיך, דער טונקעלער הימעל מיט דער לבנה ווערען העכער, און פֿליעגעלמאַן האַלט דעם קאָפּ געהויבען אין דער הייך, קוקט לאַנג און פֿיהלט, אַז ער און דער הימעל און די לבנה און די גאַנצע וועלט זענען איינס, איין אַבסאָלוט אין פֿערשיעדענע פֿאָרמען, און אַז דאָס לעבען איז אַליץ. און ליעגענדיג דערנאָך אויפ'ן בעטיל, ווערט ער אַנשלאָפֿען מיט דעם געדאַנק, אַז דאָס ערליכסטע, קלוגסטע לעבען איז דערביי אויך דאָס בעסטע און דאָס שענסטע, אַז זיין לעבען איז רייך אויך מיט פּאָעזיע.

אָט אַזאַ מענש איז פֿליעגעלמאַן.

צווייטעס קאַפּיטעל.

וועגען פֿליעגעלמאַן'ס ערשטער ליעבע.

פֿון ליעבע האַלט פֿליעגעלמאַן זעהר.

— ליעבע — פֿלעגט ער זאָגען — איז דער גרונד־פּרינציפּ פֿון לעבען. דאָס לעבען אָהן ליעבע האָט נישט קיין זין און פֿערליערט איהר פֿערטהיידיגונג. אַ מענש, וואָס איז נישט גענייגט פֿון דער נאַטור צו ליעבע, האָט וועניגער ווערטה, ווי אַ מענש, וואָס קען נישט לעזען און שרייבען.

און פֿליעגעלמאַן איז פֿון דער נאַטור זעהר גענייגט געווען צו ליעבע, נור לעבענדיג אַ פֿערשטענדיג, קלוג לעבען, איז שווער נישט צו זיין אָבגעזונדערט און עלענד.

— „איך קאָן נישט ליגענד זאָגען, איך קאָן נישט חנפֿ'נען" — פֿלעגט ער זיך טרייסטען פֿאַר זיין אונשיקליכקייט ביי פֿרויענצימער.

און געהאָפֿט האָט ער שטענדיג, אַז עס וועט זיך טרעפֿען אַזאַ נשמה, וואָס וועט זיין נשמה פֿיהלען, אַז דייטליך רעדענדיג, קאָן קיין פֿלאַכע נשמה איהם נישט ליעב האָבען.

אַמאָל, נאָך דעם, ווי ער האָט זיך איבערגעצויגען אויף אַ נייער דירה האָט ער בעמערקט אין אַ קעגען־איבערדיגען פֿענסטער אַ בלייכליך געשטאַלט מיט שוואַרצע האָר, אין אַ העלער בלוזע און מיט אַ שניי־ווייסען שטייפֿען קאָלנער. און די אויגען, גרויסע און שוואַרצע, האָבען געקוקט גלייך צו זיין פֿענסטער. עס איז געווען אין דער פֿריה, אין דרויסען איז געווען ליכטיג, אַ העלע שיין איז געלעגען אויף אַ האַלבער, קעגען איבערדיגער מויער, די פֿענסטער זענען געווען אָפֿען, און דאָס מיידעל האָט געהאַלטען די האַנד איבער די אויגען און האָט געקוקט. פֿליעגעלמאַן האָט אויך געקוקט. דאָס מיידעל האָט אַראָב געלאָזט די אויגען פֿערשעמט, די ברוסט האָט זיך בעוועגט. עס האָט זיך געדאַכט אַז זי האָט אָבגעזיפֿצט. פֿליעגעלמאַן האָט אַליץ געקוקט אויף איהר מיט ענטציקונג, נור דאָס מיידעל האָט ווידער אויפֿגעהויבען די אויגען אז

ווידער זיי אַראָב געלאָזט פֿערשעמט, און די ברוסט האָט זיך ווידער בעוועגט... און פֿליענעלמאַן האָט אַ קלאַפּ געגעבען מיט צוויי פֿינגער אויף'ן פֿענסטער און געזאָגט צו זיך:

— גענוג!

און איז אַוועק געגאַנגען פֿון פֿענסטער צו פֿריעדען, וואס ער האָט זיך אַליין בעזיעגט.

„דער גרעסטער נצחון פֿון אַמענש איז, אַז מען איז זיך אַליין מנצח" האָט ער געטראַכט דערנאָך, געהענדיג איבער דער גאַס אויף דער לעקציאָן. נור זיצענדיג אויף דער לעקציאָן האָט ער געפֿיהלט, אַז ער איז עפּיס אונרוהיג, אין דער זייט ביי'ם האַרץ האָט זיך עפּיס אַלע ווייל'ע צוגערוקט, עפּיס אַ נאָג געגעבען און ווידער זיך אָבגערוקט; די שוואַרצע האָר און די העלע בלוזע מיט'ן ווייסען קאָלנער האָבען געציטערט אין מח, אי'ן בכלל איז ער געווען אויפֿגערוימט, עפּיס הייטער, ווי ער פֿלעגט אַמאָל זיין ערב פסח אין די אַלטע, אַלטע יאָהרען.

„הם... יאַ..." האָט ער געטראַכט פֿאַר זיך אַגאַנצען טאָג, געווישט מיט די הענד די וואָנסעס און האָט כמעט קיין איבריג וואָרט נישט אַרויס גערעדט, בעהאַלטענדיג פֿון זיך עפּיס אַ סוד. דאָס פנים האָט אַגאַנצען טאָג געשמייכעלט.

ביינאַכט ליעגענדיג אין בעט, קוים האָט ער די אויגען צוגעמאַכט, האָט זיך דאָס בעטיל אויסגעדרייהט, און ער איז אויסגעקומען מיט די אויגען צו'ם פֿענסטער, ער האָט אַליץ געטראַכט וועגען דעם געשטאַלט, און אין פֿינסטערען פֿאָן זענען געלאָפֿען מענגען פֿייערדיגע פֿינטעלעך און עפּיס ווייס'ס האָט זיך נאָך געשלעפּט, ווי אַלייכטער נעפּעל, און גערעכט האָט זיך, אַז די פֿינטעלעך, פֿליהענדיג, מאַכען אַגלייכע געאָמעטרישע ליניע פֿון יענעם פֿענסטער צו זיינעם. אין מיטען האָט ער זיך דערמאַנט, אַז ער ליעגט גאָר מיט'ן קאָפּ צו'ם פֿענסטער, און האָט זיך אָנגעהויבען צו אָריענטירען אין בעט, און קוים האָט ער דערטאַפּט די וואַנד און האָט געעפֿענט די אויגען, איז דאָס בעטיל אויסגעדרייהט געוואָרען, און ער האָט געקוקט גלייך אויף'ן ווייסען אויבען. ער האָט זיך אויפֿגעזעצט, אויסגעדרעהט דעם קאָפּ. אַ קענגען־איבער איז געווען פֿינסטער. ער האָט זיך צוריק געלעגט, און אין אַפּאָר מינוט אַרום איז דאָס בעטיל ווידער אויסגעקומען פֿערקעהרט.

— הם... האָט ער געשמייכעלט צו זיך אין געדאַנק און אי'ז איינגעשלאָפֿען מיט עפּיס אַ פֿרישען חלום.

צו'ם מאָרגענס איז דאָס מיידעל ווידער געזעסען ביי'ם פֿענסטער, זי האָט געלעזען אַ בוך, און פֿליענעלמאַן האָט געקאָנט קוקען, וויפֿיעל יי'ר האָט געוואָלט, נור דאָס מיידעל האָט פלוצלינג אויפֿגעהויבען די אויגען און געקוקט אויף איהם, גלייך אויף איהם, און אין דעם בליק איז עפּיס געווען.

„די נשמה פֿון אַמענש שפּיעגעלט זיך אַפּ אין בליק און אין געלעכטער" האָט ער גע'חזר'ט פֿאַר זיך עפּ'ס אַ פֿראַזע פֿון לאַנג, גאָר לאַנג שוין דורכגעלעזענעם בוך. „מערקווירדיג, ווי נוט געזאָגט".

ער איז צו געגאַנגען צו זיין קליין שפּיעגעלע, איינגעקוקט זיך אין זיין פנים און האָט געפֿינען, אַז זיין בליק איז גאָר אין גאַנצען אַ'ן עהנליכער צו איהר בליק. עס איז קיין ספֿק נישט געווען, אַז ער געפֿעלט איהר: „אַ נשמה אַנשמה פֿיהלט".

אַזוי האָט עס זיך געפֿיהרט צוויי וואָכען. דאָס מיידעל איז געזעסען ביי'ם פֿענסטער, און פֿליענעלמאַן האָט געקוקט. אַמאָל, אַז ער האָט געקוקט אויף איהר, האָט זי פלוצלינג, ווי געוועהנליך, אויפֿגעהויבען די אויגען, נור נישט ווי געוועהנליך — האָט זי זיי נישט אַראָב געלאָזט און געקוקט איהם מיט שטאָלץ אין די אויגען אַריין אַזוי לאַנג, ביז ער, פֿליענעלמאַן, האָט אַראָבגעלאָזט די אויגען פֿערשעמט, דערנאָך, אַז ער האָט בגנבה נאָך געוואָרפֿען אויף איהר אַ בליק, איז אויף איהר פנים געלעגען אַ שמייכעל, און די ברוסט האָט זיך אַזוי פֿריי בעוועגט... זי האָט געטריאומפֿירט, און פֿליענעלמאַן האָט זיך געפֿיהלט בעזיעגט דורך אַמיידעל.

— אַ שטאַרק פֿאָלק — האָט ער דעם זעלבען טאָג גערעדט מיט לעוואַנטקאָווסקי'ן, זיצענדיג ביי זיך אין צימער אונ טרינקענדיג טהעע— אַ שטאַרק פֿאָלק זענען די פֿרויען...

— אָהאָ! — האָט לעוואַנטקאָווסקי געענטפֿערט און האָט אָנגעהויבען צו דערצעהלען עפּיס פֿון זיין ווייב.

— וואַרט, לעוואַנטקאָווסקי, פֿערשטעהט איהר, איהר פֿערשטעהט מיך שלעכט — איך געה נישט אַרויס פֿון דעם שטאַנד־פּונקט. איך רעד וועגען דעם, אַז שטרייטענדיג, האָבען זיי אַסך מעהר טאַקט און זיכערהייט, ווי מאַנסלייט, ווייל זיי זענען זיכער אין זייער קראַפֿט, אין זייער שעהנהייט. אייגענטליך איז דאָך שעהנהייט אַליץ; די עסטעטישע איז דאָך די העכסטע וועלטאַנשויאונג, צייטליך רעדענדיג.

לעוואַנטקאָווסקי האָט, ווי געוועהנליך, ווען זיין חבר האָט זיך אַריין געלאָזט אי'ן עפּיס אַהויכען שמועס, געשוויגען, געזופּט טהע און אָנגעשטעלט עפּיס אַמין ערנסטע מינע, ווי אַקינד, בשעת אַ זיידע בענטשט איהם. טהיילמאָל נור האָט ער אָנגעקוקט פֿליענעלמאַנען, אַ זיפּ'ץ געגעבען און צוריק אָנגענומען די ערשטע פּאָזע. פֿליענעלמאַן האָט ווייטער גערעדט:

— דעם אמת רעדענדיג, ווייסען מיר דאָך גאָר נישט. די פּסיכאָלאָגישע עלעמענטען זענען אַזוי פֿערוויררט, אַז עס איז זעהר גרינג צו ווערען אַ מיסטיק. צו'ם ביישפּיעל: איהר טרעפֿט עמי'ץ'ן אויף דער גאַס, לאָ'מיר אָננעמען צו'ם ביישפּיעל, אַ מיידעל! איהר קוקט זי אָן, זי אייך, און די צוויי בליקען האָבען צווישען זיך געהאַלטען אַ וכוח, געקעמפּט, איינער האָט געזיעגט... און ווי אַזוי איז דאָס צוגעגאַנגען?... אָט הייבט זיך אָן ספּיריטואַליזם. נאָר, פֿערשטעהט איהר, דער ריינער פֿערשטאַנד הייסט אויף אַלעס זוכען בעשייד, אַליץ בינדען לויט דעם געזעטץ פֿון אורזאַכליכקייט, און וואו מען ווייסט נישט, שטעלען אַ פֿראַגע צייכען, נישט פֿערלאָזען זיך אויף סודות... איך ווייס אויף זיכער פֿון אייגענער פּראַקטיק, אַז ווען נישט מיין פֿערשטאַנד, וואָלט איך שוין לאַנג געווען אַ מיסטיק. יאָ!

— איהר האָט אַסך געלעזען... האָט לעוואַנטקאָווסקי אָבגעזיפֿצט.

— לעזען איז נישט דער עיקר — פֿליענעלמאַן איז געוואָרען זעהר ערנסט — פֿערשטעהט איהר, די פֿילאָזאָפֿיע וויל פֿון דער טהעאָריע מאַכען דאָס לעבען, נאָר דאָס לעבען איז אַסך ברייטער, אַסך... מען ברויך פֿון לעבען, פֿון פּראַקטיק, זוכען די וואַהרהייט... פֿערשטעהט עס, קלערט וועגען דעם.

ביינאַכט האָט געשיינט אַ קייליכדיגע, ריינע לבנה. זי איז אַרויס פּונקט פֿון אונטער'ן קוימען פֿון אַ קעגענ־איבער'דיגען דאַך; איבער'ן הימעל האָבען זיך געטראָגען לייכטע, נידריגע וואָלקענדליך, און די לבנה צווישען זיי איז געלאָפֿען, געלאָפֿען אין אַליץ אויף איין אָרט געשטאַנען; אויפֿ'ן הויף איז אַליץ געווען בענאָסען מיט אַ בלאָהליכער לופֿט, אין אַ קעגענאיבערדיגען פֿענסטער האָט זיך נאָך געלייכט, נור די ראָליעט איז געווען אַראָבגעלאָזט, און פֿליענעלמאַן איז געזעסען ביי'ם פֿענסטער, און זיין בליק האָט זיך געוואָרפֿען צווישען הימעל און פֿענסטער.

די ראָליעט האָט זיך אויפֿגערוקט, און אַרויס געקוקט האָט אַ בעקאַנטער קאָפּ. די אַרמען, צוויי נאַקעטע אָרמען, האָבען זיך געזעהען, די האָר זענען געווען צו וואָרפֿען... און פֿליענעלמאַנ'ס אויגען האָבען זיך געשווינד אויפֿגעהויבען צו דער לבנה.

„אַ חיטרע פֿאָלק." האָט ער געטראַכט און איז איינגעשלאָפֿען אויפֿגערעגט.

אַמאָל, פֿאַרנאַכט איז פֿליענעלמאַן געזעסען איבער'ן ביך און האָט געלעזען. אין דרויסען איז געווען אַ שטאַרקער רעגען, בליצען האָבען געבליצט, און דונערען האָבען געשלאָגען מיט אַזאַ אימפּעט, אַז נאָך יעדער'ן קלאַפּ איז פליענעלמאַן צו געלאָפֿען צו'ם פֿענסטער איבערצייגען זיך, צי אַליץ אַרום איז גאַנ'ץ, און האָט געזעהן, אַז אַקעגען איבער קוקט אַרויס זי. געדאַכט האָט זיך, אַז זי האָט איהם נישט בעמערקט, זי איז געזעסען אָנגעלעהנט מיט'ן קאָפּ אויף דער האַנד, און די אויגען זענען געווען מורא'דיג: געקוקט האָבען זיי אויף דעם שוואַרצען וואָלקען, און אין זיי איז געלעגען אַ טרויער, אַסך אַשווערערער, ווי דער וואָלקען אויבען... פֿליענעלמאַן האָט געוואָלט שטעהן ביי'ן פֿענסטער גאָר לאַנג, קוקען גאָר אין דער עווינקייט, נור דער בליט'ץ האָט איהם אָנגעשראָקען, אין ער איז אונגעדולדיג אַרומגעגאַנגען איבער'ן צימער.

דאָס געוויטער האָט זיך געענדיגט, אין דרויסען האָט זיך בעוויזען

א שיין פון דער זון, אלץ איז געווען אבגעוואשען און פריש, און פליעגעלמאן איז געשטאנען ביים פענסטער און געקוקט. דאס מיידעל האט אויך אסך מאל אויפגעהויבען די אויגען, און איהר בליק איז געווען דרייסט. פליעגעלמאן אין אנהייב אביסל פערשעמט, דערנאך אלץ דרייסטער און דרייסטער, האט געקוקט אויף איהר אהן אויפהער, און דאס פנים זיינס האט זיך צוגעגרייט צו א שמייכעל. דאס מיידעל האט ווידער אויפגעהויבען די אויגען און איז עפּיס פלוצלינג אוועקגעגאנגען, צוריקגעקומען עטליכע מאל, און זי האט אויסגעזעהן זעהר איינרוהיג.

„די ריכטיגע צייט" האט פליעגעלמאן געטראכט און האט זיך אונטערגעגעבען מיטה... ער האט א שאקעל געגעבען מיט'ן קאפ, און א זיסער שמייכעל האט זיך צוגאסען אויף זיין פנים — — —

נאר דאס מיידעל דאט זיך ראש אויפגעשטעלט, אגרויסע רויטע צונג האט זיך בעוויזען, און די ראליעט איז ראש אראבגעפאלען... עטליכע סעקונדען דאט געדויערט, ביז פליגעלמאן איז געקומען צו זיך, און אז ער האט זיך אומגעקוקט, איז די ראליעט געווען אראבגעלאזט, און אין דער זייט האט זיך געזעהן דער רענענבויגען.

ביינאכט, ליעגענדיג אין בעט, האט ער שטארק געביסען די ליפען, און ער האט נישט געקאנט געפינען דעם ריכטיגען אויסדרוק פאר דעם געפיהל, וואס ער האט יעצט געטראגען אין הארץ צו דעם מיידעל: פערארכטונג אדער כעס? פינטעלעך זע׳ען ווייטער געלאפען. ווי דעמאלס אין יענער נאכט, נור יעצט זענען זיי געלאפען עפּיס גאר אהן שום ארדנונג, האבען זיך צוטראגען אין אלע זייטען, און פאר די אויגען איז געבליבען נור די שווארצהייט, און פאר׳ן שלאף האט זיך דאס בעטיל עפּיס געדרעהט און געקויקעלט אין א לעערען רוים.

אויפגעשטאנען איז ער מיט דעם געדאנק, אז ער ברויך אנצושטרענגען זיין ווילען, אום צו קעמפען קעגען דעם אונגליק, אז ביי א קלוגען פערשטענדיגען מענש ברויך קיינמאל דער מיטה נישט צו פאלען, אונ רעדענדיג מיט לעוואנטקאיוסקי׳ן, האט ער געזאגט:

— אמענש ברויך צו זיין פא־זיכטיג, מען מוז זיך שטענדיג אנגרייטען קרעפטען, כדי צו זיין גרייט קעגען יעדען אונגעריכטען אונגליק, וואס ערווארטעט אונז אומעטום. איך קאן זאגען, אז ווען נישט, וואס איך בין שטענדיג פאר געברייט קעגען יעדען אונגעריכטען ציפאל, פערשטעהט איהר, לעוואנטקאווסקי, וואלט שלעכט געווען, יא, שלעכט וואלט געווען!

ענדע קומט.

אשמועס

פון

שלום אש.

איך בין געפאהרען מיט איהם פון קוטנע קיין לענטשיץ. דער טאג איז געווען א הייסער זומער טאג. די זון אין טיעפען הימעל, איינארטיג. ברייט און ווייט, וואו נישט וואו באדען זיך הערליכע, נגידישע, לייכטענ׳ע וואלקענדליך, ווי פליגעלן פון מלאכים׳לעך פאַ־רענדיג אין דעם טיעפ׳ען הימעל. פוילישע שארע פעלדער ציהען זיך ווייט און ברייט אוועק, הויכע שארע טייכען זאנגען, אין מיטען גנב׳ט זיך אריין א געלער בייט גערשטען, ווי אראבגעפאלען פון הימעל — און אויף די שארע איינא־טיגע פעלדער רייטעלט זיך א רויטער פלעק פון א פוירישע יאקע, ווי דירעקט פון מאלערס האנד ארויף געווארפען אויף דעם שארען לאנדס־שאפט, דא און דארט א ווייסער שווישטשענדיגער :פלעק פון געקאלעכטע הייזער אין דער זון.

א ווייס בליהענדער אפעל־גארטען ,שיקט די צווייגען פון קליינעם שווארצען פלאט ארויס, און די פלעקען אויף דעם שארען גרונד הארמאנירען צוזאמען, בעשאפען זייערע פאסענדע טענער און דאס קלינגט צוזאמען, ווי שאפענס א פאלקס מאזורקע, ווי סטאניסלאווקעס א טענער לאנד־שאפט.

אין בויד איז מיר הייס געווען, און האב נישט געקענט פערטראג׳ען דעם געדיכטען רויך פון די ציגארען, וואס האבען זיך גלייך־גילטיג פון די יודענס בערד ארויסגעטראגען, און אויף דער צווייטער זייט א פרום כשר׳ע כריסטען געזיכט, פון א אלטער איבערגעזעסענס פריילין, וואס האט די גאנצע צייט דעם קרייץ געקישט ווי זי וואלט עפּיס זיסעס צווישען די ליפען געגאנט... בין איך ארויס און אויף געזעצט מיך אויפ׳ן קיישעל צום פיהרמאן.

בעריל מאצי־וואויטיק איז מיינס א בן־עיר, אין איין גאס זענען מיר אויף געצויגען געווארען. פסח, געדענק איך, ווען איך האב פאר׳ן טאטען מיט׳ן פעטער שיר־השירים איבערגעזאגט, אין דער גרויסער שטיב, וואס די פענסטער זענען ארויסגעגאנגען אין קיילער געסעל אריין, האב איך געהערט בעריל׳ס קול פון די באנק, וואס איז געשטאנען הינטער אונזער פענסטער, ווי ער טשעפעט די דינסט־מיידליך, און מיין שיר־השירים קול האט זיך אויסגעמישט מיט זיינעם. און אויף מיר האט עס דעם איינדרוק געמאכט ווי צוזאמענגעגאסען קודש און חול...

נאך א געוויסע׳ צייט, ווען איך בין אהיים געקומ׳ען אין אונזער שטעדטיל אריין בין איך געוו׳אהר געווא־ען, אז מאצי־וואויטיק האט חתונה געהאט, און איז געווארען א גאנץ „ארדענטליכער מענש", און געהט יעדען שבת דאווענען אין די פורמאנישע חברה. איך האב עס נישט גלייבען געוואלט, ביז איך האב נישט מיט מיינע אייגענע אויגען געזעהען, פרייטאג פאר נאכט, ווי מאצי־וואויטיג, אהיים טראגענדיג היי פון מארק פאר׳ן פערד אויף שבת, האט ער אין האנד געהאלטען ליכט פאר׳ן ווייב אויף שבת — אויף מיר האט עס דעם איינדרוק געמאכט ,ווי אונזער געסעל, דאס קיילער געסעל, איז א „ארדענטליכער מענש" געווארען, וויל זיך צופוצען צו די פראנט־גאס, און געהט שוין אויך שבת אין בית־המדרש אריין דעם מגיד הערען...

— ערקענסט מיך, בעריל — פ׳רעג איך איהם?

ער האט מיך אנגעקוקט, און האט מיך באלד דערקענט, זאגט ער:

— שלום, איך זאל אזוי לעבען — האסט דיך דאך עפּעס פערשטעלט!

און ער האט געגעבען צו מיר א שטרעק אויס זיין האנד — א פלעצעל אייזען, און די פינגער, ווי צינגער אנגעגליהטע אייזען. — דו ראמפעלסט היינט אויף די קאזאצקע פערד ארום, זאגט מען. לא קם! ברידער! זאלסט אזוי לעבען מיט מיר, פון מחות׳ן האסט דו געשריבען א „שטיקעל" אין „בריעפען שטעלער" זאגט מען. דיין וואלף האט איהם אריינגענומען און איבערגעליינט האבען זיך איהם די בעבעכעס אין בויך מיט׳ן קאפ קאפויר געשטעלט... היט דיך, גוטער ברידער, אז דו זאלסט נישט צווישען זיינע פינגערלעך אריינפאלען, ווען ניט טראגעלט ער דיר א באק אונטער און ביסט א „קדוש"!

— וואס זאל מען טהון! שמייכעל איך.

און מיר מיידען אויס פעלדער און סעדער, מיר פאהרען דורך שטילע, רוהיגע דארפ׳ס גאסען, וואו די הייסע זון האט די איינוואהנער אין די געצעלטען אריינגעשלעפט, און פאר די טהירען נאר שפיעלען זיך קליינע קינדער אין זאמד און שטיינדלעך, אונזער ערשיינונג מאכט די ערשטע מינוט אויף זיי איין איינדרוק, בעוועגען זיך, מאכען מיט די הענדליך, שרייען אונז נאך, באלד דאך מיידען מיר זיי אויס, און מיר לאזען זיך ווייט אין וועג אריין...

ווי אלטע בעקאנטע הייבען מיר זיך אן אויסצושמועסען, פערציילען איינער דעם צווייטען, וואס און ווען עס איז מיט איהם. ער פערצעהלט מיר יעצט פון זיין יונגערן זוהן יצחקל.

— הערסט, אז דער עלטערער איז געבוירען געווארען, איך האב אנגעקוקט די „זמארטוויעניא" — האב איך מיך באלד אנגעריפען צו מיין שווארצער נחה: נחה — דער „חוש" איז געראטען אין דיין משפחה אריין! ער וועט איבערבלייבען א מאצני־וואויטיק ביז אין טויט אריין.

איז געקומען צו שווימען דער צווייטער — דארפסט דו צו זעהען א בחור, ער עסט דיך אויף מיט די אויגען, אש, ברידער, פייער

און פלאס. און וואָס דו ווילסט! ווילסט.. א דייטשען בריעף, א לשון־קודש'ן, א פרשה־חומש, מיט רש"י אָדער אפשר א שטיקל משלי — נעם די לייצעס אין די האַנד אריין און דו פאָהרסט ברודער, אפיל' קיין דאַנציג.

הערסט, קומט צו מיר צונעהען דער וואָרקער מלמד, און זאָגט צו מיר אַזוי: מאַצני־וואויטיק, דו ביסט א מאַצני־וואויטיק, אָבער אַ יונגעל האָסט דו, וועט ער ברודער, וועלטען איינגעמען. זאָג איך צו איהם: אַזוי איז גוט, נעמט איהם צו זיך. געהט ער צום וואָרקער, הערסט דו — קומט ער אַ היים: און גיט מיך אַ רוף: פאָטער, און מיין נחה'ן: מוטער, און גיט מיר אַ קוש אין דער האַנד, און גיט נחה'ן אַ קוש אין דער האַנד אריין, און זאָגט צו מיר „דער דאָזיגער", הערסט, אַזוי איז גוט: אַ בייזע נאַכט אויף דיין קאָפּ, זאָג איך צו איהם, „אַ דאָזיגער" איז גאָר אויף מיר געקומען. וואָס זאָגסט דו נישט צו דעם? פאַטער רופט ער מיך שוין גאָר, דוד'ל, הערסט, דו רעדט ער צו מיר?.

דו דאַרפסט איהם צו הערען שבת לייענען ביי אונז אין ספר־תורה... וואָס זאָל איך דיר זאָגען, דו מיינסט ער איילט זיך עפּעס? ניין! הערסט דו, טריט ביי טריט געהט ער זיך, ווי משה־גאַמבינערס פערד אויפ'ן נייעם שאַרלינער וועג. האָסט דיר קיין שטיינדעל נישט — אָט ברודער, ווי אַ טיש — עס געהט זיך אַזוי ווי די בייטש וואָלט צוגעקנאַלט ראַז־דוואַ, ווי שאַרפע פאָדקאָוועס אויפ'ן געפרוירענעם שניי אין אַ טבת נאַכט... זאָג איך דיר, איז געוואָרען אַ געקוק אַראָב פון די ווייבער שוהל, איז געוואָרען אַ געסוד'עריי — מאַצני־וואויטיק'ס מאַצני וואויטיק'ס — איך האָב מורא געהאַט, אַז מען זאָל איהם נישט אַן עין־הרע אָבשפּרעכען, — בין איך אַרויף געגאַנגען אויפ'ן בעלעמער, און האָב איהם אָנגענומען ביים קאָלנער: געה! אַראָב, זאָג איך צו איהם, חאַליע דיך אַ נידער, און איך האָב שוין גענוג, זאָג איך, לאָז דיך די חלירע חאַפּען!..

הערסט, קומט מען אַריין בריעף שרייבען, משה'לע אדעל'ס, מיט'ן קאָלנער, דער מיט די ברילען, „דער־דייטש"! קענער'ס זענען זיי אַלע, זאָגט ער גוט, וואָס זאָל איך שרייבען"? — זאָגט יענער, אַ „טיטעל בריעף" — רופט זיך אָן, מיינער: אַ טיטעל ווייס איך אַליין צו שרייבען, אָבער דו זאָג מיר „דאָס לינג און לעבער" צוזאַמען? זאָגט יענער: „צו אַ מחותן". רופט זיך מיינער אָן: „גענוג!" און גיט זיך דיר אַ טינק איין די פעדער, און גיט זיך אַ מאַך, אַ דרייה אויפ'ן פאַפּיר — מיט דער פעדער אויפ'ן פאַפּיר, אַזוי ווי אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר פערד וואָלטען זיך אויסגעדרעהט...

קומט צו פאָהרען צו אונז דער ליטווישער מגיד, הע, ער קען דאָך יאָ! ליטוויקעס קענען דאָך עפּעס, זיי האַלטען נאָר נישט דערפון... הערסטו, געה איך פאַר נאַכט מיט מיינעם אין בית־המדרש אַריין, קום איך אַריין, שטעהט דער מגיד און זאָגט אַ דרשה... נאָך מעריב, געה איך צו צום מגיד, אַז ער זאָל מיינעם פערהערען אין תנ"ך: זיי קענען דאָך עפּעס יאָ. דערלאַנגט דער מגיד אַ פרעג מיינעם: נו, יונגעל קענסט עפּעס? — ענטפערט ער: איך קען גאָר נישט. דו הערסט, „איך קען גאָר נישט"! — וואָס האָסט דו געלערענט? פרעגט ער איהם. „משלי" ענטפערט ער. גוט זאָגט ער, נעמט אַ ספר און גיט איהם אַמיש אויף פון סאַמע ראָדנע מיטען... זאָג — זאָגט ער — גיט, הערסט דו, מיינער זיך אַ נעם, היסט זיך אויס, שנייצט זיך די נאָז אויס — און גיט אַ קוק אַריין, — אַזש דער מאַרך ביין האָט זיך איהם געגעבען אַ שטעל אויף און הייבט אָן צו זאָגען... אַלץ הייסט געזאָגט! הערסטו, מיט'ן נגון, ברודער, הויך, אָט אַזוי: ואני און איך — און ברודער — און העכער... אין בית־המדרש האָט עס געקנאַלט ווי מיט בייטשען, ווי אויף לאַווישער יאָהר מאַרק — אָדער אַזוי ברודער, זאָג איך דיר — אַזוי — אַזוי ברודער, די חליר'ע האָט דיך גענומען אויפ'ן אָרט — — —

(און בעריל האָט געגעבען אַ לאָז אַראָב די בייטש אויף די פערד, אַז זיי האָבען זיך אויף די הינטערשטע פיס געשטעלט).

איך האָב נור מורא, אַז עס זאָל זיך איהם נישט פערגלוסטען מיט דיר מיט צוחאַפּען זיך צו די „בריעפען־שטעלער" קיין ווארשע — מען האָט מיר שוין געזאָגט — היט דיך ברודער, וואָרים איך וועל דיר דעם מאַרך־ביין איבער האַקען...

די יודישע פרוי.

די פרויענפראַגע איז די וועלט פראַגע. ניט די פרויענפראַגע אין דעם זינן, ווי אונזערע פעמיניסטקעס מיינען, ניט די פראַגע, צי אַ פרוי קען ווערען אַ דאָקטאָר, אַדער אַן אדוואָקאַט; ניט די מלחמה וועגען פּאָליטישע רעכטע איז דער עיקר, דער קערן פון דער פראַגע. דאָס זענען אַלץ אויסערליכקייטען. די טיעפערע דענקערינען, די קלוגערע פון די מאָדערנע פרויען, ווי צ. ב. עללען קעי, זענען געקומען צו דער איינזיכט, אַז די גאַנצע פרויענבעוועגונג, ווי זי איז געווען ביז אַהער, די פרויענבעוועגונג פון וועלכע מילל און באָקל האבען געגעבען די טעאָריען צום יסוד, געהט אין אַ פאַלשען וועג, ווייל מען האָט געוואָלט פערגעסען, אַז די פרוי האָט אַן אייגענע פסיכאָלאָגיע, אַן אַנדערען נפש ווי דער מאַן. מען האָט געמיינט, אַז מ'קען מיט אַמאַך פון דער האַנד אויסמעקען די גאַנצע ענטוויקלונג פון דער פרויענזעלע. די פרויענעמאַנציפּאַציאָניסטען האָבען אָן אַלסדינג געדענקט, נור ניט אין דער פרויענזעלע.

ווי געזאָגט, שטעהט יעצט די פרויענפראַגע אויף אַ העכערע, אַ ווייטערע מדרגה. זי איז טיעפער געוואָרן. עללען קעי, די קלוגע און פיינע שוועדישע שרייבערין, שרייבט אין איינעם פון איהרע שענע קלאָרע עסייען (שיין און קלאָר, ווי אַקלאָרע, וואַ־מע פרויענשטימע, פול מיט זיסער גוטסקייט, ווייכער ווי סאַממעט, און יעדער טאָן דאַכט זיך גלעט ווייך מיט ליעבע, מיט ריינער, טיעפער ליעבע) אַז דער יסוד פון דער פרוי, דער טיעפסטער קערן פון דער ווייבליכער נשמה — איז די מוטטערשאַפט. אַ פרוי זיין — הייסט אַ מוטער זיין. דאָס איז ניט ניי. די גאַנצע וועלט פערשטעהט עס, די גאַנצע וועלט שטיצט זיך אויף דעם אמת, כדי צו בעווייזען אַז די פרוי דאַרף ניט, קען ניט, טאָר ניט האָבען קיין גלייכע רעכטע מיט דעם מאַן. ווייל די פרוי איז מוטטער! מוטטער — אָבער הייסט דען מוטער נאָר אַ מוטטער פון אַקינד זיין? איז דען דאָס דער גאַנצער ציעל פון דער פרוי? פרעגען מיר ביי די אַלטע — זאָגען זיי יאָ. זיי זאָגען — אַז די פרוי איז אַ זינד, אַן אַנדערער סאָרט מענש ווי די מעננער — די „הערען דער שעפּפונג" — פרעגט זיי, פרעגט אונזערע אַלטע שרייבער, דענקער, אונזער אַלטע מעננער, יאָ נאָך מעהר, אונזערע זאַטטע מעננער און זיי וועללען אויך זאָגען דאָס זעלבע. פרעגען מיר די נייע. ניטשע זאָגט: די פרוי און דער מאַן זענען פאַר זיך אַליין, אַלס מענשען נאָר נישט — דער עיקר איז דער דור וואָס קימט אַרויס פון זיי. די אַלטע מוזען אונטער געהן, כדי דער נייער דור, דער גרעסערער, דער שענערער זאָל אַרויסקומען. — — עס איז אַשיינע טעאָריע. עס דערמאַנט אונז אין דעם אַלטען גריכישען טאַנץ דער ליכטער: אַ קייט פון מענשען אין ווייסע קליידער זענען געשטאַנען און האָבען אין דער האַנד פאַקעלן געהאַלטען, אָבער נאָר דער לעצטער האָט געברענט. און איינער האָט דעמאַנדערן דאָס פייער איבערגעגעבען, ביז דער, וואָס איז געשטאַנען דאָרט אויבען ביי מזבח פון דער געטין האָט געקענט אַנצינדען אַ גרויס, פלאַקערדיג פייער. די איבריגע אָבער זענען געשטאַנען אָהן פייער, אָהן ליכט. ניטשעס טעאָריע איז שיין — אָבער אונז איז קאַלט, מיר ווילען זיך ניט מקריב זיין צו ליעב אונזערע קינדער. מיר ווילן אַליין אויך לעבען, אַליין געניסען — אַליין וואַרם און ליכט האָבען. די פרוי האָט רעכט ניט נור אַמוטער צו זיין, ניט נור איהר לעבען דעם קינד אַוועק צו געבען, זיך איבערגעבען, זיך מקריב זיין אויף דעם מזבח פון דעם לעבען — זי קען, זי דאַרף, זי מוז אויך זעלבסט לעבען, אָבער ווי אַזוי? וואָס זאָללען איהרע ציעלען זיין? עללען קיי זאָגט אונז: „די סאָציאַלע מוטטערשאַפט". אַ פרוי איז אַמוטטער פון דער נאַטור,

אָבער אַמוטטער פֿון נייען אידעען, פֿון נייע לעבענס פֿאָרמען, פֿון אַנייער וועלט, — דאָס איז דער גרויסער סוד פֿון דער פֿרוי — אין איהר שויס זענען מענשליכקייטען פֿון אַ נייער וועלט פֿאַרבאָרגען — זי דאַרף זיי נאָר ג ע ב ע ר ן.

מיר ווענדען זיך צו אַ טיפּוס פֿרוי — צו אַיודישער פֿרוי. איז דען דאַ אַ טיפּוס פֿרוי? קענען מיר דען די פּסיכאָלאָגישע אונטערשיעדע צווישען דער יודישער פֿרוי און די איבריגע אָנווייזען? קענען מיר די סימנים בעצייכנען, נאָך וועלכע די יודישע פֿרוי איז אַבגעשאַפֿט פֿון אַרוסישער, אַ דייטשער — פֿון דער פֿרוי בכלל? מיר זענען לײדער ניט אין דער גליקליכער לאַגע, ווי די פּסיכאָלאָגען פֿון אַנדערע פֿעלקער פֿאַרטיגע מאָדעללען פֿאַר אונז צו האָבען, גרייטע טיפּען, ווי די גרויסע שרייבער האָבען זי געצייכנעט. איר ווילט קענען די דייטשע פרוי? נעמט נעטהעס פֿויסט, און איר וועט זעהן דער טיפּוס פֿון גרעטכען, נעהמט הערמאַן און צאראטהה און פֿאַר אייך שטעהט אויף אַ געשטאַלט פֿון אַציכטינגער, מילדער, שטיללער דייטשער פֿרוי, בעשיידען, פֿרום, בצניעות׳דיג, ניט פֿלאַמענדיג, אָבער פול טיעפֿער, ־וייכער ליעבע. איר ווילט קענען דעם טיפּוס פֿון דער נייער גערמאַנישער פֿרוי? פֿאַר אייך שטעהען פֿאַרטיגע געשטאַלטען פֿון איבסענס נארא, פֿון הויפּטמאַנס מאַנדא, און זאָ ווייטער. קראַשעווסקי, סענקעוויטש, אַללע פּוילישע פּאָעטען דאָבען אונז געשילדערט דאָס פּוילישע ווייב — זאָסיא מאַריליא, אַניעליא — פֿייערדיג ווי אַ פּוילישער מאַזור טרוירינג ווי די נאַכט אויף די ווייטע סטעפּען פֿון אוקראַינע, לוסטיג און פֿול פֿון תאוה, ווי אַ קראָקאָוויאַק. היינט ווער קען ניט די פֿראַנצויזישע, די רוססישע פֿרוי? באַלזאַק, טורגעניעוו האָבען ניט אומזיסט געלעבט, זיי האָבען אונז מענשען געשאַפֿען, — די מענשען צו פֿערשטעהען געגעבען. מיר אידען האָבען אין אונזערער ליטעראַטור קיינע מאָדעללען קיינע קינסטלערישע געשטאַלטען פֿון פֿרויען, וואָס זאָללען אונז קענען אַריינפֿהרען אין אונזערע פֿאָרשונגען. מיר מוזען ערשט זוכען.

די אַלטע ליטעראַטור — די ביבלישע און די תלמודישע — גיט יאַ אַכאַראַקטעריסטיקע פֿון דער פֿרוי — און עס געפֿינען זיך צווישען אונזערע שרייבערס און „געלעהרטע“, וואָס זענען אַזוי נאַיו און מיינען, אַז די משלים, די שטריכען וואָס אונזערע אַלטע ליטעראַטור ברענגט איבער פֿרויען, פּאַססען אויך אויף די היינטיגע יודישע פֿרויען, גלייך ווי דאָס יודישע פֿאָלק וואָלט געבליעבען דאָס זעלבע פֿונ׳ם חרבן ביז אַצינד — מיר האָבען נאָך קיינע כאַראַקטעריסטיק פֿון דער יודישער פֿרוי. ווער איז שולדיג דערינען? אונזערע ליטעראַטור אָדער אפֿשר די פֿרויען אליין? אפֿשר זענען אונזערע פֿרויען אַזוי ניט אינדיווידועל, האָבען אַזוי ווענינ אינערעס לעבען, — זענען אַזוי ווענינ דראַמאַטיש, אַז זיי קענען ניט ליפֿערן שטאָף צו אַ קינסטלערישען ווערק? דער איינציגער, שריפֿטשטעלער וואָס האָט אין אונזער ליטעראַטור אַ טיפּוס פֿון דער יודישען פֿרוי געגעבען — איך רעד דאָ ניט פֿון גאָרדאָנ׳ס טענדענצשילדערונג „קוצו של יוד“ — איז י. ל. פּרץ.*) ער האָט אונז אַגאַנצע שורה פֿון יודישען פֿרויענבילדער געוויזען — אָרימע און רייכע, העכערע און ניעדריגע. ער האָט ניט געקענט אונז געבען אַ גאַנץ בילד, אַגרויסען פּלאַן, אַ ווייטען בליק אויף דער יודישע וועלט און די ראָללע, וואָס די יודישע פֿרוי שפּיעלט אין דעם לעבען. נאָר שטריכען, קיים וואָס מען זעהט זיי. די שטריכען גענינען אָבער ניט. די פּסיכאָלאָגיע פֿון דער יודישען פֿרוי איז נאָך צו שרייבען. פֿון דעססטוועגען קענען מיר איין שטריך אַרויסנעהמען, וואו איז דער אונטערשיעד צווישען דעם אינערען לעבען פֿון יודישען ווייב און פֿון דעם יודישען מאַן?.—מיר קענען עס קורץ זאָגען: ד י פֿ ר ו י א י ז ו ו ע נ י ג ע ר י ו ד י ש א ל ס ד ע ר מ אַ ן: דאָס איז אַפֿאַקט, אַז אַ יודישע פֿרוי קען זיך אַסך גרינגער אַסימילירען, ווי אַמאַנסביל. אַ יודישע פֿרוי האָט אַזוי ווענינ ירושה פֿון דעם יודישען עבר אויף זיך, איר בינטעל פֿון געירשהנ׳טע געפֿיהלען, בעגריפֿע איז אַזוי קליין און גרינג, אַז עס קאָסט איהר גאָר ווייניג מיה דאָס בינטיל אין גאַנצען אַוועק צו וואַרפֿען — און עס טוט איר ניט באַנג. פֿאַר וואָס? ווייל דאָס יודענטהום איז דעם יודישען ווייב, דעם גרונדכאַראַקטער פֿון דער יודישער פֿרוי, לחלוטין פֿרעמד — דאָס יודענטום ווי עס האָט זיך אויסגעאַרבייטעט אין די לאַנגע, לאַנגע יאָהרען פֿונ׳ם יודישען נע ונד זיין. וואָס אונטערשיידט די פֿרוי פֿונ׳ם מאַן? — די פֿערשיעדענע גרונדלאַגע פֿון זייער לעבען, די גרונדלאַגע. דער יסוד פֿון דער יודישמאַנסבילישער קולטור איז מוסר — עטהיק, דער יסוד פֿון דער יודיש־ווייבישער קולטור (אויב מען קען אַזוי זאָגען) איז די שיינהייט — די עסטעטיק. עס ווייזט זיך אויס ווי אַפּאַראָדאָקס: יודישע פֿרוי און עסטעטיק? פֿון וואַנען איז דאָס שייכות צווישען זיי? פֿאַר וואָס האָט די יודישע פֿרוי אַזוי ווענינ קונסט געפֿיהל? פֿאַר וואָס האָט זי אַזוי ווענינ פּאָעזיע געשאַפֿען? די פֿראַגע איז אַשווערע. זי לאָזט זיך אָבער דורך געשיכטליכע ראיות פֿערענטווערען. אַז מיר זאָגען פֿון אַמענשין אַז ער האָט די אדער יענע מעלה — איז נאָך קיין הכחשה ניט, אַז מע ווייזט אָן דאָס ער האָט די מעלה נאָך ניט אַרויסגעוויזען. דאָס איז קיין ראיה ניט. עס האָבען געקענט זיין אַזוינע סיבות אין לעבען, וואָס האָבען געשטערט די ענטוויקלונג פֿאַר דער מעלה. עס איז אָבער אַן־אַנדער ראיה — אַ ראיה מן ההיפך, אינדירעקט: דער באַווייז פֿון דעם וואָס האָט געזאָלט זיין, וזאָס האָט געקענט זיין און איז ניט געוואָרען. די יודישע פֿרוי האָט געקענט זיך אַזוי ענטוויקלען ווי דער מאַן, זי איז געווען פֿריי אין איהרער אַרט. און דאָך האָט זי זיך דאָס יודענטהום נאָר אויסערליך אָנגעטהון, ווי אַמאַנטעל וואָס מען קען אויסטוען ווען מען וויל. די יודישע פֿרוי האָט אַ קולטור־גייסט, וואָס פֿיהרט צו אַ וועלט, וועלכע איז דער יודישער ווילדפֿרעמד — ד י ו ו ע ל ט פֿ ו ן שיינהייט. ניט מוסר, ניט ווערטע נאָר שענהייט און געפֿיהלע. צווישען די צוויי וועלטען איז אַתהום ווען מע זאָל קענען דעם תהום איבער שפּרינגען, די ביידע קולטורוועלטען פֿערבינדען, די מענערשע און ווייבערישע — וואָלט געקענט אַרויס וואַקסען אַנייע יודישע קולטור, א פֿ ר י ש ע.

* * *

דאָס ציעל פֿון דער פֿרוי איז אַמוטטער צו זיין. אַ מ ו ט ט ע ר פֿ ו ן נ י י ע ג ע ד אַ נ ק ע ן, נ י י ע א י ד ע ע ן. דאָס ציעל פֿון דער יודישער פֿרוי איז אַ מיטער צו זיין פֿון אַנייער יודישע קולטור וועלט.

ווינן — א. ק אָ ר א ל נ י ק.

דער יודישער מזל.

פֿ ו ן

יעקב וואסערמאַן (ווינן).

וואָס איז אַ יוד? וואָס איז יודיש? וואָס איז יודישקייט?

דאַכט זיך, אַז דאָס זענען נאָר נאַרישע פֿראַגען פֿאַר אַ טיעפֿערען גייסט פֿון היינטיגער צייט. אָבער דער יוד איז דאָך פֿאַרהאַן. מען זאָגט, עס איז נישטאָ קיין יודיש פֿאָלק, אפֿשר גאָר אפֿילו נישט קיין יודישע ראַסע און דאָך ווייסט יעדער פֿונ׳ם יוד, וואָס האָט אין זיך סמנים, וואָס איז אויסגעקליעבען און בעלאָדען מיט זכרונות, פֿול מיט אָנשיקענישען. דאַכט זיך, אַז ער איז דער איינציגער מענש אויף דער ערד, וואָס די אַלטע צייטען האָבען איהם נישט מיטגעגעבען אַ יחוס־בריעף, אַ צייגניש צו די פֿעלקער, אז ער מעג לעבען. די פֿעלקער האָבען שטאַרק ענמתנפש איבער דעם, וואָס די יודען עקסיסטירען נאָך היינט, זיי קענען דאָס גאָר נישט פֿערשטעהן. זיי זענען פֿערגאַפֿט אויף דעם, וואָס די יודען זענען נאָך אויף דעם וועלט־טהעאַטער. דו, זאָגען זיי צום יוד

*) ווי עס שיינט איז דער געעהרטער פובליציסט מיט דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור מעהר בעקאַנט ווי מיט דער יודישער, זאָנסט וואָלט ער, אויסער פֿון פּרץ׳ס פֿרויען־געשטאַלטען אויך גערעכענט שלום־עליכם׳ס (אסתרקע, רחלע און אַנדערע) ספּעקטאָר׳ס, דינעזאָהנ׳ס און נאָך אַנדערע.

די רעד.

וואָס מיר האָבען געמיינט, אַז דו ביסט שוין פֿערניכטעט, פֿערברענט, אַוועק געקומען, האָסט נאָך אַ העזה צו קומען פאר אונזערע אויגען? ווער ביזט דו? פֿון וואַנען קומסט דו? פֿאַר וואָס ביזט דו? און זיי טראַכטען זיך נוקם צו זיין, ווייל די בושה קוועלט זיי. אויס דעם טעות, וואָס די פֿעלקער נארען זיך אַליין, זאָל דאָס די יודישקייט זויגען כח מנוחה און מוטה. אין דעם דאָזיגען טעות ליגט פֿאַר די יודען אַ פֿערזיכערונג אויף שפּעטער.

איך דערמאהן מיך אָן דעם דאָזיגען געשעהעניש אויס מיין יונגעל־צייט. אין דער שולע האָב איך געהאַט אַ חבר, איז ער געוועזן שיין גאָר אַ וואונדער: פֿיין געוואַכסען, הויך, בלאָנד, מיט ענערגישע, בלאָע אויגען, מען האָט אָבער אין זיי געזעהן זיין גוטקייט. ער איז געוועזן אַ יוד. אַ מאָל זענען איהם נאָכגעלאָפֿען אַ ווייסטע חברה יונגאַטשעס און האָבען איהם כסדר מיט'ן גרעסטען כעס נאָכגעשריגען דאָס וואָרט „יוד!" איהם מבזה צו זיין. וואָס האָבען זיך חברה ביי דעם נעקלערט, אַז זיי האָבען דאָס שענערע מענשען־עקסעמפּלאַר בעוואַרפֿען מיט דער בלאָטע פֿון זייער שנאה? און אַ וואָסער מין שנאה האָט דאָס געקאָנט זיין? זיי האָבען פֿון איהם קיין מאָל נישט געהערט קיין שלעכטס; ער איז היינט פֿאַר זיי פֿאַרביי געגאַנגען אַזוי רוהיג שטיל אַזוי ווי שטענדיג; וואָס האָט זיי געקאנט רייצען, אַז זיי זאָלען איהם נאָכוואַרפֿען שטיינער? וואָס האָט זייערע אויגען אַזוי געמאַכט בלישטשען? פֿאַר וואָס האָבען זיי אַזוי געלאַכט און חוזק געמאַכט? נאָר איין איינציג וואָרט. ווערטער דערנעהרען אינסטינקטען, ווערטער ברענגען מעשים. די ווערטער וואַנדערן פֿון דור צו דור און דער כשוף פֿון זייער קול בלייבט שטענדיג דער־זעלבער, אַזוי לאַנג ווי די זאַך, וואָס מען רופֿט זיי מיט די ווערטער, איז נאָך נישט פֿערשוואונדען פֿון דער ערד. אָט די קליינע מעשה ערלעבען אלע יודישע קינדער. איך האָב אויך געקאנט גרויסע מענשען, איך קען זיי נאָך היינט. געבילדעטע, גוטע מענשען, וואָס מען קאָן זיי גאר נישט דערבייזערן, און דאָס וואָרט „יוד" האָט זיי שטענדיג זוויער צוזאַמענגעצויגען דעם גומען. און דערביי טהון זיי זיך אָן אַ פנים, ווי איינער רעדט: דו ביזט דיך טועה, אויב דו ביזט אין ספק וועגען מיינע אונפּאַרטייאישע מחשבות.

גלייך מיר וואלטען געברויכט, אַז זיי זאָלען זיין אונפּאַרטייאיש! זיי מיינען, אַז דאָס בעסטע, וואָס זיי קענען טהון און פֿיהלען איז, זיך ע‎הרליך אויפֿצופֿיהרען, עהרליך צו פֿיהלען. מען שאצט צו הויך די מדה פֿון עהרליכקייט, ווען מען נעמט אָן, אַז אויב מען איז עהרליך, בעדאַרף מען שוין נישט ליעב צו האָבען אָדער יענעם קיין כבוד אָב צו געבען. אַזוי האָט מען דאָס, וואָס מען האָט גערופֿען עמאַנציפּאַציאָן אָנגעשריבען זיך פֿאַר אַ גוטס, מען האָט געמיינט, אַז ווען מען דערפילט די היילינסטע מצוה פֿון מענשליכקייט אין די קאַרגסטע גרענצען איז מען שוין נענוג מילד. און דאָס פנים פֿון גאַנץ דייטשלאַנד האָט דערביי געגלאַנצט פֿאַר צופֿרידענהייט מיט זיך זעלבסט. זיי האָבען זיך ענטשלאָסען, ווען די צייט האָט זיי שוין געצוואונגען, איינצולעגען די מויערען פֿונם געפֿענגניש, וואָס אונטער זיי זיינע פֿערשמאַכט געוועזען צוואַנציג דורות פֿון אונשולדיגע מענשען, און מען האָט זיך שוין גע־שפּיגעלט אָן דעם בעוואוסטזיין פֿון טאָלעראַנץ. מען האָט זיך גע־וואונדערט, אַז די יודען, וואָס זענען נאָך האַלב געלעהמט פֿון די קייטען, ווערען נישט איבערגעגאָסען מיט דאַנקבאַרקייט. זיי האָבען עס געדאַלטען פֿאַר אַ צדקות, אַז זיי האָבען די יודען געמאַכט פּלאַץ אין לאַנד, חאָטש זיי האָבען עס זיי נישט מודה געוועזן, אַז עס איז זייער היים. די איידעלסטע האָבען זיך געוויזען אין דער דאָזיגער בחינה און דער העלסטער גייסט איז געבלענדט געוועזן פֿון טויזענד יעהריגע פֿאָר אורטהיילען.

לאַמיר קלעהרען, וואָס איז אייגענטליך דער ראַסענהאַס, די שנאה צווישען פֿערשיעדענע אומות? איז עס טאַקי אמת, אַז אין דעם קרייז פֿון מענשען, וואָס לעבען בייזאַמען שטעהט אויף בלוט נעגען בלוט? איך גלויב נישט דעראַן. איך גלויב אויך נישט אָן די מעשה פֿונם „ערבפֿיינד", ד. ה. די שנאה, וואָס שטאַמט פֿון דור דורות. איך קלער, אַז די שנאה צווישען די ראַסען, אַז מען בעטראַכט זי גוט, שטעלט זי זיך אַרויס ווי אַ קליידער־האַס. אַ מאַניערען־האַס, עס איז עפּיס אַזאַ

דעמאָן וואָס איז אויפֿגעוואַכסען אונטער די נאַרישקייט פֿון די מענשען און זייער בעקוועמליכקייט ביי זיך אין דער היים. יעדער אמת'דיגער מענש קאָן דאָס אַליין אויספּרובירען ביי זיך. ווען אַ יוד און איין אריער (פֿון די איראָפּעאישע פֿעלקער) זאָלען פֿערוואָרפֿען ווערען אויף אַן אָבגעזונדערטע אינזעל, וועלען זיי שוין טראַכטען, זיי זאָלען זיך פֿערשטעהן, צוזאַמען בשלום לעבען און זיך ליעב האָבען. דאָס וואָס אַ געוועהנליכער קריסט האָט פֿיינד אַ געוועהנליכען יוד, איז נאָר דורך אונוויסענהייט, דורך דעם אַלטען מנהג, וואָס מען איז חושד דעם יוד מיט ווער ווייסט וואָס. מען רעדט אונז איין, אַז עס איז די שנאה פֿון איין איינגעבוירענעם געגען דעם פֿרעמדען, וואָס האָט זיך אַריינגעחאַפּט. לאָז זיין, למשל, אַז גאָט האָט לכתחילה איינגעטהיילט זיין ערד די מענשען מיט די שוואַרצע בערד, מיט די בלאָנדע בערד, מיט די געקרייזעלטע האָר אָדער מיט די געשפּאַלטענע אויגען יעדען בעזונדער ווער וועט אָבער היינט די העזה האָבען צו זאָגען, אַז זיין רעכט אויף זיין ירושה איז גאַנץ ריין, עס האָט שוין קיינער דערצו קיין טענה ניט און עס איז נישט בעפלעקט? אויף יעדעס אָרט וואָס דו וואוינסט דערויף איז בלוט פֿון דיינע עלטערן. אַז עס איז יאָ אַזוי, האָט דער אָרימסטער יוד זיין לאַנד מיט מעהר בלוט בעצאָהלט ווי יעדער מאָנאַרך זיין שטוהל.

(פֿאָרטזעטצונג קומט).

די יודען־פראגע אין גאַליציען.

די לאַגע פֿון די יודישע ארבייטער אין גאַליציען איז אַן אַנדערע, פֿיעל אַן ערגערע, ווי די לאַגע פֿון די קריסטליכע ארבייטער. אויב איהר ווילט האָבען אַ שטיקיל בעגריף איז נענוג אויב איך וועל דערמאַנען, אַז דער קריסטליכער ארבייטער לעבט אין דלות און נויט, אַז יעדער אַרבייטער געהט אַ דריטעל יאָהר ליידיג, עסט נאָך ערגער פֿון אַ פֿערד ביי אַ יודישען בעל עגלה, הונגערט צוויי מאָל אין מעת לעת, דער גאַליציאַנער דלות איז געוואָרען אַ שפּריכוואָרט, און דאָך האָט מען זעלטען אַ בעגריף, ווי אַזוי ער איז אין אמת'ן. פֿינפֿציג טויזענד מענשען שטאַרבען אויס יעהרליך אין גאַליציען פֿון הונגער, בויך־טיפֿוסען און אַנדערע קריינק, וועלכע בעלייטען איבעראל דעם דלות מיטן הונגער. דעם יודישען ארבייטער געהט אָבער עס נאָך ערגער. ערשטענס פערדיענט ער טאַקי ווייניגער פֿאַרן קריסט און, פֿערשטעהט זיך, אַרבעט לענגער; צווייטענס האָט ער גרעסערע אויסגאַבען.

דער ארבייטער־פֿערדיענסט אין גאַליציען איז אין אַלגעמיין זעהר ניעדריג. דאָס לאַנד איז בעזעצט כמעט מיט הוילע ערד ארבייטער. דאָס הייסט נישט, אַלע זאָלען האבען גענוג ערד, נור דאָס זיי האָבען אַזוי פֿיעל ערד, וועלכע האַלט זיי פֿעסט אַן זיך און גיעט זיי אַ חאַראַקטער פֿון ערדבעזיטצער. אין די שטעדט, אויסער אין די איינינע גרויסע, וואו עס וואָהנען קריסטליכע בעאַמטע אַלערלייאַרט, וואהנען לויטער יודען. ווי מיר האָבען געזאָגט, איז אַזעלכע, וואָס האָבען גענוג ערד דאָ זעהר ווענינ. די רעשט האָט איין מאָרג, אָדער צוויי. פֿון דעם קען מען נישט לעבען. דאָס מעהרסטע טייל פֿאָלק איז אַלזא אין דער לאַגע, איבער־הויפּט אין מזרח גאַליציען, דאָס עס מוז זוכען אַ נעבען אַרבייט. דאָס אַליין וואלט נאָך קיין נייעס נישט געוועזען. עס איז כמעט אַזוי אין אלע לענדער געוועזען. נור דאָ הייבען זיך שוין אָן די ספּעציעלע גאַליציאַנער בעדינגונגען. איבעראל געפֿינען די אלע בויערן, וואָס האָבען ווענינ ערד צום לעבען, ארבייט אין די פֿאַבריקען, קאָפּאַלניעס, קוריץ, אין אינדוסטריע. מיט דער צייט וואַרפֿען זיי אַוועק די שטיקיל ערד, וואָס האָט זיי נאָך געהאלטען אין דאָרף און זיי ווערען שטאָדטארבייטער. אין גאַליציען אָבער האָבען זיי נישט וואו צו קריגען קיין ארבייט. קיין אינדוסטריע איז פֿאַסט נישט דאָ. דער האנדעל שטעהט אויף זעהר אַ ניעדריגער שטופֿע. פֿאַר וואָס? וועלען מיר ווייטער זעהן. וואו פֿאַבריקען זענען יאָ פֿאַראַן, פֿערזיכערן זיי נישט דעם ארבייטער קיין אַרבייט אויף אַ גאַנץ יאָהר. ער מוז זיך אַליין אומקוקען אויפֿן דאָרף, ער האָט מורא

אָנווערען דאָס זיכערע. זאָגאַר אין די קליינע אויסנאהמען שטעהט ער מיט איין פֿוס אין שטאָדט און מיט דער צווייטער אין דאָרף.

איידער מיר וועלען זיך נענויער צוקוקען צו דער לאגע פֿון דעם אַרבייטער בכלל און דעם יודישען בפרט, מוזען מיר חאָטש קורץ ערקלערען די הויפּטאורזאכען, צוליעב וועלכע אין גאליציען איז קיין אינדוסטריע נישט דאָ. זיי זענען פֿון צווייערליי אַרט. ביידע זענען פֿערפֿארבט פּאָליטיש, האָבען אָבער אַ טיעפֿען עקאָנאָמישען גרונד. די ערשטע איז: די אבהענגינקייט גאליציענס פֿון עסטרייך. נישט איבעראל נעהט פּאָליטישע אבהענגינקייט האַנד ביי האנד מיט דער לאנדס אָרימקייט. עס זענען דאָ לענדער, וואס האבען זיך ערשט דאן ענטוויקעלט עקאָנאָמיש, ווען זיי האָבען אויפֿגעהערט צו לעבען פּאליטיש. דער בעסטער בעווייז קען אונז דיענען די טהייל פּוילען, וואס ליגט אונטער רוסלאַנד. אין גאליציען אָבער איז דער עקאָנאָמישער ניעדערשטאַנד זייטליך אבהענגיג פֿון דער פּאָליטישער. גאַליציען איז בערינגעלט מיט לענדער, וואס האָבען זעהר אַ הויכע אינדוסטריע, זיי זענען בעוואָפֿענט מיט אלע נייעסטע כלים און שטעהן גרייט צו דער קאָנקורענץ, נעגען וועלכע גאליציען איז אָהנמעכטיג, זי ווערט דעריבער פֿערגאָססען מיט זייערע סחורות, וועלכע קאָסטען וועלוועלער ווי ביי איהר אין לאַנד. דער האנדעל, די אינדוסטריע קומט אום נאָך אין ווינעלע. נאָך מעהר, וויל גאליציען ליגט אויפֿן גרעניץ, דורך וועלכע סחורות נעהן קיין רוססלאַנד. אין יעדעס לאַנד, האָט די רעגירונג געשיצט דען האנדעל ווי נור ער איז אויפֿגעקומען אין טהייל נאָך יעצט, נישט צו נעלאָזען אז פֿרעמדע סחורות זאלען קענען קאנקורירען מיט די היימישע, מיט דער צייט האָט זיך דער האנדעל ענטוויקעלט, אז ער האָט שוין געקאנט אליין בעשטעהן זיין שטעדטיל. אין גאליציען אָבער, האָט די רעגירונג דאַן, ווי געוועהנליך אַ פֿרעמדע, נישט נור נישט געשטיטצט נאָר זאָגאר געשטערט, געבונדען איהם און נעוואָרפֿען אונטער די פֿיס פֿון שטארקערן. דער סיסטעם האט ארויסגעגעבען פּרוכט: גאליציען איז געבליעבען אַ ערדאַרבייטערלאַנד. נור וואָלט זי חאָטש בעארבייטען ערד ווי עס בעדארף צו זיין, וואלט קיין בייז נישט זיין. די שווייץ איז אויך אַ ערדאַרבייטערלאַנד און דאָך האָט זי נישט וואָס מתרעם צו זיין. גאליציען האָט ערד גענוג, די ערד איז זייער פֿרוכטיג, זי קאָן גאַנץ גוט שפּייזען פֿיעל מעהר מענשען, ווי זי האָט יעצט. נור דאָ טרעט ארויס די גרויסע אורזאכע, וועלכע איז מיט דער ערשטער שטייף געבונדען, זאָגאר אבהענגיג, דאָך מוז זי פֿערנעהמען אַ בעזונדער פּלאַטץ. דאָס איז די אדעל רעגירונג.

עס איז נישט דאָ נאָך אַ אָרט, וואו די אַדעליגע מיט די גייסטליכע זאלען אזוי רעגירען ווי אין גאליציען. דאָ איז נאָך אלעס ווי אין מיטעלאלטער. די נייע ערפֿינדונגען און ליכט, פֿון דער קולטורזון דיענען זיי נור אלס מיטעל צו זוכען די אונרוהיגע און פֿערניכטען זייער אַרבייט. דאָס מעהרסטענטהייל ערד געהער צו זיי. קלויסטערס איז דאָ מעהר ווי אין רוים אין די פֿרומע צייטען, אלע בעסערע שטעלען זענען אין ,,יערע הענד. עס זענען דאָ מאגנאטען וואס האָבען א פֿינפֿטעל, אדער אַ זעכסטעל טהייל לאַנד.

דער אַדעל לאָזט נישט צו. דער האנדעל זאָל זיך אין לאַנד ענטוויקלען. ער ווייסט דאָס מיט דער צייט וואלט אויפֿקימען א בירגער קלאַסע, וועלכע וואלט זיך דערמאנען אום רעכט און וואלט זי נעמוזט קריעגען. אָבער עס איז דאָ נאָך אַ גרעסערע אורזאַכע פֿאַר וואָס דער רעגירענדע אַדעל האָט מורא פֿיר דער אינדוסטריע מיטן האנדעל. ווי איבעראל איז אויך אין גאליציען די פּריצישע בעל הבית'שאַפֿט זעהר אַ שלעכטע. זיי לעבען, אָדער זייערע פֿאטערס האָבען געלעבט איבערן פֿארמעגען, וויפֿיעל איינער האָט — בעדארף ער אליץ מעהר. די גרויסע מאגנאטען ליעגען אין אויסלאנד, פֿערשפּיעלען מיליאָנען אין קאָרטען האָבען קיין מאָל דעריבער קיין גרייט געלד, וועלכעס אַ גוטגעפֿיהרטע ווירטהשאַפֿט מוז האָבען. דערצו זענען זיי פֿויל, נישט פֿעהיג צו קיין שווערערע אַרבייט.

די מעהרסטע טהייל פֿיהרט אלזא זייער ווירטהשאַפֿט אָהן געלד, אָן די נייערפֿונדענע מאשינען און ז. וו. זיי זייגען די ערד און נאָך מעהר דען אַרבייטער, וואָס קאָסט זעהר וואָלוויל. זייער גאנצע עקזיסטענץ העננט נור אן דעם. דער אַרבייטער קאסט דאָ אזוי וואָלוויל, דאָס מען דארף נאָר וועניג קאפּיטאל אין דער ווירטהשאַפֿט אריין לייגען, מען זאל שוין האָבען פֿערדינסט. אזא וואלוועלען אַרבייטער קען מען האָבען נור דאָרט ווי עס איז קיין אינדוסטריע נישט דאָ, אָדער וואו זי שטעהט אויף זייער אַ ניעדריגען שטאַנד. מיר זעהן דעריבער דאָס אין מערב גאליציען, וואו עס איז דאַ עטוואס פֿאבריקען צאהלט מען דעם בויער פֿיעל מעהר ווי אין מזרח גאליציען, וואו עס איז פֿאָסט גאָר נישט דאָ. ווען דער האנדעל זאָל זיך ענטוויקלען וואלט דער אָרימער, פּראַטאליזירטער בויער קריעגען ארבייט אין פֿאַבריק. דער פּריץ וואָלט מוזען באַנקראָטירען, ווי עס האָבען באנקראטירט זיינע ברידער אין אנדערע לענדער ביי די זעלבע בעדינגונגען.

ווי עס איז, גאַליציען איז ביז יעצט אַ ערדארבייטערלאַנד, אָדער בעסער אַ לאנד מיט א גרויסען פּראלעטאריאַט אָהן אינדוסטריע. א טהייל שטארבט פֿון הונגער, טיפֿוסען און ז. וו. נאך א גרעסערע טהייל עמיגרירען נאך פֿרעמדע לענדער. עס בלייבט אָבער גענוג אין לאנד.

דער קליינער האַנדעל, וועלכער עקסיסטירט איז כמעט אין גאַנצען אין די יודישע הענד. עס פֿערשטעהט זיך, אז די יודישע פֿאַבריקאַנטען געניסען אויך פֿון דעם וואָלוועלען אַרבייטער. אין אזאַ פֿאל קומט דעם אויסגעבויטעטען אַרבייטער אין קאָפּף, דאָס דער יוד דריקט איהם. דערביי פֿערשטעהט זיך דער בויער אויף ערד אַרבייטען און ווייסט, דאָס ער איז מעהר נישט ווערטה (וועגען דיא ווייטערע אורזאַכען האָט ער קיין בעגריף נישט) וועהרענד אין האַנדעל איז ער פֿרעמד, ער ווייס נאָר, אז די יודען האָבען פֿיעל געלד.

אויסער דעם, געדענקט ער דעם יודען פֿון דאָרף. איינע פֿון די גרעסטע פּריצישע פֿאַרדינסטען זענען קאָנצעסיאָנען רעכט. זיי געניסען דערפֿון זייער פֿיעל און שטעללען אויס אין יעדעס דאָרף איין, זאגאַר עטליכע שענקען. צום בעדייערען זענען דאס רוב שענקען אין יודישע האָנד.

און דער גאליציאַנער דלות וואַקסט און גיעבט אַרויס פֿרוכט. דער יודישער אַרבייטער פֿערדיענט איבעראַל ווייניגע- פֿאַרין קריסטליכען. די יודישע אַחדות, וועלכע איז שטענדיג אויף די ליפּען פֿון די אַנטיסימיטען ברענגט דער יודישער בורזשואזיע נוטע פֿרוכט: זי האָט אַ וואָלוועלען אַרבייטער. זאָגאַר אין זעלבען וואַרשטאַט וואו עס אַרבייטען יודען און קריסטען טרעפֿט מען אָפֿט, דאָס די קריסטען פֿערדיענען מעהר און אַרבייטען ווייניגער פֿיר די יודען. דער פֿאַר אַרבייטען די יודען ביי אייגענע. ווי עס איז בעוואוסט נוצען אָם מעהרסטען אויס אייגענע. די גרעסטע אויסניצונג איז ביז נישט לאַנג געוועזען פֿון די קינדער דורך די עלטערן. אַרבייטען ביים קריסט קען דער יודישער אַרבייטער נישט, אויב ער וויל נישט איבער רייסען מיט זעהר פֿיעל אַלטע און נייע מנהגים, אויב ער וויל נישט זיינע ברידער זאָלען איהם האַלטען פֿיר א אָבגעפֿאַלענם פּרי.

און די מנהגים אָדער דינים, רופֿט עס ווי איהר ווילט, זענען דאָ אין גאַליציען זעהר פֿיעל. אויב מיר ווילען זוכען אַ פֿערגלייך אום צו ערקלערען, ווי פֿיעל דער יוד ליידעט דורך זיי, מוזען מיר זיך אַראָבלאָזען גאַנץ ניעדריג ביז צום ניעדריגסטען שטאַפּעל בעשעפֿענישען — צו פֿליעגען. ווי די פֿליג ווען זי קריכט אַריין אין שפּינוועבס, וואָס מעהר זי וואַרפֿט זיך פֿערזינקט זי אַליץ מעהר. אַזוי איז דער היזיגער יוד פֿערזונקען אין די אבערגלויבעריי און די פֿערשיעדענע אזיאַטישע און פּראָסט ווילדע מנהגים. אויב ער רייסט זיך נישט אַרויס מיט אַמאָל ווערט ער פֿערלאָרען, מען זויגט אויס זיין בלוט און שכל און מען וואַרפֿט איהם אַוועק ווי אַ צובראָכענע כלי.

דער גאַליציאַנער יוד איז אין גלות, אָדער פֿאַר אַלעם — ביי דער גמרא מיט די מפורשים, ביי די דינים און מנהגים, וואָס בינדען איהם ווי אַ אָקס צו דער שחיטה. כל זמן ער וועט זיך נישט בעפֿרייען פֿון ד ע ם גלות איז קיין האָפֿנונג עס זאָל פֿון איהם עטוואָס ווערען. עס איז גענוג אָנצוקוקען אַ גאַליציאַנער יוד. מיט דער לאַנגער קאַפּאָטע שיך און זאָקליך דורך וועלכע

מען זעהט פּיס דינגע ווי שטעקליך, אויף'ן קאָפּף אַ פוטערנע שטריימיל סיי זומער סיי ווינטער, נאַטירליך מיט אַ יאַרמולקע, אויס וועלכע עס שטעקען צוויי פּאות לאַנגע ביזן בוזם, נישט געקאָמטע, עס איז גענוג אַ בליק טהון אויף דער בעשאַפעניש מיט די שפּיץ פינגער אין גאַרטיל, ווי עס רוקט זיך איבערן גאַס — עס זאָל דורך געהן אַ שוידער איבער אַלע איברים. אַ בעל פּחדן. דאָס ער האָט מורא פאַר זיין אייגענעם שאָטען. ווען מען בעטראַכט זיינ נאָהנטער ווי אַזוי, זיי פאָלגען דוד המלך ע"ה: התפינסו זה מזה, ד"ה זיי גריזען איינער די הויט פון צווייטען. קען מען אַ־יינפּאַלען און פערצווייפלונג, צו פון זיי קאָן עטוואָס ווערען — מען קען פערצווייפלען, ווען מיר וואָלטען נישט וויסען, דאָס אין זיי שטעקט אַ מאַכט, חאָטש אַ שלאָפענדע, וועלכע קען זיך אָבער אויפוועקען. דער ווייל קען אָבער קיין ריידע נישט זיין; דאָס אַזאַ יוד זאָל געהן אַרבייטען צום קריסט. ער בעהאַלט זיך אין אַ ווינקעל, דאַנקט גאָט, אַז קיינער זעהט איהם נישט אָן.

מען דאַרף צו געבען, אַז נישט נור די פינסטערניש שטערט דעם יודען געהן אַרבייטען ביים קריסט, וועלכער צאָהלט בעסער, פיעל, וואָלטען יאָ געגאַנגען, מען וועט זיי אָבער נישט צוגעהמען.

דער צו האָט דער יודישער אַרבייטער דאָ, ווי איבעראַל גרעסערע אויסגאַבען אַלס דער קריסט. איהם קאָסט אַלץ טהייערער, ער מוז האָבען כשר און דאָס הייסט צאָהל און צאָהל; זיין קינד מוז געהן אין חדר און נאָך אַזעלכע יודעשקייט, וואָס דאָס אַלץ קאָסט געלד, וועלכע דער יודישער אַרבייטער האָט זעהר ווייניג.

מ. ר.

קריטיק.

גהעטטאָ.

דראַמא פון הערמאַן הייערמאַנס.

הערמאַן הייערמאַנס איז אין דעם מאָדערנען יודענטום קיין זעלטענע ערשיינונג נישט. אַלס אַ זוהן פון אַ פאָלק, וואָס איז געוועזן דורך גאַנצע דורות אונטערדריקט און געפּייניגט, מוז דער געבילדעטער און עהרליכער יוד האַסען פון'ם גאַנצען האַרצען אַ געזעלשאַפט, וואָס איז אויפגעבויט אויף שקר, אונגערעכטיגקייט און אונטערדריקונג. דיעזען האָס האָט הייער־מאַנס אַרויסגעשפּראָכען אין זיין דראַמא "די האָפפנונג". מיט דער "האָפפנונג" האָט זיך הייערמאַנס איינגעפיהרט אין די אייראָפּעאישע ליטעראַטור, און היינט געהערט ער צו די שריפטשטעללער, וואָס פערדיענט אויף יעדען פאַל אונזער אויפמערקזאַמקייט.

פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ דיכטער ווי הייערמאַנס, וואָס קוקט אַזוי טיעף אין דאָס סאָציאַלע לעבען, איז נישט בלינד אויף די סאָציאַלע, קולטורעלע און עטישע שטרעמונגען אין דער יודישער גאַס, אינ'ם גהעטטאָ, און וואָס ער האָט געזעהען דערצעהלט ער אונז אין זיינע ערצעהלונגען און דראַמען.

די אַרט, ווי הייערמאַנס קוקט אויף יודענטום און יודיש לעבען, איז זעהר אינטערעסאַנט און בעלעהרענד. הייערמאַנס, דער פאָרטשריטליכער האַסט דאָס יודענטום. דאָס יודענטום, איז ביי איהם די יודישע דאָגמאַטיק—די ד' אמות של הלכה. דער אייראָפּעער הייערמאַנס האַסט עס, דאָס איז נישט קולטורעל, דאָס איז ריקשריטליך. אין אונזער לעבען זעהט ער נור האַנדעל, וואָכער, שווינדעל. אונזערע אידעאַלען—דאָס ענגהערציגע אונדולדזאַמע בענעמען פון רעליגיאָן און מאָראַל, מיט איין וואָרט — דאָס גהעטטאָ.

שטענדיג דאָס זעלבע פּראָבלעם: די מישעהע *). דאָ גערעט עס אָבער הייערמאַנס ווי בלעם'ן, עליו השלום. ער קומט רעדען פאַר די מישעהע און זיינע ביכער זענען די בעסטע מיטעל געגען דער מישעהען. והא ראיה: יודענשטרייך. איך האָב שיער חשק הייערמאַנס צוצורופען: רבי איהר זענט אייך סותר! דאַצו האָט ער אָבער אַלס דיכטער זיי רעכט.

אַלזאָ גהעטטאָ. דער אינהאַלט פון דער שטיק לאָזט זיך קורץ דערצעהלען. די האַנדלונג זעהר קאַרג. זאַכעל, אַ בלינדער, אַלטער יוד, וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען לאַנג גאָר נישט געטהון נור געהאַנדעלט — דאָס הייסט ביי הייערמאַנס, געשווינדעלט — און געלד צונויפגעלייגט, וואָלט זיך שוין גערען אָבגעריהט און די מלוכה דעם איינציגען זוהן איבער־געבען. ער זאָגט דאָס אַפילו נישט אַזוי דייטליך, וואָרים ווי אַלט ער איז האָט ער דאָך מורא פאַר דעם געדאַנק פון שטאַרבען. אָבער ער וואָלט דאָך גערן עפּיס לייטיש אויס זיין זוהן געמאַכט. ער, דער אַלטוואַרג־סוחר האָט זיין זוהן געלאָזט לערנען שפּראַכען און אַלעס מעגליכע, און היינט, איז דער זוהן נאָך זיין מיינונג אַ פוילענצער, טויג נישט צום געשעפט, און וואַלגערט זיך ערגיץ אַרום גאַנצע טעג. מען וויל דעם בחור חתונה מאַכען. רבקה, אהרן דעם סוחר'ס טאָכטער איז אַ שיין מיידעל, אַ קלוג מיידעל. אַ בריאָה נפלאָה. די סצענע ווי אַהרן קומט צו זאַכעל אַ געשעפטיל מאַכען און ווי מען רעדט דערווייל אגב אורחה איבער דעם שידוך, ווי מען דינגט זיך איבער די לעבעדיגע און איבער די טויטע סחורה איז שעהן און לעבענסגעטריי אין איהרער גאַנצען גרויזאַמקייט. ביידע סוחרים קענען זיך נישט אויסגלייכען, און מען לייגט אָב ביידע געשעפטען אויף איבערמאָ־גען. פון דעם געשעפט, דאָס הייסט פון דעם שידוך מיט אהרן'ס טאָכטער, וויל רפאל — אַזוי הייסט דער העלד — גאָר נישט וויסען. ער האָט זיך שוין זיין זוג אויסגעזוכט, דאָס איז ראָזע, דאָס דיענסטמיידעל ביי זיין פאָטער. איהר פרענט פאַר וואָס ראָזע? ראָזע איז אַ כריסטין — דאָס גענוגט שוין פאַר הייערמאַנס, אַז אַ יודישער בחור וואָס שטרעבט נאָך פאָרטשריט און פרייהייט זאָל זיך אין איהר פערליעבען. ראָזע איז איין עהרליך מיידעל. קיין אַנדערע מעלות קען אַפילו דער פערפאַסער אין איהר נישט ענטדעקען. מן הסתם איז זי אויך שעהן — אָבער דאָס איז שוין רפאַל'ס אַנגעלעגנהייט. רפאַל דערצעהלט דעם פאָטער, אַז ער וויל אַוועק פון איהם, ווייט אַוועק. פון אַחתן ווערען מיט רבקה וויל ער גאָר נישט הערען. מען שיקט נאָכ'ן ראַבינער העזר. לאַנגע און ברייטע טענות איבער יודענטום און יודישקייט, איבער תורה און פירוש. אָבער רפאַל לאָזט זיך נישט איבער רעדען, און צום סוף, ווען זייער וכוח זירט שוין און קאָכט. קען זיך אויך דער אַלטער זאַכעל נישט מעהר איינהאַלטען און ער פרעגט מיט כעס, וואָס איז צווישען רפאַל און דעם כריסטליכען דיענסטמיידעל. ער, דער בלינדער, זעהט בעסער פון די זעהענדיגע, ער האָט שוין לאַנג דערטאַפּט, אַז צווישען זיין זוהן און דעם דיענסטמיידעל געהט עפּיס פאָר. און רפאַל קען שוין נישט און וויל נישט ווייטער לייקענען. ער איז מ'דה, דאָס מיידעל, דאָס כריסטליכע דיענסטמיידעל איז זיין ווייב. דער רעסט איז... טהעאַטער.

ראָזע איז ביי דער סצענע צווישען רפאַל און דעם רב העיער נישט געוועזן און ווען זי קומט אַהיים זוכט מען זי צו בעשווינדלען און בעטריגען. אסתר, זאַכעלס, אַ שוועסטער און אהרן טהיילען זיך אין דער אַרבייט. מען זאָגט איהר, אַז רפאָל דאָט זי גאָר נישט ליעב, אַז ער וויל חתונה האָבען מיט רבקה'ן — און דאַן — פערשיעדענע אמונה, דאָס פּאַסט נישט צוזאַממען. מען וויל זי אָבקויפען זי זאָל אָבלאָזען פון דעם געשעפט מיט שמער־צנעלד.

ראָזע האָט ליעב רפאַל'ן און וויל נישט גלויבען, אַז ער האָט זי פערלאָזט, זי פרעגט זאַכעל'ן. שווערט, זאָגט זי, ביי דער מזוזה אַז ער איז אַוועק פון מיר און איך וועל מיך באַלד וואַרפען אין וואַססער אַריין. ער וועט דאָך ניט פאַלש שווערען, מיינט זי. און זאַכעל שווערט. שווערט פאַלש ביי דער מזוזה...

ראָזע וואַרפט זיך אין וואַסער אַריין.

בעטראַכט מען הייערמאַנס — מענשען אַ יעדען בעזונדער קען מען פון זיך נישט אָבוועהרען דאָס געפיהל פון בעדריקונג און בעשעמונג. דאָס גהעטאָ בעשטעהט פיר הייערמאַנס פון אַ מאַסע פון פערוואָרפענע מענשען, פון מאָראַלישע קרומקייט ביי וועלכע מען ווייסט נישט רעכט, צי זייער שלעכטקייט, צי זייער בלינדקייט איז גרעסער. דאַרין איז הייערמאַנס אַ עכטער יוד. די זעלבסט קריטיק, דיעזע מערקווירדיגע איינענשאַפט

---

*) דאָס חתונה האָבען אַ יוד מיט אַ קריסט.

פון'ם יודישען קאראקטער איז ביי הייערמאנס ביז צו קראנקהייט געשטייגערט.

למשל זאבעל. זאבעל איז א מענש אהן יעדע מענשליכער רעגונג, ער לעבט נור פאר'ן געשעפט, פאר'ן געלד. פאר'ן געלד וועגען האט ער געשווינדעלט זיין גאנץ לעבען־לאנג. ראבט זיך־שיין געגוע — ניין, זאגט הייערמאנס, ער מוז נאך פאלש שווערען ביי דער מזוזה. דאס מוז מען אבער הייערמאנסען מוחל זיין, ווארום, אז זאבעל וועט ניט פאלש שווערען, וועט זיך ראזע ניט ווארפען אין וואסער אריין — ווי־זשע וואלט דאן הייערמאנס גענומען א דריטען אקט ?..

און היינט דער „העלד" רפאל. דאס איז עפ'ס א מין מאדנע בריאה, קראנק, ענטארטעט. טייל מאל ערוועקט ער אפילו אונזער רחמנות, בפרט די סצענע, ווי ער וויל דעם פאטער געבען צו פערשטעהן פאר וואס ער וויל זיך פון איהם אבשיידען. זאבעל לאכט ביטער. „פיהלסט דו גאר ניט, ווען דו זעהסט מיינע אויגען" ? פרעגט ער. מיר הערען דאס קלאגען פון א טאטע', וואס האט זיין לעבען לאנג פאר דעם איינציגען קינד געארבייט און היינט וויל איהם דער בן־יחיד פערלאזען, ניט אכטענדיג אויף זיין בלינדקייט. און רפאל ? ניט אומזינסט האט ער געלערנט שפראכען, ניט אומזינסט די הויכע שולען בעזוכט. רפאל רעדט... רעדט... רעדט...

„דאס איז געווען א פרייטאג, זאגט ער צום פאטער...

„דו האסט דעמאלס געראד א פארטיי סחורה פערקויפט — איך געדענק שוין ניט וואס' די ארבייטער האבען אויפגעלאדען די באללען, איך זעה עס גלייך עס וואלט אצונד געווען פאר מיינע אויגען. דו ביסט געשטאנען ביי דער וואג... איך האב אויף דיר געקוקט מיט אזא ליעבע... מיט אזא רחמנות... דו האסט גערעדט אזא שטארקען גרויסען ווילען... איך האב צוגעזעהען, ווי דיינע פינגער האבען זיך ציטערנד איבער דעם פאפיער בעוועגט... אבער מיט איינמאל האב איך עפיס דערזעהען וואס האט מיך טיעף דערשראקען. מען האט געראדע אבאלל געוואגען, יאזעף, דער דיענער, און דער סוחר האבען זיך אראבגעבויגען צום געוויכט, און בשעת יעם האסט דו מיט דיין פוס די וואג בעטאפט און די וואג אראבגעדריקט. זיי האבען דיין פוס מיטגעוואגען. זיי האבען געהאט נאמנות צו דיינע בלינדע אויגען, און דו האסט געגנבה'ט.

„דו ביסט געווען א גנב!"

עס איז ווידער טראגיש ווען א זוהן ענטדעקט פעהלער אויף זיין אייגענעם פאטער. אבער מיר פרעגען, האט רפאל א רעכט דער פאר דעם אלטען, בלינדען טאטען צו פערלאזען ? דא מוז מען ענטפערן : ניין ! און אצונד הייבט שוין אן אונזער אנטיפאטיע צו רפאל'ן. ווארים אויך איהם איז יעדע עדלערע עמפפינדונג, יעדעס עדלערע געפיהל פרעמד. זיין גאנצער פארטשריט בעשטעהט אין דעם, וואס ער פערליעבט זיך אין כריסטליכען מיידעל. אבער איז דאס דען אזא גרויסע מעלה ? און ווען רפאל צום סוף פון דער שטיקע רופט אויס : „א, איך האב פליכטען, גרויסע פליכטען — פליכטען וואס זענין מיר אויפגעלעגט פון דעם גאט, וועלכען איהר קענט ניט און וועלכען די כריסטען קענען אויך ניט", מאכט דאס אויף אונז גאר קיין איינדרוק ניט, מיר גלויבען ניט אז דער שוואכער רפאל זאל קענען אזעלכע גרויסע חובות ערפילען. מיט איין ווארט : דער „העלד" רפאל איז גאר קיין העלד ניט. ער האט דאס בחברות מיט אלע די יונגע „העלדען" פון'ם גהעטא, וואס זיי אלע ענטלויפען, זיי מוזען אלע „אוועק". דער אמת'ר העלד ענטלויפט ניט...

„גהעטא" רופט הייערמאנס זיין דראמא, אבער ניט דער בלינדער, בעטריגערישער זאבעל, אויך ניט אהרן און ניט אסתר זענען די וואהרע פערטרעטער פון דעם גהעטא — אזעלכע מענשען געפינט איהר אויך, נור מיט אנדערע נעהמען, אויסער'ן גהעטא — דאס גהעטא איז פערקערפערט אין דעם „העלד", אין דעם אבטריניגען רפאל. פערשטעהט זיך אנ'אנדער גהעטא.

קראקא.   א. ל. שוםהיים.

די יודען ביי סטעפאן זשעראמסקי.

עליזיע ארזשעשקא, ווי א ערבארימדיגע מאמע, מיט א ברייט הארץ, וואס ציהט אוים די הענד, צו בענשען קעפ און ארונטער צו נעמען הינטער איהר פליגלען „נעבעך'ס" — סיי זיי ווילען, סיי זיי ווילען ניט — האט אין דער לעצטער צייט ארויסגעגעבען א בוך, Z Jednego strumienia א זאמלונג, פון איינגע פוילישע שריפטשטעלער, פערשיעדענע בילדער פון יודישען לעבען.

יודען אין פוילען זענען א געוויסע קראפט. צו א מאטעריעליע צו א קולטורעלע, צי מיט אמת אדער מיט פאלש, אבער יעדען פאלס א קראפט וואס מען מוז זיך מיט איהר רעכענען, אז נישט וואלט דאך די פראגע אזוי די קעפ ניט געבראכען... נעמענדיג דאס בוך אין דער האנד אריין, וואס עליזיע ארזשעשקא האט ארויסגעגעבען — פערלאנגען מיר א תירוץ אויף די פראגע : אין וואס ליעגט די יודישע קראפט, וואס לאזט זיך ניט ברעכען ?

אבער וואס זעהען מיר ? דאס בוך איז א שמואל פון פערשיעדענע קאליקעס, ארימע, אבגעריסענע יודענעס. אידיאטישע יודען, לאמע, שטומע, בלינדע — לעבען אין נויט און דחקות. דאס איז די עטיק, איבערהויפט פון די יודישע אסימלאטארען. אנשטאט וואס זאלען געבען און פאדערן — בעטעלן זיי. דאס איז פינקט אזוי ווי דער בעל חוב וואס קומט דעם חוב מאנען, און דער מלוה מאכט א קרימע מינע : פאני לעבען, איך בין נאך קראנק, ארים, א שמאטע — ניט ווערט אויף מיר זיך ארום צו קוקען...

איך וויל אבער רעדען פון זשעראמסקי'ן.

זשעראמסקי האט ניט קיין שום פראטענזיע צו קענען דאס יודישע לעבען און צו שרייבען פון איהם. — זשעראמסקי, וואס קוקט מיט די אויגען פון א קינד, פיהלט ווי א קינד — און ליידט ווי א נביא — ליעבט אלעס, וואס ליידט און לעבט מיט איין גרויסען אמת.

דער וואס לעבט אין פוילען — און שרייבט פון פוילנישען לעבען מוז, ווען עס איז נישט מיט א טענדענץ, ווי ביי איינגע, האבען א געוויסע משא ומתן מיט'ן יודישען לעבען. ווארום שרייבענדיג פון וואלד מוז איך בעשרייבען דעם בוים, וואס שטעהט מיט מיר אין שכנות. דער יוד ווייזט זיך ניט אויף די פאלנישע פעלדער דורך־געהענדיג. ער וואהנט דא, האט זיין שוהל און זיין בית־הקברות...

ביי זשעראמסקי'ן געפינט מען איין טיפ. א יוד וואס אקערט די ערד.

איך געדענק, טרעפענדיג זיך אמאל, ניט לאנג, מיט'ן פערשטארבענעם סעקרעטאר פון דער ווארשווער קהלה, גרויסגליק וואס איז געשטארבען מיט דער האפענונג, מארגען וועט זיך פאר זיין פענסטער א יוד מיט א גוי צו קושען — האט מיר זיין ענטציקונג אויסגעשפראכען איבער דעם טיפ, וואס זשעראמסקי האט אריינגעפיהרט אין דער פאלנישער ליטעראטור, א יוד אנ'ערד־ארבייטער. דער „פאטשיווער" אסימלאטאר האט מיט אנ'אמת געגלויבט, אז ה' זשעראמסקי האט דירעקט מיט א טענדענץ אריינגעפיהרט דעם טיפ, כדי אויסצושטעכען די אויגען די אנטיסעמיטען — ביי זשעראמסקי'ן אבער איז דער לאמער אריש, (דער נאמען פון דעם העלד), „אויסגעוואקסען ווי א בוים" — „אזוי ווי די קוליע צו ארישען", אזוי איז אריש. אין גאנצען מיט זיין פיגור, גלייך געווען צו א בוים, צו א ווערבע, צו א שטאם מיט קרומע ווארצלען".

„ליבוש בעארבעט אליין די ערד ; צו דעם אקער שפאנט ער זיך אליין איין, אדער זיין ווייב... (בעשרייבט ה' זשעראמסקי. דעם איינענעם טיפ אויף אנ'אנדער ארט.) שלעכט אבער האבען זיי בעארבייט זייער נחלה, — דער האבער איז געווען ארעם. — דער פערזייטער ווייטץ האט קיינמאל זיין מאס ניט צוריק געגעבען, נור דער ערבארימדיגער קארטאפעל האט געקארמעט די פאמיליע, אונ ארישים פאמיליע איז גרוים געווען אהן עין הרע. אין דער קרימער חאטע, ביי וועלכער עס האט זיך ניט געפונען קיין שטאל, קיין שפייכלער קיין קאמער קיין פלאט, איז געשטאנען א קליין

שטיבעל, פול מיט קינדער. ווען עס זאל צו די קינדער צו קומען נאך איין קינד, אדער נאך איין קאזע — וואלט געוויס דאס הייזעל צופאלען אויף שטיקלעך.

דא ציהט א מענש זיין שווארצע חיונה, פון דער שווארצע ערד ארויס — כאטשערט זיך, און דא האט איהר נישט קיין חסד, קיין רחמים; דא זעהט איין מענש דעם צווייטען, דא פיהלט איין מענש דעם צווייטען, און ליידט, ווייל דער צווייטער ליידט. —

א שרעקליכע צייט איז געוועזן פאר אריש'ן, ערשט דענסמאל, ווען כמעט יעדער פון די בויערן, וואס איז נור געוועזן ביי די כוחות, איז געגאנגען אויף ארבייט אין אנאנדער לאנד, די הייזער האט מען פערמאכט, און איבערגעלאזט אויף גאט'ס חסד, אז עס וועט זיי קיין שום שלעכט'ס געשעהען, און דאס גאנצע פאלק האט זיך געלאזט אויף דער ארבייט. אריש (דא הייסט ער לייב) האט נישט געקענט פאהרען אין פרעמדען לאנד אויף ארבייט, וואר'ום ער האט ניט געקענט גוט זייען, און האט ניט פערמאגט „קיין גוטע כיחות". אליין איז ער איבערגעבליעבען אין ליידיגען דארף, און געשטארבען מיט ווייב און קינדער פאר הינגער...

די בעציהונג פון זשעראמסקי'ס אריש צום פרייץ איז ניט, ווי דעם „מה יפית" יוד, וואס ווילט דעם פרייץ מיט זיין בארד און פאות, ווי ארזשעשקא פלעגט מיט גרויס רחמנות בעשרייבען — זשעראמסקעס יוד — האט איין סוד מיט'ן פרייץ. דא טרעפען זיך צוויי מענשען, — צוויי ברומער, וואס זענען אויס געוואקסען אויף איין הויפען ערד, און נאגען חיונה פון איין זאפט, פערשטייהען זיך, און עס פיהלט איינער דעם צווייטען.

„דער פאן קאפיטאן — פערציילט זשעראמסקי מיט'ן יודי'ס לשון — ווען ער איז אנגעקומען מיט לייכטע טריט, האט ער ליעב געהאט א נידער צו זעטצען זיך אויף א שטיין און צו קוקען ווי אריש ארבייט. ער איז ניט דער פאר געקומען, אז ער זאל אריש'ען אבהיטען... דאס איז ניט אזא מענש, וואס קוקט דעם צווייטען נאך... אריש'ן דארף מען ניט אבהיטען. ער האט זיך א נידער געזעצט אויפ'ן שטיין, דעם קאפ, אויף די הענד אנגעלעהנט און געקוקט.

אבער פאר די קלינגסטע רייד שטעהט העכער אזא שטום קוקען. ווען א מענש קיקט אזוי אויפ'ן צווייטען מענש. — — —

איינגע מאל האט ער זיך אנגערופען ניט פון פערדינסט, ניט פון טרינקען און עסען, ניט פון דער, נאר פון יענער וועלט... אריש געדענקט ניט, קען ניט נאך פערציילען וואס דער פרייץ האט געזאגט פון יענע זאכען, פון סאמע גאט, אבער פון דער מינוט אן ווען ער טהוט אן דעם טלית און הייבט אן צו דאווינען — ווייס ער געוויס, אז ער זאגט דעם ריינעם אמת... דער פרייץ רעדט ניט ווי א גוי צו א יוד, אפילו ניט ווי א יוד צו יודען. אמאל איז דער פרייץ געקומען, לאנג האט ער שטיל געשוויגען און צום סוף האט ער געפרעגט אריש'ן פון יענעם לעבען, פון אייביגקייט, וואס איז ווען א מענש שטארבט... און דער נאך האט ער געזאגט אזעלכע הויכע ווערטער צו דעם ארימסטען יוד פון וואנאנקי, איז אריש האט ערשט דענסמאל פערשטאנען זיין חכמה...

דאס איז ניט דער פרייץ, וואס האט ליעב דעם יוד'ס „מה יפית" — דאס איז ניט דער געוועהנליכער סענטימענטאלער פאכטער, וואס די פאלנישע שריפטשטעלער האבען זיך אזוי פערליעבט אין איהם. דאס זענען צוויי מענשען פון צוויי פערשיעדענע וועלטען — אין איין מינוט טרעפען זיך די מענשען און פערשטעהען זיך, און ליידען בשותפות, ווי זיי וואלטען געהאט איין פערגאנגענהייט און איין צוקונפט...

דער יוד אריש איז איינער פון די איידעלסטע, טרויערנסטע ערשיינונג אין זיין עפאס „Popioły".

זשעראמסקי קוקט ניט אויף די יודישע ארימקייט מיט געוויסע אויגען פון ערבארימדיגען „איידעלעליכען מענשען" וואס קוקען אויף א קאליקע — און שאקלען זיך אב, ווארפענדיג איהם פון דער ווייטען א צווייער א נדבה, ניטוועלענדיג דערביי זיך די ריינע האנדשוה בעשמוצען. די יודישע ארימקייט ביי זשעראמסקי'ען טראגט ניט אויף זיך דעם ספיציעלען יודישען סטעמפעל, מיט וואס אונזערע בעלי־רחמנות פלעגען אונז התמהנהן — : „זעהט, ווי קראנק, ווי שוואך, ווי ארים, עס איז גישט ווערט דערויף זיך ארום צו קוקען". די יודישע ארימקייט ביי זשעראמסקי איז א ווייט טיעפערע, א ווייט ברייטערע — דאס איז א מענשליכע ארימקייט. זאל זי אליין רעדען פאר זיך.

אזוי בעשרייבט ער איינע פון די ארימסטע יודישע גאסען איןווארשע, די קראכמאלנע גאס, אין זיין בוך „מענשען אהן א היים":

„אייסמיידענדיג דעם גארטען אין דאס אייזערנע טהויער דורך שמאלע געסליך, צווישען קראמען, סטאנגען און געוועלבער איז ער אנגעקומען אויף דער קראכמאלנע. דער זונ'ס הייסע שטראהלען האבען בעגאסען דעם רינשטאק אין געשטאלט פון א גאס... ווי אמאל איז אויפ'ן טראטואר געזעסען א אלטע, קראנקע יודענע און האט פערקויפט ארבעס. — דא און דארט האבען זיך געדרעהט יודען מיט קעסליך זאדע וואסער. אין די הענד האבען זיי געטראגען גלעזער בעשמאדערט מיט „צאק". — איינע, פון די, וואס האבען זאדע וואסער ארום געטראגען, איז געשטאנען הינטער א וואנד, אבגעריסען ביז צום לייב, דאס פנים געל און טויט. זי האט זיך געבערענט אויף דער זון — ווארום מענשען, וואס זענען דארט ארום געגאנגען האבען מעהר געקענט דארשטיג זיין. אין די האנד האט זי געהאלטען צוויי פלעשער מיט פערשיעדען זיס־וואסער. — איהרע בלייכע ליפען האבען עפיס גערעדט, אפשר א ווארט, צו צורופען ווערמען צום טרינקען? טאמער האט זי גאט'ס נאמען ערמאנט, וואס טאר ניט דורך א שטערבעדיגען ווערען ערמאנט, און אפשר אין נויט און היץ, ווי א ווארם, האט זי געווארפען א קללה דער זון און דעם לעבען?"...

— — — — — — — — — — — — — — — —

... „דא האט זיך געוויזען א פאבריק פון פארוקען; בלייכע נעלע, האלב־געשטארבענע מיידלעך. אליין ניט אויפגעקעמטע, ניט אב געוואשענע, האבען געארבייט, צוקעמענדיג די מויטע האר... פי די הייזער, פון די טהירען, אפילו פון די אלטע דעכער בעדעקט מיט בלעך אדער ציגעל — וואו עס האט זיך נור א פענסטער'ל געוויזען, האבען זיך ארויס געבויגען קראנקע געזיכטער, דארע, לאנגע־נעזע און עס האבען געקוקט פערבלוטיגטע אויגען, בעגאסען מיט טרעהרען — אבער גלייכגילטיגע אויף אלעם אין ארימקייט. אויגען, וואס אין אייבינגען טרויער חלומ'ן פון טויט... ביי א געוויסען טויער האט אדם (דער העלד פון דער ערצעלונג) צוזאמען געשטויסען זיך מיט א קויפערין, וואס האט געטראגען צוויי גרויסע קויבער מיט גרינס. אין גאנצען איז זי געווען צי יאחמעט. דאס שייטעל פערוואפען ארונטער, ווי א הוט... די אויסגעזעצטע אויגען האבען געקוקט ערמידעט רוהיג, אהן לעבען, אזוי ווי זיי וואלטען געווען שאלען פון אייער... אין די אויסגעזעצטע אדערען אין שטערען און אין האלז האט דאס בלוט, דאכט זיך, הויך געקלאפט"...

אזוי בעשרייבט ה' זשעראמסקי די יודישע ארעמקייט.

ש. אש.

א „פאראורטייל וועניגער".

אונטער דיזען טיטעל פערעפענטליכט דער בעקאנטער טהעארעטיקער פון דער מאדערנער נאציאנאל יודישער בעוועגונג, מ ת ת י ה ו א ח ר א זעהר אינטערעסאנטען ארטיקעל אין דעם וויענער „יודישען פאלקסבלאט".

פון זיינע אויספיהרונגען ווילען מיר דא מאנכע פאר אינזערע לעזער מיטטהיילען.

„עס איז די לעבענסאויפגאבע פון דעם נאציאנאליזם, שרייבט ה' אחר, זיך צו בעפרייען פון דער ראמאנטיק. דער יודישע נאציאנאליזם וועט מוזען מיט א טייל ליעבהאבערייען זיך זענעגען און אטייל אויפגאבען, פאר וועלכע ער פארוועדעט אצונד זעהר ווענינ מיה, אויף זיך נעהמען... איינע פון די ערשטע אויפגאבען איז, אהן א ספק, ארעוויזיע

פון די הערשענדע מיינונגען איבער די יודען אין די מורח־אייראפעאישע לענדער... עס קען גאר ניט גענוג ווידערהאלט ווערען, דאס די מורח־יודישע גרופען, און נור דוקא זיי אליין זענען די טרענער פון א זעלבסט־שטענדיגער יודישער קולטור. און אימער ווידער מוז מען דערין דערמאנען, דאס דיזע קולטור איז לעבענספאהיג און ווארצעלקרעפטיג, און עס פעהלט איהר ניט לייכטענדיגע ציגע אויף דעם וועג פון דער טראדיציע צו דער צוקונפט... לאנגזאם, אבער זיכער דרענגט זיך דורך דאס קול פון ביידע נאציאנאל שפראכען פון דעם מורח־יודישען פאלק, פון זיינע קינסטלערישע ווערק, פון זיין געזונדען ארגאניזאטארישען כח".

אחר שילדערט דאן ווי די יודען האבען אין אלע צייטען די אנטיסעמיטען שטילערהייט רעכט געגעבען...

„א יעדער שטות א יעדען שנעון, וואס אונזערע פיינד וואלטען ניט געוועהן אויסגעטראכט אויף יודען האבען מיר צו געגעבען. נור יעדער איינצעלנער האט אלל דאס בייז ארויפגעלייגט אויף זיין שכן, האלטענדיג זיך אליין פאר א „בעסערען מענש". און וואס יעדער איינצעלנער האט פראקטיצירט געגען זיין שכן, דאס זעלבע האט דאס מעריב אייראפעאישע יודענטהום, אלס כלל, געטהון געגען דעם גאנצען מזרח־אייראפעאישען יודענטום. אין די מורח־יודען האט דאס מעריב־יודענטום געזעהען נור וואבערניקעס, שווינדלער, פאנאטיקער, בטלנים און קבצנים. מען האט פערגעסען פאר דער אייגענער טהיר צו קעהרען, עס איז געוועזען לייכטער אויף די מורח־יודען זיך צו ברוגז'ן. דאס האט אבער די איראניע פון דער היסטאריע ניט געקענט פארטראגען. זי האט געמאכט אויס די מעריב־יודען א האנדעלס־פאלק, וועלכעס האט געראט צו וועניג בעלי מלאכות, כדי צו קענין איבערשפארען די אנטיסעמיטישע טענה'ס און צו געווינען פערטרויען ביי די פארטשריטליכע פארטייען.

„זי (די איראניע פון דער היסטאריע) האט געוואלט און האט געמוזט וועלען, דאס די מורח־יודען, וועלכע זענען ביז אצינד געוועזען פעראכטעט, פערשריגען אלס ליידינגעהער און בעטלער, זאלען, מיט זייער אימער מעהר אנוואכסענדען פראלעטאריאט, רעטען די ארבייטסעהרע פון דעם יודישען פאלק...

דער פאל איז געוועזען עפיס פריקרע און מען האט זיך ניט געקענט ענטשליעסען איהם בעגרייפען, מכל שכן איהם גלויבען. צום אנהויב איז געוועזען לייכט, דעם מוח, דאס הארץ און דאס מויל פערשליעסען — דער נייער אמת איז נאך נישט געוועזען איבערגעוועלטיגענד.

עס זענען אפילו געוועזען איבעראל אין גאליצען האנדווערקער פון פערשיעדענע ארט און נישט בלויס פון לייכטע מלאכות. עס זענען געווען דאכבעשלעגער, מויערער, טשעסלער, אויך בעלי עגלות. אבער זיי זענען ועלטען געקומען אין די מעריב־לענדער, בשעת די סוחרים, וועלכע מאכען צו ארמע לייט די רייכע האנדעלסהערען אין מעריב, די קבצנים זענען זעהר אפט געקומען. און דאן די בעלי מלכות וואס זענען געקומען אין די מעריב־לענדער האבען נישט געקענט קאנקורירען מיט די דארטיגע ארבייטער, ווייל זיי זענען נור געווען גאליציש אויסגעבילדעט. וויעדער די נישט געלערנטע אונטער די גאליצישע ארבייטער זענען געוועזען קערפערליך צו שוואך, כדי אלס טאגלויהנער צו טויגען. אבער וואס דער גאליצישער בעוויז האט נישט געקענט פועל'ן ביי דער איינגעשפארטע לאגיק פון די מעריב־יודען — דאס איז אצינד די רוסישע יודען געלונגען. די רוסישע יודען האבען אין מערב־אייראפא די גרעסטע איבערראשונג ארויס גערופען. די איבערראשונג איז געוועזען אזוי גרויס, אז מען דאט שוין נישט מעהר קיין צייט געהאט זי צו פערהעהלען: מייסטענס מעכטיגע, נאטירליך, שטארקע מענשען, בעשיידען, אבער אימער בעוואוסט, אהן א זייטענבליק צום האנדלען, מיט אויסגעשפראכענעם פראלעטארישען בעוואוסטזיין; אפענע, גאנצע יודען, נישט האבענדיג א ידיעה דערפון, אז מען האלט דא זייער יודישען מאמעלשון פאר פערדארבען דייטש; טיכטיגע בעלי־מלאכות, געזונדע, קרעפטיגע טאגלאהנער... דאס לאנגגעזוכטע מערכען־לאנד, וואו עס געפינען זיך יודען מיט אלע די מעלות, וועלכע די מעריב־יודען האבען ביז אהער געהאלטען פאר „אריש" און וועלכע זענין דאך אין אמת'ן נור די איינענשאפטען פון נאטירליכע און געזונדע מענשען — דאס לאנד איז ענטדעקט געווארען, עס איז נישט דארט, וואו דער יוד האט געלערנט אללעס אויסערליך נאכטהון, וואס די אייראפעאישע בורזשואזיע טהוט, ווי למשל אין דייטשלאנד. און אויך נישט דארט, וואו דער יוד רעטעט זיך פאר דער פעראכטונג פון בארבארישע שכנים דורך א ביסעל יחוס־געפיהל און ערא־ינע־ונג אן אמאליגער גרויסקייט, ווי למשל די שפאניאלען (ספרדים). דיזעס לאנד איז דארט, וואו עס איז א ניי געשלכט אויפגעשטאנען, שריט האלטענדיג מיט דער ענטוויקלונג פון דער מענשהייט, מיט א לעבעדיגען זעלבסטגעפיהל, — א געשלעכט פון אמת'ן אייראפעערטום און אמת'ן יודענטום".

יודישע אבענדען.

(א בריעף פון וויען)

די לעצטע צייט, ווי עס איז בעוואוסט, האבען זיך פיעלע יודישע אינטעליגענטען פון מעריב אייראפע פעראינטערעסירט מיט דער יודישער ליטעראטור. מען האט דארט פיעל איבער איהר גערעדעט צווישען זיך, געהאלטען לאנגע רעדעס פיר גרויסע פובליקום, פיעל ארטיקלען געשריעבען און זאגאר פיעל איבערזעצט. די נעמען פון די יודישע שריפטשטעללער ווי פרץ. שלום־עליכם, אש, נאמבערג, פינסקי, רייזען, מאררים ראזענפעלד זענען געווארען אין בעוואוסטע אינטעללעגענטע קרייזען בעקאנט און זאגאר געשעצט. מיר האבען זיך אבער שטענדיג צו דעם בעצויגען, ניט ערנסט. זייער אכטונג, שעצונג און זאגאר די ליעבע צו דער יודישער ליטעראטור און שריפטשטעלער האט געשטאמט מעהר אויס נאציאנאליסטישען גרונד, אלס אויס איבערצייגונג, אז די יודישע ליטעראטור איז טאקי אין אמתן א ליטעראטור. מיר האבען געקענט אזוינע ליעבהאבער פון דער יודישער ליטעראטור, וואס האבען פרץ'ס נאמען צעהן מאל אין טאג איבער געחזרט, און אז מיר האבען זיי געפרעגט: וואס האט א יהר געלעזען פון פרץ'ן? האבען זיי זיך פערשעמט און זאיקעט, חאטש זיי קענען זעהר שארף ריידען. מיר זענען געוועזען שטענדיג איבערצייגט, אז די יודישע ליטעראטור, חאטש זי איז נאך פערהעלטניסמעסיג יונג און ניט ענטוויקעלט, ווי געהעריג, דאך, קען זי זיך פארשטעלען מיט איהר פולען אינהאלט און ניט נאר יוצא זיין דער מיט, וואס מען שעצט זי אויס פרינציפ.

די לעצטע צייט איז אונזער וואונש אביסעל מקיים געווארען, איינער פון די געבילדעטסטע אייראפעאישע יודען, ד"ר בירנבוים, אנ'ערנסטער פערעהרער פון דער יודישער ליטעראטור, איז געקומען צו דערזעלבער איבערצייגונג, וואס מיר האבען דא ארויס געזאגט, און דאט זיך גענומען ביסליכווייז צו בעקענען א זעהר ברייטעס יודישעס פובליקום אין מעריב אייראפע מיט דער יודישער ליטעראטור טאקי אויף אנ' אמת. צו דיזען צוועק האט ער געגרינדעט זאגענאנטע „יודישע אבענדען" וואס זייער ציעל איז פאר צו לעזען ערצעהלונגען און געדיכטע אינ'ם ארגינאל. די פראבע איז איהם געלונגען, דער ערשטער אבענד האט געהאט איין אונערווארטעטען ערפאלג. אין דעם גרויסען זאל צענטראל דאט זיך פערזאמעלט א פובליקום פון איינינע הונדערט מאן, מעהרסטע טהייל פון דער יודישער אינטעלעגענטער קלאס׳ אין יודישע סטודענטען אויס רוססלאנד און גאליציען, וואס פערשטעהען גוט ודיש האבען פאר געלעזען פון פ־ץ, שלום עליכם מאררים ראזענפעלער און רייזען. מיר איז אויסגעקומען פיעלע ליטערארישע אבענדען צו בעזוכען, מיר איז אויס געקומען פיעלע אפלאדיסמענטען אויף אזוינע אבענדען צו הערען; אבער אזא בעגייסטערונג און ענטציקונג, ווי עס האט געהערשט אויף דעם ערשטען יודישען אבענד אין וויען איז מיר קיינמאל ניט אויס געקומען בייצו־וואהנען. — און עס איז קיין וואונדער ניט. געוועזען בין איך שטענדיג אויף אבענדען, וואו פיר דאס יודישע פובליקום האט מען פארגעלעזען נור זאכען פון פרעמדע ליטעראטור, אודאי קען א יודישעס פובליקום, ווי זי זאל ניט זיין אינטערנאציאנאל געזאנגען, ניט פיהלען דאס װאהרע עסטעטישע פערגעניגען, הערענדיג קונסט זאכען אין א פרעמדער שפראך, אבנארען קען מען נאר די הענד. וואס פאטשען בראווע, אבער ניט דאס געפיהל.

דער ערפאלג וואס דער ערשטער אבענד דאט געבראכט, האט צוגעגעבען מוט דעם גרינדער ה' ד"ר בירנבוים און די איבריגע מיטגליעדער פון קאמיטעט צו גרינדען א צווייטען זאלכען אבענד, וועלכער האט געהאט דעם זעלבען ערפאלג ביי דאס זעלבע רייכבעזוכטע פובליקום.

אויף דעם צווייטען אבענד דאט מען פארגעלעזען! "דער בוים" פון אברהם רייזען, "אכעס פון א יודענע" פון י"ל פרץ, "דאס טעפעל" מאנאלאג פון שלום-עליכם, שטערען געדיכט פון א. רייזען, דערצו האט מען געזונגען איינינע פאלקס ליעדער און געדיכטע פון פרוג, גאמבערג, און ראזענפעלד צו וועלכע עס זענען פערפאסט מוזיק.

דער גרויסער נאטירליכער ערפאלג פון דיביידע יודישע אבענדען אין וויען, קענען די געגנער פון דער יודישער ליטעראטור און שפראך פיעל, זעהר פיעל לערנען.

עס איז אבער א ספק צו געגנער, וואס זייער געגנערייי שטאמט אם מערדסטען, אוים פערזעדנליכע גרונדען וועל'ן חשק האבען אזא לעקציאן אנצונעמען. געגנער ווייכען פון אמת...

א. וויענער.

ביבליאגראפיע.

די יודישע צוקונפט.

א חדש-זשורנאל פיר לעבען, ליטעראטור און וויסענשאפט רעד ד"ר ווארטסמאן

די יודישע צוקונפט פערשפרעכט (ערשטע העפט ז' 62) צו געהן „מיט איהר איינענעם זיכערן און פעסטען (?) וועג". פיר אונז ליעגען שוין פיער העפטען און מיר זעהען נאך ניט די זיכערקייט פון דעם וועג. געווענליך, קיין סכנות פיר דאס לעבען איז אין דעם וועג ניטא; מיר האבען מיט גרוים מאטערניש דורכגעלייענט אללע פיער העפטען און זענען נאט צו דאנקען לעבען געבליעבע: דער וועג איז אבער ניט זיכער פון דער גייסטיגער סכנה, וואס עס שטעקט אין איהם פיר דעם יודישען לעזער. אין דיזער הינזיכט איז דער וועג פול מיט דערנער, שטיינער און ערטערווייז מיט קויט. איהר דארפט וויסען, אז דער רעדאקטער געהט אלץ מיט זיין „איינענעם וועג" און דרוקט זאכען „ניט פון די גרויסע שרייבער, נאר פון „גאנץ יונגע, וועניג אדער גאר אונבעקאנטע ליטעראטען". און דריבער געפינט אין די דריי העפטען „די יודישע צוקונפט" אויך פלאץ אזא ערצעהלונג ווי „נחומ'ל און זיין ווייב" פון ד. ראשקאווסקי, וואס אפילו הנך וואלט זי פיר א קליינע מתנה פון מחבר אין זיין הנצנים ניט געדרוקט. אמת די צוויי סקיציען פון גאנץ אלטען און בעקאנטען שטיינבערג, זענען אויך ניט פיעל בעסער, זיי זענען אבער ניט אזוי לאנג און על כל פנים איין אלטען מוז מען דריקען. מיט דעם וועג געהען ביז אונז ב"ה אללע און אפילו ווארטסמאן, שאפענדיג איין נייעם וועג, קען זיך אבער פון דעם אלטען וועג אין גאנצען ניט בעפרייען.

אין אלגעמיין מאכט די יודישע צוקונפט זעהר א שלעכטען איינדרוק. מען פיהלט איבעראלל די ליטעראריש געשמאקלאזיגקייט פון רעדאקטער. די צוויי גלעצענדע ארטיקלען פון בעל מחשבות (ש. פרוג און ק' מיחאלאווסקי) און די שיינע סקיצע – „טינער" פון ל. שפירא, פערליהרען זיך אין די אונלאנישע, אונגראמאטיקאלישע, טרוקענע אגיטאציאנסארטיקלען, מיט וועלכע די פיער העפטען זענען פול.

„די יודישע צוקונפט" געהערט אבער צו אפארטיי, און דאס אין שוין גענוג, אז זי זאל קענען עקסעסטירען. פרק'ס „יודישע ביבלאטעק" האט זיך, ווי עס שיינט, פערמאכט, און ווארטסמאנ'ס „יודישע צוקונפט" האט שוין געעפענט איין אבאנאמענט אויף דאס צווייטע יאהר...

טרויעריג! בן-קלמן.

ליטעראריש נייעס.

דען 21טען דעצעמבער האט מען געפייערט דעם 70 יעהריגען יובילעאים פון דעם בעריהמטען דראמאטישען ארטיסט, דער זייל פון וויענער „בורגטהעאטער", אראלף ריטטער פאן זאננענטהאל.

אדאלף זאננענטהאל איז געבוירען אם 1־טען דעצ. 1834 אין בודאפעסט ביי ארימע יודישע עלטערען, קרעמער. מיט זיין גרויסען טאלענט און ענערגיע, האט ער ערריכט זיין יעטצטיגע הויכע שטופע. אבוואהל די אלע וויענער צייטונגען, וועלכע האבען צו זיין יובעלעאום זיין אויספיהרליכע ביאגראפיע געשריעבען, האבען נאר זיין יודישקייט ניט דערמאנט, קענען מיר זאגען, אז דער בענאבטער ארטיסט איז א יודישער נאציאנאליסט. מיט צוויי יאהר צוריק האט ער דעקלאמירט מיט בעגייסטערונג אין דער וויענער פיעלהארמאניע א געדיכט פון מארריס ראזענפעלד „דער שטורים", און דער איינטראג איז געוועזען בעשטימט פאר די יודישע עמיגראנטען פון רומעניען.

לויט די פאלנישע צייטונגען אין קראקוי מעלדען, וועלען אין ניכען אויפגעפיהרט ווערען אויף דער ביהנע פון קראקויער שטאדטישען טעאטער אין פאלנישער איבערזעצונג די צוויי יודישע דראמען „צוריק געקומען" און „די עלטערע טאכטער" פון שלום אש.

אין די לעצטע העפטען פון דעם ענגלישען מאנאטשריפט „דאס נייינצעהנטע יאהר הונדערט און שפעטער" איז געוועזען געדריקט איין גרויסער ארטיקעל פון פריילין ה. פראנק, איבער דער יודישער ליטעראטור און איהרע שריפטשטעלער. אויספיהרליכער וועגען דיזען ארטיקעל און וועגען דער שריפטשטעלערין וועלען מיר שרייבען אין די קומענדע נומערן פון „דאס יודישע ווארט".

קאטאלאג

פון דעם

פערלאג „פראגרעס“, ווארשא.

1) ב. פיינענבוים. „שטיינער וואס פאלען פון הימעל“. אַפּאָפּולער־ע ערקלערונג וועגען מעטעאָריטען, שטערנשנופּען אין קאָמעטען . . . . . 10 ק׳.

2) פ. שטרייסלער. „קולטור־געשיכטע“, פאָפּולער בעארבייט דורך א. ברעסלער . . . . . . 25 „

3) וו. קאראלענקא. „דער בלינדער מוזיקאנט“ . . 35 „

4) ב. פיינענבוים. „דארוויניזמוס“, אדער דאַרווין דאָס געט־אָפּען . . . . 10 „

5) ל. טאלסטאי. „וועמענס גלויבען איז בעסער“? איבערזעצט פון ה. וויכנין . . . . . 5 „

6) אברהם רייזען. „צייט־לידער“ (מיט אפּא־וואַ־ט) 20 „

7) וו. גארשין. „די נעפּאלענע פּרוי“, איבערזעצט פון ה. וויכנין . . . . 10 „

8) א. ברעסלער. „יוסף פּערל“, זיין ביאָגראפיע, ליטעראַרישע און אלגעמיינע ארבייט . . . . . . 10 „

9) ש. ל. הורוויץ. „בנימין פראנקלין“, זיין לעבענס בעשרייבונג און די בעפרייאונג פון אמעריקא . . 20 „

10) ה. ט. באקל. „די געשיכטע פון דער ציוויליזאציאן אין ענגלאנד“, קורץ פאפּולאריזירט דורך א. ברעסלער . . . 20 „

11) נ. רובאקין. „ווי לעבען די חיות“? (בילדער פון טהיר לעבען) . . . . 40 „

12) קורטשקין. „פסלא:צער־לעבען וועגען געוואַקסע“. 30 „

13) סיפּאווסקי. „סאקראטעס“, דער גריכישער פילאזאף. 20 „

14) וו. לינקעוויטש. „דונער און בליץ“, איבערזעצט פון א. ר. . . . . 15 „

15) א. באנדאנאוו. „עקאנאמישע לעהרע“. (פאָפּולער־עקאָנאָמיע) בעארבייטעט דורך א. ש. זאקס . . . 25 „

16) א. רייזען. „ערצעהלונגען און בילדער“ . . . 25 „

17) מ. גארקי. „חברים און דער לעזער“, איבערזעצט דורך ד״ר א. מאַקאָן . . . . 15 „

18) א. יצחקי. „וואהין נעהען מיר“? . . . . 3 „

19) שלום אש. „אין א שלעכטער צייט“, (בילדער און ערצעהלונגען) . . . . 30 „

20) א. באנדאנאוו. „די שקלאפעריי“. (צווייטעס העפט פון די עקאנאמישע לעהרע) בעארבייטעט דורך א. ש. זאקס 15 „

21) נ. רובאקין. „די לעצטע ערפינדונגען“, בעארבייטעט דורך ה. וויכנין . . . . 10 „

22) יאהר־בוך „פראגרעס“ זשורנאל פיר ליטעראטור וויסענשאפט און קריטיק ערשטער בוך, רעדאגירט דורך אברהם רייזען . . . . 75 „

23) חי״ה זעלדעס. „ווינטער אבענדען“, פאפולער וויסענשאפטליכע געשפרעכען . . . . . . 25 „

24) קודריאווסקי. „אדם הראשונ׳ס דורות“, אדער די פאהר־היסטארישע צייט פון מענשען . . . . . . 25 „

25) א. יצחקי. „פ. סמאלענסקין“, זיין ביאגראפיע. 20 „

26) קאראבטשעווסקי. „ערצעהלונגען וועגען ווילדע מענשען“, איבערזעצט דורך א. ברעסלער . . . 10 „

27) יאנישעווסקי. „יוגענד לופט“, איבערזעצט דורך ד. פולס (ד. פינסקי) . . . . 10 „

28) פאוולאוויטש. „ווי האבען מענשען געלעבט“? . 10 „

29) א. רייזען. „לידער פון לעבען“ . . . . . 30 „

אדרעססע פון פערלאג „פראגרעס“:

Я. Лидскій, Книжный магазинъ, Варшава, Налевки 32.

די אלע וואס אבאנירען דאס „יודישע ווארט“ אויף א האלב יאהר בעקומען די אלע ביכער פיר א העלפט פרייז.

Verautwortlicher Redacteur M. Fischer, Herausgeber A. Reisen. — Druck von Josef Fischer. Krakau.

אין דאס יודישע ווארט

וועלען קומען אויך ארטיקלען מיט אזוינע פראבלעמען און פראגען, וואס אינטערעסירען און לאזען ניט רוהען דעם יודישע אינטעלליגענט, אלס מענש, וועלכער זוכט לײדער אזעלכעס נאר אין פרעמדע ליטעראטורען און ערוויטערט זיך אויף אזא אופן פון זיין אייגענער ליטעראטור און פאלק.

זייענדיג פון דער מיינונג, אז יעדעס פאלק, ווי רייך עס זאל ניט זיין אין גייסטיגע קרעפטען, מוז בלייבען שטעהן אויף איין ארט אדער צוריקגעהן, ווען עס פערשליעסט זיך און לעבט אבגעזונדערט אין איהר אייגענער וועלט, וועט

דאס יודישע ווארט

יך אינטערעסירען מיט יענע פראגרעסיווע שטרעמונגען און שטרעבונגען, וואס האבען ניט נאר איין יודישען נאר אויך אנ'אללגעמיינעם כאראקטער. אין „דאס יודישע ווארט" וועט דער לעזער איממער געפינען דאס לעצטע ווארט יפון דער געבילדעטער און פארשריטליכער וועלט.

בעטראכטענדיג די יודישע פרוי, אלס גרויסע מאראלישע קראפט אין דעם מאדערנעם יודענטהום, וועט „דאס יודישע ווארט" פיעל פלאץ שענקען פיר ארטיקלען, וואס וועלען די יודישע פרוי בעלעהרען, בעפרייען און בעוואוסט מאכען. דרין וועלען נעמען אויך איינטהייל פיעל בענאכטע יודישע און אללגעמיינע שריפטשטעללער-פרויען.

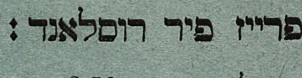
דאס יודישע ווארט וועט זיין די נייע צייטשריפט, אויף וועלכער די וואהרע פריינד פון דער יודישער ליטעראטור האבען געווארט און געבעטען. מיר האפען, אז די דאזיגע פריינד וועלען פערשטעהן זייערע פפליכטען און וועלען זיי לויט מעגליכקייט ערפיללען.

די נאהענטסטע מיטארבייטער פון דאס יודישע ווארט זענען:

שלום אש, בעל־מחשבות, ה. ד. נאמבערג, א. קאראלניק.

פרייז פיר רוסלאנד:

יעהרליך	3.50	רוב.
האלביעהרליך	1.75	„
פיערטעליעהרליך	90	„
מאנאטליך	30	„
איינצלנע נומער	8	קאפ.

פרייז פיר עסטרייך:

יעהרליך	8	קראנען
האלביעהרליך	4	„
פיערטעליעהרליך	2	„
מאנאטליך	70	העלער
איינצעלנע נומער	20	„

אין די איבריגע לענדער לויט קורס.

הויפט אנענטור פיר גאנץ רוסלאנד:

Я. Лидскій. Книгоиздательство „ПРОГРЕСЪ" Варшава, Налевки 32

פיר גאנץ עסטרייך דייטשלאנד, ענגלאנד און אמעריקא:

Abraham Reisen, Red. und Admin. Das „Jüdische Wort" Krakau Alte-Weichselgasse 27.

עס ווערען אנגענומען אבאנענטען פיר יאהר 1905 אויף

דאס

יודישעווארט.

בעטראַכטענדיג די שפראך, וועלכע דאס יודישע פֿאלק רעדט שון זייט הונדערטער יאהרען, אלס א טאג-שפראך, האבען די ביזהעריגע הערויסגעבער פֿון יודישע צייטשריפֿטען געקוקט אויף איהר ליטעראטור, ווי נאר אויף א מיטטעל צו מאנכע צוועקען, העכטענס צו אויפֿהייבען דורך איהר די מאססע צו א געוויססער שטופֿפֿע פֿון בילדונג מיט דעם געדאנק, אז ווען די מאססע וועט שוין ערדייכען די געווינשטע שטופֿפֿע, זאל זי איהר ווייטערע ענטוויקלונג און בילדונג זוכען אין איין אנדערער, פֿרעמדער שפראך און ליטעראטור. די יודישע ליטעראטור אלס ציעל אן און פֿיר זיך, האבען די דאָזיגע הערויסגעבער קיינמאל ניט בעטראכט. ניט דא איז דאס ארט צו ערקלערען די אורזאכען פֿון אזא אונבעגרינדליכער בעטראכטונג. מיר ווילען נאר זאגען, אז מיט אזא מין בליק, האבען די הערויסגעבער פֿון די יודישע צייטשריפֿטען קיין ליטעראטור אין פֿולען זינגען פֿונ׳ם ווארט ניט געקענט און ניט געוואלט שאַפֿען.

דאס יודישע ווארט

איז די ערשטע צייטשריפֿט, וואס זאגט ארויס אָפֿען איהר פֿעסטע איבערצייגונג, אז די שפראך, וואס האט געהייסען ביי די פֿריהערדיגע און ביי מאנכע יעצטיגע הערויסגעבער זשארגאן, — זי איז די יודישע נאציאנאלע שפראך און איהר ליטעראטור בעטראכט זי ניט אלס מיטטעל, נאר אלס ציעל אן און פֿיר זיך.

מיט אזא מיינונג, וואס איז דורכגעפֿיהלט און אויפֿריכטיג, אהן קיין שום וואקלרייען, וועט „דאס יודישע ווארט“ קענען זיין דרייסט, שיין, עהרליך און ערנסט, אהן וואס א ליטעראטור קען קיין קיום ניט האבען.

בעטראכענדיג **די יודישע שפראך אלס נאציאנאל־שפראך**, וועט „**דאס יודישע ווארט**“ זיין בעשטימט ניט נאָר פֿאר א בעוואוסטען טהייל פֿון פֿאלק, נור פֿיר דאס גאנצע יודישע פֿאלק, וואס רעדט און פֿערשטעהט יודיש.

דעריבער וועט „דאס יודישע ווארט“ ניט בעגרענצען זיך, ווי די ביזהעריגע צייטשריפֿטען, נאר מיט אזוינע ארטיקלען, וואס האבען איין אינטערעס פֿיר וויינינ ענטוויקעלטע לעזער.